PAY INSTITUTE
For Education & Development

KOYA UNIVERSITY

پەروەردە بەردی بناغەی پێشکەوتنە

کۆنفرانسی زانستیی هاوبەشی زانکۆی کۆیە و بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی کۆیە

2019/12/19

پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا

"گرفت و چارەسەر"

د. سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر

ئینستتیوتی پەی بۆ پەروەردەو گەشەپێدان

کانونی یەکەمی 2019

کۆیە

پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا
"گرفت و چارەسەر"

د.سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر
ئینستتیوتی پەی بۆ پەروەردەو گەشەپێدان

کانونی دووەمی ٢٠١٩
کۆیە

پێشەکی

پەروەردە بوارێکی فراوان و هەستیار و گرنگ و پڕ گرفت و چارەنوسسازە، پێوەری پێشکەوتنی هەر کۆمەڵگەیەکە، هەموو گۆڕانکارییەك بێ پەروەردە لاسەنگ دەبێت و مانای تەواو بەدەستەوە نادات. هەربۆیە دەبێ دەستپێکی هەموو گۆڕانکارییەکی سەرکەوتوو لە پەروەردەوە دەست پێ بکات و تەنها پەروەردەیەکی دروستیش کلیلی کردنەوەی گرێ کوێرەی گرفتەکانی تری کۆمەڵە.

جێگەی تێڕامانە لە هەرێمی کوردستاندا، بەدرێژایی ٢٨ ساڵی ڕابردووی حوکمڕانی، وەك کۆی کەرتەکانی دیکە، نەك کار بۆ پێشخستنی کەرتی پەروەردە نەکراوە بەڵکو ڕۆژ بە ڕۆژ ڕووبەڕوی پاشەکشە و مەترسی گەورە کراوەتەوە. نە لە ڕابردوو نە لە ئێستادا ئەم کەرتە جێگەی گرنگی پێدانی حکومەت نەبووە، هەرئەوەش وایکردووە سالآنە ئەو بودجەیەی بۆ ئەم بوارە تەرخان دەکرێت زۆر لەخواست و پێداویستییە سەرەکیەکانی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن کەمتربێت، ئەمەش هۆکارێکی گەورەی شکستهێنان و پاشەکشەی کەرتی پەروەردە بووە.

بۆپێشخستنی ئەم کەرتە دەبێت حکومەت هەنگاوی جدی بۆ چارەسەرکردنی کێشەو گرفتەکانی بنێت، ئەگەر نا، پرۆسەکە بەتەواوی بەرەو هەڵدێر و شکستهێنانی تەواوەتی دەچێت. چونکە پەروەردەو فێرکردن لەم هەرێمەدا، لەقەیرانێکی قوڵدایەو هەر کایەو لایەنێك لەلایەنەکانی بگریت و لێیان بڕوانیت جێگای پرسیارو ڕەخنەیەکی زۆرە! ئەوەی لەم توێژینەوەیەدا زیاتر دەمانەوێت لەسەری بوەستین، ئەو گرفتانەن کە بەرۆکی پەروەردەیان گرتووە، هەندێکیان بابەتی و هەندێکیان خۆیین. بەشێکیان پەیوەستن بە یاساو ڕێنمایی و سیستەمەوە، بەشێکیان پەیوەندیدارن بە فەلسەفەو جیهانبینی و سیاسەتی پەروەردەوە لە هەرێمدا، بەشێکیان پەیوەندیدارن بە ژێرخان و لایەنی بودجەوە، بەشێکی پرۆگرام و بەشەکەی تری بە مامۆستاو خوێندکارانەوە، ئەمەو جگە لەوانەی میزاجی بەرپرسان و بەرژەوەندی تایبەتی و حزبی و کەمتەرخەمی هۆکارەکانیانن.

لەم توێژینەوەیەدا، وێرای خستنەرووی گیروگرفتەکانی پەروەردە لەهەرێمی کوردستاندا کە بەسەر هەژدە تەوەرەدا دابەشکراون، لەپێناو دۆزینەوەی ڕێگەچارەدا کۆمەڵێك پێشنیار و ڕاسپاردەش خراونەتە ڕوو، بەو هیوایەی لەپێناو حوکمڕانیەکی دروست و هێنانەکایەی کۆمەڵگەیەکی مەدەنیی کوردستانی پێشکەوتوودا لەبەرچاو بگیرێن.

گرفتەکانی پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا:

تەوەری یەکەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە یاساو ڕێنماییەکان

١. نەبوونی یاسای (پەروەردە و خوێندن) لە هەرێمی کوردستان:

لە هەرێمی کوردستاندا یاسایەکی تایبەت نیە کە سیاسەتی پەروەردەیی هەرێم و فەلسەفەی پەروەردە تیایدا جێ کرابێتەوە و سەرجەم بوارەکانی پەیوەندیدار بە پەروەردە بگرێتە خۆی. ئەو یاسایەی ئێستاش بەرکارە، یاسای ژمارە (١) ی ساڵی (١٩٩٢)ەو لە ساڵی (٢٠٠٦)یش بە یاسای ژمارە (١٥) هەموارێکی کراوە، ئەمە یاسای وەزارەتی پەروەردەیە و نەك یاسای پەروەردە.

لە خولی سێیەمی پەرلەماندا لیژنەی پەروەردەو خوێندنی بالا ماوەی ساڵێك، بە راوێژ لەگەڵ چەند کەسایەتیەکی پسپۆر و شارەزای ئەم بوارە و راوێژی چەندین مامۆستا و بە بەشداری نوێنەرانی وەزارەت سەرقاڵی ئامادەکردنی رەشنوسی یاسایەك بوون، بەڵام ئەو کاتە بەهۆی تەواوبوونی خولەکەوە یاساکە لە پەرلەماندا پەسەند نەکرا، پێویست بوو لە خولی چواری پەرلەماندا کاری لەسەر بکرێت و پەسەند بکرێت، بەڵام دیسانەوە ئەم یاسایە سەرباری ئەوەی هەمان رەشنوسە کۆنەکە سێ جار و لەلایەن سێ تیمی پەرلەمانتار و فراکسیۆنەوە پێشکەشکرایەوە، بەڵام لەماوەی پێنج ساڵ تەمەنی پەرلەماندا (٢٠١٣-٢٠١٨) نە راپۆرتی لیژنەی تایبەتمەندی لەسەر نوسراو نەپەسەندیش کرا. پرۆژەکانیش ئەمانە بوون:

١- (پرۆژە یاسای پەروەردە و خوێندن) کە لە دانیشتنی کردنەوەی خولی پەرلەمان رۆژی ٢٠١٤/٩/٣ ی پەرلەماندا خوێندنەوەی یەکەمی بۆ کرا.

٢- (پرۆژە یاسای پەروەردە لە هەرێمی کوردستان) کە لە دانیشتنی ژمارە (٢)ی رۆژی ٢٠١٤/٩/٢٣ ی پەرلەماندا خوێندنەوەی یەکەمی بۆ کرا.

٣- (پرۆژە یاسای پەروەردە و فێرکردن لەهەرێمی کوردستان) کە لە دانیشتنی ژمارە (٢) رۆژی دووشەممە ٢٠١٥/٣/٩ ی پەرلەماندا خوێندنەوەی یەکەمی بۆ کرا.

٢. ناجێگیری و نەشیاوی سیستەمی خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی:

سیستەمی نوێی خوێندن کە لەساڵی ٢٠٠٧ دا لە کۆنگرەی پەروەردەییدا بڕیاری لێدراو دواتریش لە پەرلەمانی کوردستاندا بە چەپلە ڕێزان پێشوازی لێکرا و پەسەند کرا. یەکێکە لە سیستەمە باشەکان (دیارە بەو تێبینیانەش کە لەسەریەتی) بەلام تا ساڵی ٢٠١٤ کە حەوت ساڵ بەسەر پەسەندکردنیدا تێپەڕیبوو، و سێ کابینەی حکومەتیش گۆڕابوو و چوارەم کابینەش دەسبەکار بوو، کەچی هێشتا بە تەواوی نەچووە بواری جێبەجێکردنەوە. کەلەبەری تیادا دروست کرا، هەندێ بەندی هەڵواسراو و هەندێ بەندی کاری پێنەدەکرا و هەندێ بەندی دەستکاری کرابوو، بە بێئەوەی کۆنگرەی پەروەردەییشی بۆ بەسترابێت، ئەمەش پێشێلکارییەکی روون بوو وەزارەت لێی بەرپرسیار بوو. جگە لەمە ئەو بەندانەشی کە

بەرکاربوون پێویست بوو زەمینە بۆ جێبەجێکردنیان خۆش بکرێت، نەك هەر زەمینە خۆش نەکرا بەڵکو لەمپەریش دروستکرا. بێگومان ئەمەش کەموکورییەکی گەورەبوو.

لەسەردەمی کابینەی هەشتەمدا ساڵی ٢٠١٥ کۆنگرەیەکی تر بەسترا و سیستەمەکە دەسکاری کرا، بەڵام ئەوەی جێگەی تێڕامانە ئەم سیستەمەش بەشی زۆری نەچووە بواری جێبەجێکردنەوەو ئەو کابینەیەش لە جێبەجێکردنی سیستەمەکەدا سەرکەوتوو نەبوو.

٣. پەرش و بڵاوی بڕیار و ڕێنماییەکان و بڕیاری دژ بە یەك و نەگونجاو لەگەڵ یاسا :

نەبوونی ڕێنمایی وەك پێویست بۆ جێبەجێکردنی یاسا و سیستەمەکە، ئەمەش یەکێ لە گرفتەکانە، یاخود دەرکردنی هەندێك بڕیار کە لەگەڵ یاسا و سیستەمەکەدا یەك ناگرنەوە و هاودژی دروست دەکەن، ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی یاسا سەروەر نەبێت و سیستەم جێبەجێ نەکرێت و ئیش و کارەکان بە میزاجی کەسی بەرپرس بەڕێوە بچێت. لەهەر وڵات و دام و دەزگایەکیشدا ڕەوش بەم جۆرە بگوزەرێت جگە لە پاشاگەردانی هیچی تری بەدوادا نایەت.

لەسەردەمی کابینەی هەشتەمیشدا نەك هەر ئەو پاشاگەردانیە بەردەوام بوو بەڵکو ڕەوشەکە خراپتر بوو، قوتابخانەکانی کوردستان وەك تاقیگەیەکیان لێهاتووە و هەر ڕۆژەو جۆرە بڕیارێکیان تیا تاقی دەکەنەوە، هۆکاری ئەوەش دیارە بەهۆی ڕاوێژنەکردن بەکەسانی پسپۆرو پشت نەبەستنە بە لیکۆڵینەوەو بەدواداچون. ئەم مەسەلەیە تا ئێستە بەردەوامە.

٤. نەبوونی هەماهەنگی نێوان و وەزارەتی پەروەردە و خوێندنی باڵا :

وەزارەتەکانی پەروەردە و خوێندنی باڵا دوو نزیکترین وەزارەتن و پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بەیەکەوە هەیە، چونکە هەم وەزارەتی پەروەردە ساڵانە دەیان هەزار خوێندکار بۆ خوێندنی باڵا دەنێرێت و هەم خوێندنی باڵا مامۆستاو فەرمانبەر بۆ پەروەردە ئامادە دەکات. بۆیە پەیوەندی نێوانیان پەیوەندییەکی ئۆرگانیکیی تێکەڵە و هیچیان بێ ئەوی تریان سەرکەوتوو نابن. بەڵام ئەوەی مایەی سەرسوڕمانە هیچ هەماهەنگییەك لە نێوان ئەم دوو وەزارەتەدا بەدی ناکرێت و پلانی ئیشەکانیان یەك ناگرێتەوە، کە پێویستە هەردووکیان لە پلانی ستراتیجیاندا ئەگەر هەیانبێت! خواست و داواکارییەکانی یەکتری لەبەرچاو بگرن. کە ئەمە یەکێ لە گرفتە گەورەکانی پەروەردەیە چونکە خوێندنی باڵا بەپێی پێویستیی وەزارەتی پەروەردە کادری پسپۆر ئامادە ناکات. بۆ نمونە:

-خوێندنی باڵا بەپێی پێداویستیەکانی پەروەردە کۆلیژ و بەشەکان ناکاتەوەو کادیری پێویست پێناگەیەنێت.

-وەزارەتی خوێندنی باڵا ساڵی ٢٠١٧ بڕیاری بە پەراوێزخستنی زمانی کوردی دەرکرد بەبێ ئەوەی هەماهەنگی لەگەڵ وەزارەتی پەروەردەدا بکات لەسەر زەرورەتی ئەم وانەیە.

-وەزارەتی خوێندنی باڵا ساڵی ٢٠١٨ بڕیاریدا بۆ وەرگرتنی خوێندکارانی قۆناغی دوانزە لە زانکۆ و پەیمانگەکاندا لە خولی یەکەمدا ٦٠٪ و لە خولی دووەمدا ٣٠٪ ی خوێندکاران وەربگرێت بێ ئەوەی هەماهەنگی لەگەڵ وەزارەتی پەروەردەدا بکات.

تەوەری دووەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە بودجە

١. کەمیی بودجەی وەزارەتی پەروەردە:

پێشتر ساڵانە لە کاتی پەسەندکردنی بودجەی هەرێمی کوردستاندا وەك پێویست حیساب بۆ وەزارەتی پەروەردە نەکرابوو، ئەو بودجەیەی بۆی تەرخاندەکرا لەگەڵ هیچ ستاندارتێکدا نەدەگونجا. زۆربەی هەرە زۆری کە نزیکەی ٩٥٪ ی بودجەی وەزارەت بۆ موچە دەڕۆیشت. کە تەنها ٥٪ ی بۆ کاروبارەکانی تری دەمایەوە کە زۆر کەم بوو و ئەمەش هۆکارێك بوو بۆ ئەوەی پەروەردە توشی شکست بێت و وەك پێویست نەتوانرێت کارەکانی خۆی بکات. لەسەردەمی کابینەی هەشتەمدا رەوشەکە خراپتر بوو، بەبیانووی قەیرانی داراییەوە ئەو بڕە بودجە کەمەی هەشبوو بڕا، لەماوەی پێنج ساڵی رابردوودا بەهیچ شێوەیەك بودجە لەپەرلەماندا پەسەند نەکراو هیچ بڕە بودجەیەکیش بۆ پەروەردە تەرخان نەکرا!

٢. کەمی ژمارەی بینای قوتابخانە:

کەمی بینای پێویست بۆ خوێندن و قەرەباڵغی لە ناوەندەکانی خوێندا یەکێکە لە گرفتەکان، بەپێی بەراوردی ژمارەی خوێندکاران لەگەڵ ژمارەی قوتابخانەکان، بینای قوتابخانە لە هەرێمدا کەمە، ئەگەر چی لەساڵانی ٢٠١٠–٢٠١٢ ژمارەیەك بینای تازە دروستکران، بەڵام هێشتا بەبەراورد لەگەڵ رێژەی خوێندکاران کە ساڵانە زیاد دەکات وێك نایەتەوە. هەرچەندە لە کابینەی شەشەمدا لە یاسای بودجەی هەردوو ساڵی ٢٠١٠ و ٢٠١١ دا، ساڵانە بڕی (١٥٠) ملیار دینار بۆ هەڵمەتی دروستکردنی قوتابخانە لە هەرێمی کوردستان تەرخانکرا و چووە بواری جێبەجێکردنیشەوە و قوتابخانە دروستکران. بەڵام لە کابینەی حەوتەمدا وێڕای ئەوەی ساڵانی ٢٠١٢ و ٢٠١٣ لە یاسای بودجەدا ساڵانە هەمان بڕ تەرخانکرا، بەڵام لەم بودجە تەرخانکراوەدا هیچ قوتابخانەیەك دروست نەکراو بودجەکەش کە (٣٠٠) ملیار دینار دەکات نازانرێت چی بەسەر هات و لە چی سەرف کرا! ئەمە ئەرکی سەر شانی وەزیری پەروەردە بوو کە بەدواداچونی بۆ بکات داوا بکات کە ئەم بودجەیە بۆ پەروەردە بگەڕێنرێتەوەو ساڵانی دواتریش هەمان بودجە تەرخان بکرێت. چونکە بەپێی گەشەی دانیشتوان لە حاڵەتی ئاساییدا ساڵانە نزیکەی (٥٠٠٠٠) خوێندکار زیاد دەکات و بۆ ئەوانەش جگە لە حاڵەتە ئاساییەکە کە قوتابخانەی تر پێویستە، ئایا دەبێت ساڵی چەند قوتابخانەی تر دروست بکرێت؟ خۆ ئەگەر پلانێك نەبێت و بەجدی مشورێکی لێ نەخورێت ئەوا کارەساتێکی گەورە چاوەڕێی نەوەی داهاتومان دەکات.

بەپێی ئاماری وەزارەتی پەروەردە و لە حاڵەتی ئاسایی ساڵانە نزیکەی (٥٠٠٠٠) خوێندکار زیادی کردووە، بۆیە پێویست بوو لەماوەی پێنج ساڵی رابردوودا نزیکەی (٥٠٠) بینای قوتابخانە دروستبکرێت، بەڵام ئەمە نەکراوە.

جیا لەتەرخان نەکردنی بودجە لەلایەن حکومەت، هەرچەندە ستراتیژێك بەناوی "هەڵمەتی نیشتمانی" بۆدروستکردنی بینای قوتابخانە گیرابەر، بەڵام سەری نەگرت و سەرمایەداران و خێرخوازان، خەمخۆران بەتەنگ ئەو ستراتیژە نەچوون، گەڕەك هەیە ٤ مزگەوتی لێ دروستکراوە، کەچی قوتابخانەی نییە، دەبوو

وەزارەتی پەروەردە بەهەماهەنگی وەزارەتی ئەوقاف و وەوزارەتی رۆشنبیری و لایەنی دیکە کاری جددی بکەن، بڕواو هەستی خەڵك بۆ ئەوە راکێشت قوتابخانەش زەروورەتە، ئەوە نەکرا.

چەند ساڵێکە هیچ بینایەك دروست نەکراوە یان بەتەواو نەکراوی ماوەتەوە ئەوەش گرفتێکی گەورەی دروست کردوە بەتایبەت لە گەڕەکە نوێییەکان کە وای کردووە فشارێکی زۆر لەسەر قوتابخانەکانی تربێت و ژمارەی خوێندکاریان زۆربێت و پرۆسەی پەروەردەو فێرکردن تیایدا ون بێت.

وەزیری پەروەردە لە مەراسیمێکی ساڵی ٢٠١٨ ددانی بەم ڕاستییە دانا و ڕاگەیاند کە پێویستیان بە دروستکردنی ژمارەیەکی زۆری قوتابخانەکان هەیە. بەڵام تا ئێستە هیچ شتێك نەکراوە و ئەگەر وا بڕوات تا یەك دوو ساڵی دیکە پرۆسەی پەروەردەیی دووچاری نیمچە ئیفلیجییەك دەبێت.

ژمارەی قوتابخانە و خوێندکار و مامۆستای حکومی و ناحکومی

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی قوتابخانە	ژمارەی مامۆستا	ژمارەی خوێندکار	ڕیژەی زیاد بوونی خوێندکار
١	٢٠٠٩-٢٠١٠	٥٥٣٤	٨٨٩٥١	١٣٩٦١٢٩	–
٢	٢٠١٠-٢٠١١	٥٧٤٦	٩٥٦٦٦	١٤٦٣٨٧٤	+٦٧٧٤٥
٣	٢٠١١-٢٠١٢	٥٩٢١	٩٩٢٥٣	١٥١٢٥٩٠	+٤٨٧١٦
٤	٢٠١٢-٢٠١٣	٦٧٣٨	١١٣٥٤٤	١٦٤٩١٥٦	+١٣٦٥٦٦
٥	٢٠١٣-٢٠١٤	٦٧٣٤	١١٩٦٣٦	١٦٧٣٧٦٠	+٢٤٦٠٤
٦	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٤٧٤	١٢٢٣٧٠	١٦٥٣٣٨٦	-٢٠٣٧٤
٧	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٧٩٩	١٢٦١١٢	١٧٠٦٥٠٩	+٥٣١٢٣
٨	٢٠١٦-٢٠١٧	٦٧٨٨	١٢٧٨٢٣	١٧٣٨٥٢١	+٣٢٠١٢
٩	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٦٣٥	١٢٨٤٢١	١٧٤١٧٦٤	+٣٢٤٣

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	ژمارەی قوتابخانە	قوتاخانەی بێ بینا	ڕێژەی سەدی قوتابخانەی بێ بینا
١-	٢٠١٤-٢٠١٥	٥١٧٨	٦٤٧٤	١٢٩٦	٢٠٪
٢-	٢٠١٥-٢٠١٦	٥٢٦٤	٦٧٩٩	١٥٣٥	٢٢.٦٪
٣-	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٦٧٨٨	١٥٤٢	٢٢.٧٪
٤-	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٦٦٣٥	١٤٠١	٢١.١٪

٣. فرۆشتنی بیناو موڵکی پەروەردە:

ڕۆژ بە ڕۆژ شارەکان فراوان تر دەبن و لە سەنتەرەکانیشیاندا تا دێت زەوی و شوێن بۆ دروستکردنی قوتابخانەو ناوەندە پەروەردەییەکان کەمتر دەبێتەوە و نامێنێ، پەروەردە کۆمەلیك بیناو مولکی هەیە، پێویستە بپارێزرێن و دەستیان پێوە بگیرێت، ئەگەر کۆن بوون نۆژەن بکرینەوە. نابێت بە هیچ شێوەیەك و لەژێر هیچ بیانو و ناوێکەوە زایە بکرێن و بفرۆشرێن. چونکە بەم کارە زیانی گەورە بەر پەروەردە دەکەوێت. چەند حاڵەتێکی لەم شێوەیە لە سلێمانی و هەلێر و رانیە و چەند شوێنێکی تر رویاندا. پێویستە حکومەت زۆر

به توندی بەگژ ئەم دیاردانەدا بچێتەوەو رێگری لەو بازرگانانە بکات کە مرخی خۆیان لێ خۆش کردووە تا زەوییەکانیان بکەن بە مۆڵ و ئەپارتمان.

٤. **نەبونی بودجەیەك بۆ گەشتی زانستی بۆ خوێندکاران و نەبونی ڕێنمایی لەوبارەیەوە:**

یەکێك لە شێوازە گرنگەکانی ئاشنابوونی منداڵان بە وڵات و کولتور و دەوروبەری ئەنجامدانی گەشتی زانستیی خوێندکارانە لە قوتابخانەکاندا، لە وڵاتانی پێشکەوتوودا ئەم گەشتانە لە قوتابخانەکاندا گرنگیی زۆریان پێدەدرێت، ئەو گەشتە زانستیانە هاوکاری سەرەکییە بۆ تێگەیشتن لە وانەکان و دروست بونی بیرۆکە لەلای خوێندکاران بۆ بەرەوپێش بردنی تواناکانیان. بەڵام لە هەرێمی کوردستاندا بەدەگمەن نەبێت گەشتی زانستی بە خوێندکاران ناکرێت و نە هیچ بودجەیەکی بۆ تەرخانکراوەو نە هیچ رێنماییەکیشی بۆ دەرچووە. هەر بۆیەشە کاتێك خوێندکاران دەردەچن هیچ ئاشنا بوونێکیان بەدەوروبەر و دامودەزگاکان و کولتور و جوگرافیای ولاتەکەیانەوە نیە.

٥. **وەرگرتنی پارە لە کەسوکاری منداڵان:**

لە بەشێك لە قوتابخانەکان، نامەی فەرمی بۆ باوانی قوتابییان دەنێرن کە کۆمەکی قوتابخانە بکەن بۆ کڕینی پێداویستی، لە هەندێك قوتابخانەیش لیژنە پێکهێنراوە بۆ هەمان مەبەست، ئەمە لە کاتێکدایە دابینکردنی پێداویستی قوتابخانە ئەرکی حکوومەتی هەرێمی کوردستانە. هەندێك لە قوتابخانەکان، کارگێڕی قوتابخانە نامەی فەرمیی داواکارییان داوەتە قوتابییان بۆ کۆکردنەوەی کۆمەك بۆ کڕینی پێداویستییەکان، لە نامەی داواکارییەکەدا کە رەچاوی باری دارایی خەڵك ناکات، نووسراوە، "لە پێناو بەرەوپێشبردنی زانست و زانیاری لە شارەکەمان و زیاتر هەوڵدان بۆ خزمەتکردنی چینی خوێندکار و جگەرگۆشە ئازیزەکان، داواکارین هاوکاریمان بکەن لە رووی داراییەوە بە هەر بڕێك کە خۆتان لە تواناتاندایە بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییەکانی خوێندنگەکەمان، وەك بەڕێزتان ئاگادارن وەزارەتی پەروەردە و حکوومەت هیچ هاوکارییەکی خوێندنگاکان ناکات".

تەوەری سێیەم:
گرفتەکانی پەیوەست ژینگەی خوێندن و خزمەتگوزاری

١. خراپی ژینگەی خوێندن (بینای قوتابخانەکان):

ژینگەی خوێندن لە هەرێمی کوردستاندا ژینگەیەکی نالەبارە و گونجاو نیە بۆ خوێندن و لەگەڵ سیستەمی تازەی خوێندندا وێك نایەتەوە، ژمارەیەکی بەرچاوی بینای قوتابخانەکان کۆن و داڕزیون و بەکەڵکی خوێندن نایەن و تەنانەت هەندێکیان مەترسی روخانیان لێدەکرێت، هەروەك لە ساڵانی رابردوو ئەمانەمان بینی کە خوێندکارو مامۆستا کەوتنە ژێر دارو پەردووی ئەم بینا داڕزیوانە و خوێندکارێکیش گیانی لەدەستدا، کە ئەمەش نەنگییە بۆ حکومەتی هەرێم تا ئێستاش منداڵانی کوردستان لەم جۆرە قوتابخانانەدا وانە بخوێنن. خوێندن لەم ژینگەیەدا وەك پێویست و تەندروست نابێت. ئەگەر بەراوردێکی رەوشی قوتابخانەکان بکەین دەبینین: هەندێك لەو بینایانەشی تازە دروستدەکرێن بەهۆی چاودێرینەکردنیانەوە یان گەندەڵیەوە هۆڵێکی هونەری و یاریگەیەکی وەرزشی گونجاوی تێدا نییە، هەروەها بەهۆی چاودێری نەکردنی بەڕێوەبەرەکانەوە کە زۆرجار هۆڵی کۆمپیوتەرو و هۆڵی تاقیگەو ژوری کتێبخانە دەکەن بە کۆگا، یان بەبیانوی نەبوونی جێگاوە دەیکەن بە پۆل!

ئەمەو جیا لەخراپی ژینگەی خوێندن و بینای قوتابخانەکان، گرفتی گەورەش لەشوێنی قوتابخانەو دەستنیشانکردنی شوێنەکەیەتی، کەلەدروستکردنی بینای قوتابخانەدا رەچاوی لایەنی زانستی و پەروەردەیی ناکرێت، دەیان قوتابخانە لەنێو بازاڕو نزیك بازاڕو سەر شەقامی گشتی و شوێنی جەنجاڵن، ژاوەژاوو دەنگی جاڕسکەر ژینگەی فێربوونی شێواندووە، لەکاتێکدا دەبێت قوتابخانەکان لەشوێنی دوور لەقەڵەباڵغی و هێمن و کەشێکی لەباردابن. ئەگەر سەیرێکی ئەم خشتانە بکەین بۆمان دەردەکەوێت کە قوتابخانەکان چەندە نەشیاون بۆ خوێندن و چەندیان پێویستیان بە نۆژەنکردنەوە هەیە:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	بینای قوتابخانە کە پێویستی بە نۆژەنکردنەوەنییە	بینای قوتابخانە کە پێویستی بە نۆژەنکردنەوەیە	رێژەی سەدی بینای قوتابخانە کە گونجاو نیە بۆ خوێندن
١-	٢٠١٤-٢٠١٥	٥١٧٨	٢٣٥١	٢٨٢٧	٥٤.٦٪
٢-	٢٠١٥-٢٠١٦	٥٢٦٤	٢١٦٣	٣١٠١	٥٨.٩٪
٣-	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٢٣٢٤	٢٩٢٢	٥٥.٧٪
٤-	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٢٠٧٢	٣١٦٢	٦٠.٤٪

لەم خشتەیەشدا دەردەکەوێت کە ئەو قوتابخانانەی پێویستیان بە نۆژەنکردنەوە هەبووە حکومەت چەندی نۆژەنکردونەتەوەو چەندیش نۆژەن نەکراونەتەوە:

ژ	ساڵی خوێندن	بینای قوتابخانە کە پێویستی بە نۆژەنکردنەوەیە	قوتابخانە کە نۆژەنکراوەتەوە	قوتابخانە کە نۆژەن نەکراوەتەوە	رێژەی سەدی قوتابخانە کە نۆژەن نەکراونەتەوە
١-	٢٠١٦-٢٠١٧	٢٩٢٢	١٧٣٧	١١٨٥	٤٠.٥٪
٢-	٢٠١٧-٢٠١٨	٣١٦٢	١٧٠٤	١٤٥٨	٤٦.١٪

لەم خشتەیەشدا دەردەکەوێت کە چەند قوتابخانە شورای نیە:

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە شورای هەیە	قوتابخانە شورای نیە	ڕێژەی سەدی قوتابخانە کە شورای نیە
١	٢٠١٤-٢٠١٥	٥١٧٨	٤٤٩٢	٦٨٦	١٣.٢٪
٢	٢٠١٥-٢٠١٦	٥٢٦٤	٤٦٩٥	٥٦٩	١٠.٨٪
٣	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٤٦٦٠	٥٨٦	١١.٢٪
٤	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٤٧٣٣	٥٠١	٩.٦٪

ئەوەی لەم خشتەیەدا تێبینی دەکرێت، زیاد لە نیوەی قوتابخانەکانی هەرێم پێویستیان بە نۆژەنکردنەوەیە، لەهەندێك قوتابخانەدا مەترسی رووخان هەیە، قوتابخانە هەیە هەر کە باران دەبارێت پۆلەکانی دلۆپە دەکەن و ئاویان تێدەچێت.

بە هۆی قەیرانی داراییەوە، حکومەتی هەرێم نەیتوانیوە بینای نوێی قوتابخانە دروست بکات، وەزارەتی پەروەردە بە کۆمەك و هاوکاریی خێرخوازان لە ماوەی ئەم دوو ساڵەدا هەندێك لە قوتابخانەکانی نۆژەن کردووەتەوە. وتەبێژی وەزارەتی پەروەردەش دەڵێت: بەڵێ ئاگاداری هەموو کێشە و کەموکورتییەکانی خوێندنگەکانین، لەگەڵ ئەوەی ژمارەیەکی زۆر قوتابخانانە پێویستیان بە نۆژەنکردنەوە هەیە، بەڵام قەیرانی دارایی ڕێگەی نەداوە کاریان تێدا بکرێت و نۆژەن بکرێنەوە. هەڵمەتی نیشتیمانیی خوێندنگاکانمان ڕاگەیاندووە، لە ڕێگەی ڕێکخراو و خێرخێوازان و کونسوڵخاکانەوە توانیومانە ١٠٠٠ خوێندنگە نۆژەن بکەینەوە.[(١)] لەو قوتابخانانەی نۆژەنکراونەتەوە، ساڵی ٢٠١٧ بۆ ٢٠١٨ لە پارێزگای هەولێر لەلایەن کەسانی سەرمایەدار و دەستڕۆیشتوو، توانرا ١٥٩ قوتابخانە دوای وەستانی پرۆژەکان بەهۆی تەنگژەی داراییەوە، نۆژەن بکرێنەوە.[(٢)]

زۆرن ئەو قوتابخانانەی مەترسی دارمانیان لێدەکرێت و ڕۆژانە باسی میدیاکانن، بەرچاو دەکەون و پێویستیان بە نۆژەکردنەوە هەیە، هەموو ئەو قوتابخانانەش کە مەترسی رووخانیان لێدەکرێت، ناویان لە لیستی وەزارەتی پەروەردەدا هەیە، کە مەترسی رووخانیان لێدەکرێت کەچی هێشتا وەزارەت بۆ نۆژەنکردنەوەیان هەنگاوی نەناوە. بۆ نمونە لە تشرینی دووەمی ٢٠١٨ بەهۆی کۆنی بیناکەیەوە لەکاتی دەوامی ئاساییدا بەشێك لە میچی خوێندنگایەکی سەرەتایی لە سلێمانی دارما و زیانی ماددی لێکەوتەوەو خوێندکارێکیش بە سووکی بریندار بووە.

٢. قوتابخانەی چەند دەوام (دوو دەوام و سێ دەوام و چوار دەوام):

بە پێی سیستەمی تازەی خوێندن پێویستە هەر بینایەك یەك قوتابخانەی تیادابێت بۆ ئەوەی کاتی دەوامی پێویست دابین بکرێت، بەڵام بەهۆی ئەوەی کەوا ژمارەیەکی زۆر لە قوتابخانەکان چەند دەوامێکیان تیادا دەکرێت، بۆیە لەگەڵ سیستەمەکەدا وێك نایەتەوە و بڕگەکانی جێبەجێ ناکرێت. هەر بە پێی ئاماری فەرمیی وەزارەتی پەروەردە رەوشی دەوامی قوتابخانەکان بەم جۆرەیە:

1- http://azhans.krd/%D9%86%DB%8C%D9%88%DB%95%DB%8C-%D9%82%D9%88%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%95%D9%83%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D9%87%DB%95%D8%B1%DB%8E%D9%85-%D9%BE%DB%8E%D9%88%DB%8C%D8%B3%D8%AA%DB%8C%D8%A7%D9%86/

2-http://wishe.net/details.aspx?=hewal&jmare=41856&Jor=14

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم	یەك دەوام	دوو دەوام	سێ دەوام	چوار
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٦٧٣٤	٤٣٨٢	٢٢١٧	١٣٣	٢
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٤٧٤	٤٤٥٠	١٩٤٤	٧٩	١
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٧٩٩	٤٦١٩	٢٠٠٦	١٧٤	٠
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٦٧٨٨	٤٦٥٣	٢٠٢١	١١٠	٤
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٦٣٥	٤٧٠٥	١٧٨٥	١٣٤	٥

پرسیار ئەوەیە قوتابخانەیەك ئەوەندە دەوامەی تیادابێت چۆن سیستەمی خوێندنی تیایدا جێبەجێ دەكرێت و پرۆسەی پەروەردەو خوێندن تیایاندا تەندروست دەبێت! ؟ ئاخۆ چۆن لەگەڵ ئەو سیستەمەدا یەك دەگرێتەوە كە حكومەتی هەرێم بانگەشەی بۆ دەكات و دەیەوێت لەناوەندەكانی خوێندندا جێبەجێی بكات؟ بەوپێیەی تائێستاش (١٧٨٥) قوتابخانە دوو دەوامیان تێدا دەكرێت و (١٣٤) سێ دەوام و (٥) قوتابخانەش چوار دەوامیان تێدا دەكرێت. سەبارەت بە دەوامی قوتابخانەكانیش بەهەمان شێوە بەسەر چوار كاتدا دابەش كراوەو ئەوەی تێبینی دەكرێت بەشێك لە قوتابخانەكان كاتی پێویستیان نیە بۆ تەواوكردنی پرۆگرامەكان، هەروەك لەم خشتەیەدا دەیبینین:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم	بەیانیان	نیوەڕۆیان	بەیانیان و نیوەڕۆیان	ئێواران
١	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٤٧٤	٣٣٢١	١٣٨	٢٧٤٥	٢٧٠
٢	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٧٩٩	٣٤٤٩	١٦٧	٢٨٤٩	٣٣٤
٣	٢٠١٦-٢٠١٧	٦٧٨٨	٣٤٩٠	١٦٥	٢٨٣٩	٢٩٤
٤	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٦٢٩	٣٣٥٦	٢٨٧	٢٧٥٣	٢٣٣

٣. قوتابخانە لە بینای كرێدا:

بە پێی ئامارەكانی وەزارەتی پەروەردە لە هەرێمدا (٤٥٢) قوتابخانە لە بینای كرێدان، واتە ناوچەكە بینای قوتابخانەی لێ نیەو بینایەك بە كرێ گیراوە بۆیان. بێگومان ئەو بینایەی بە كرێش گیراوە هیچ مەرجێكی قوتابخانە و شوێنی خوێندنی تیادا نیە، چونكە لە بنچینەدا بیناكە بۆ قوتابخانە دروستنەكراوە. بێگومان لەو كاتەشدا ئەو خوێندكارانەی لەو قوتابخانەیەدا دەخوێنن نە سیستەمیان بەسەردا جێبەجێ دەكرێت و نە مامۆستاكانیش دەتوانن وەك پێویست وانەكان بلێنەوەو نە وەك پێویستیش سەركەوتوو دەبن. لەم خشتەیەدا ئاماری پێنج ساڵی رابردووی ئەو قوتابخانانەی لە بینای كرێدان دەردەكەوێت:

ژ	ساڵی خوێندن	قوتابخانە لە بینای كرێدایە
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٤٥٢
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٢١١
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	١٨٩
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	١٣٦
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	١٩٤

٤. قوتابخانەی میوان:

بە پێی دوا ئاماری وەزارەتی پەروەردە بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠١٧-٢٠١٨ بڕی (١٣٩٥) قوتابخانە لە هەرێمی کوردستاندا میوانن، واتە قوتابخانەیە بەڵام بینای تایبەتی خۆیان نیە و لە بینای قوتابخانەیەکی تر یا فەرمانگەیەکی تردان، ئەمەش گرفتێکەو ئەگەر چارەسەر نەکرێت هەم ئەم قوتابخانەیە و هەم قوتابخانەی خاوەن بیناکە یا فەرمانگەکە توشی گرفت دەبن و کێشەیان بۆ دروست دەبێت. لەم خشتەیەدا ئاماری پێنج ساڵی رابردووی ئەو قوتابخانانەی وەك میوان لە بینای خوێندندان دەردەکەوێت:

ژ	سالی خوێندن	رەسەن	قوتابخانەی میوان	سەرجەم	رێژەی قوتابخانەی میوان
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٤٩٤٥	١٣٣٨	٦٢٨٢	٪٢١.٢
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٥١٧٨	١٢٩٦	٦٤٧٤	٪٢٠
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٥٢٧٥	١٥٢٤	٦٧٩٩	٪٢٢.٤
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	١٥٤٢	٦٧٨٨	٪٢٢.٧
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	١٣٩٥	٦٦٢٩	٪٢١

٥. قوتابخانەی لە گل (قوڕ) دروستکراو:

بە پێی ئاماری وەزارەتی پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا لەم سەدەی بیست و یەکەدا، دوای (٢٧) ساڵ لە حوکمرانیەتی خۆماڵی، (٣٠) قوتابخانە بیناکانیان لە گڵ و قوڕ دروستکراون، لە وەرزی زستاندا هەندێکیان دڵۆپە دەکەن و مەترسی روخانیان لێدەکرێت و هیچ مەرجێکی خوێندنیان تیادا نیە. لەم خشتەیەدا ئاماری پێنج ساڵی رابردووی ئەو قوتابخانانەی بیناکانیان لە گڵ دروستکراون دەردەکەوێت:

ژ	ساڵی خوێندن	قوتابخانەی لە گڵ دروستکراو
١	٢٠١٣-٢٠١٤	؟
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٥٥
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٤٦
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٣٥
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٣٠

٦. جیاوازی نێوان قوتابخانەی لادێکان و شارەکان:

جیاوازی زۆر لەنێوان قوتابخانەی لادێکان و شارەکاندا هەیە، هەر لە ژمارەی مامۆستا و پێداویستیەکانی ترەوە و قوتابخانەی لادێکان وەك شارەکان سەیری نەکراوە و بە جۆرێك لە جۆرەکان پشتگوێ خراون. لە کاتێکدا لە لادیکاندا (٢٨١٠) قوتابخانە هەیە. لەکاتێکدا ئەگەر شتێك هەبێت بەناوی پەروەردەو فێرکردن دەبێت بۆ هەموو تاکەکانی بەبێ جیاوازی فەراهەم کرابێت نەك شوێنێك بێ بەش و یەکێکی تر بەپێچەوانەوە.

٧. لادێی بێ قوتابخانە:

بە پێی ئاماری وەزارەتی پەروەردە ساڵی خوێندنی ٢٠١٣-٢٠١٤ لە هەرێمی کوردستاندا نزیکەی (٦٠٠) لادێ بێ قوتابخانەن. ئەمەش دەبێتە مایەی دابڕانی مناڵانی ئەو لادێیانە لە خوێندن. کەچی ئێستا ژمارەی ئەو لادێیانەی بێ قوتابخانەن زۆر زیاتر بووە چونکە لە بەشێکی زۆری لادێکاندا قوتابخانەکان داخران بە بیانووی ئەوەی کە مندالانی چەند لادێیەك لە قوتابخانەی یەك لادێدا کۆبکرێنەوە، گوایە کوالیتی باشتر دەبێت و تێچوشی کەمتر، بەڵام بەمەرجێك هۆکارەکانی گواستنەوە بۆ منداڵەکان دابین بکرێت، کەچی قوتابخانەکانیش داخران و پێداویستیەکانیشیان کە بەڵێنیان پێدرابوو جێبەجێنەکرا! هەر بۆیە ژمارەی قوتابخانەکان لە لادێکاندا بەبەراورد بە ساڵانی پێشوو کەمتر بوویەوە، ئەگەر سەیری ئاماری پێنج ساڵی رابردوو بکەین بۆمان روون دەبێتەوە:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم	شار		لادێ	
			ژمارەی قوتابخانە	ڕێژەی سەدی	ژمارەی قوتابخانە	ڕێژەی سەدی
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٦٧٣٥	٣٤٥٧	٥١.٣٪	٣٢٧٨	٤٨.٧٪
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٤٧٤	٣٦٢١	٥٥.٩٪	٢٨٥٣	٤٤.١٪
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٧٩٩	٣٨٤٧	٥٦.٦٪	٢٩٥٢	٤٣.٤٪
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٦٧٨٨	٣٨٥٩	٥٦.٨٪	٢٩٢٩	٤٣.٢٪
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٦٢٩	٣٨١٩	٥٧.٦٪	٢٨١٠	٤٢.٤٪

بەهۆی قەیرانی دارایی و لەچوارچێوەی پلانی حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ کەمکردنەوەی خەرجیەکان، ٢٣ قوتابخانە لەدەڤەری سۆران داخران، هاوکات ژمارەیەك لەهاونیشتمانی سنورەکەش بۆ دانەخرانی ژمارەیەکی زیاتری قوتابخانە حکومەتی هەرێمی کوردستانیان لەکرێی ساڵانەی خانوو باڵاخانەکانیان بەخشیووە.(١) لە سنوری پەروەردەی قەزای چۆمانیش ژمارەیەك قوتابخانە داخران.(٢) بەهەمان هۆکار ژمارەیەك قوتابخانەی گوندەکانی دەڤەری شارەزوریش داخران. بەڕێوەبەری پەروەردەی شارەزوور، ڕایگەیاند: "بە گوێرەی بڕیاری وەزارەتی پەروەردە، هەر قوتابخانەیەك لە ١٥ قوتابی کەمتری هەبێت، دەبێت قوتابخانەکە دابخرێت و قوتابییەکانی بگوازرێنەوە بۆ نزیکترین قوتابخانە لێیانەوە، بۆیە بۆ ساڵی نوێی خوێندن، قوتابخانەکانی ژمارەیەك گوند داخراون و بەشێکی دیکەیشیان تێکەڵکراون".(٣) هەروەها لە گەرمیانیش نزیکەی ٥٠ قوتابخانە لە لادێکاندا بەهەمان هۆکار و بەپێی هەمان بڕیاری وەزارەتی پەروەردە داخران.(٤) لە سنوری بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی دوکانیش ٢١ قوتابخانە داخران.(١) لە سنوری پەروەردەی کفریش ١٢ قوتابخانە بە هەمان هۆکار داخران.(٢)

1- http://www.kurdistan24.net/so/news/c66f798b-58ae-42b1-ab2b-83254ca1410d/%D8%B2%DB%8C%D8%A7%D8%AA%D8%B1-%D9%84%DB%95-20-%D9%82%D9%88%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%AE%D8%A7%D9%86%DB%95-%D8%AF%D8%A7%D8%AF%DB%95%D8%AE%D8%B1%DB%8E%D9%86

2- http://netewe.net/item.php?id=24176

3- http://www.wishe.net/details.aspx?=hewal&jmare=33012&Jor=14

4- https://archive2016.xelk.org/detailnews.aspx?jimare=28776&babet=important&relat=3042

٨. خراپی مێز و ڕەحلە:

بەشێکی زۆر لە مێز و کورسی و ڕەحلەکان کۆن بوون یا شکاون، یا بەکەڵکی بەکارهێنان و دانیشتنی منداڵان نایەن، ئەمەش کاریگەری خراپی لەسەر ژینگەی خوێندن دەبێت. لەم خشتەیەدا دەردەکەوێت کە چەند کورسی و مێزی منداڵان لە قوتابخانەکاندا هەیەو چەندیان باشن و چەندیشیان خراپن و بۆ بەکارهێنان ناشێن:

ژ	ساڵی خوێندن	کورسی و مێزی منداڵان			سەرجەم	ڕێژەی ٪ مێزی خراپ
		باشە	پێویستی بە چاکردن هەیە	خراپە		
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٦٨١١٩	١٠٢٠	٢٢٢٦	٧١٣٦٥	٪٤.٥
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٧٣٦٩١	٧٩٩	٢٦٦٧	٧٧١٥٧	٪٤.٥

لەم خشتەیەدا دەردەکەوێت کە چەند ڕەحلەی یەك کەسی لە قوتابخانەکاندا هەیەو چەندیان باشن و چەندیشیان خراپن و بۆ بەکارهێنان ناشێن:

ژ	ساڵی خوێندن	ڕەحلەی یەك کەسی			سەرجەم	ڕێژەی ٪ ڕەحلەی خراپ
		باشە	پێویستی بە چاکردن هەیە	خراپە		
١	٢٠١٤–٢٠١٥	٢٧٣٨١٥	–	٤٣٢٢٣	٣١٧٠٣٨	٪١٣.٦
٢	٢٠١٥–٢٠١٦	٣٨٦١٣١	–	٦٩١٩٤	٤٥٥٣٢٥	٪١٥.٢
٣	٢٠١٦–٢٠١٧	٢٥١٦٨٣	٣٦٨٠٧	٢٧٥٩٤	٣١٦٠٨٤	٪٢٠.٤
٤	٢٠١٧–٢٠١٨	٢٥٠٩٥٢	٣٦٠٨٤	٣٠٥٨٣	٣١٧٦١٩	٪٢١

لەم خشتەیەدا دەردەکەوێت کە چەند ڕەحلەی دوو کەسی لە قوتابخانەکاندا هەیەو چەندیان باشن و چەندیشیان خراپن و بۆ بەکارهێنان ناشێن:

ژ	ساڵی خوێندن	ڕەحلەی دوو کەسی			سەرجەم	ڕێژەی ٪ ڕەحلەی خراپ
		باشە	پێویستی بە چاکردن هەیە	خراپە		
١	٢٠١٤–٢٠١٥	٤٥١٤٠٨	–	١٠٤٦٠٩	٥٥٦٠١٧	٪١٩
٢	٢٠١٥–٢٠١٦	٥٦٠٠٠٤	–	١٤٠٥٠٣	٧٠٠٥٠٧	٪٢٠
٣	٢٠١٦–٢٠١٧	٤٩٢٩٠١	٨١٦٥٢	٤٦٥٦٥	٦٢١١١٨	٪٢٠.٦
٤	٢٠١٧–٢٠١٨	٥١٨٥١٣	٧٨٠٨٦	٥٣٤٨٣	٦٥٠٠٨٢	٪٢٠.٢

بەپێی ئەم داتایانە لەسەردەمی کابینەی هەشتەمدا مێز و ڕەحلەو کورسیەکانی خوێندکاران زۆرینەیان شکاون و خراپ بوون و چاکیش نەکراونەتەوە، ئەمەش کاریگەریی خراپی لەسەر دەروونی منداڵان دەبێت کە ئاسودە نەبێت لە شوێنی دانیشتنەکەی لەکاتی وانە خوێندندا.

5- https://www.youtube.com/watch?v=0IpdvTIowr8
6- https://www.dwarozh.net/details.aspx?jimare=37895

٩. زۆری ژمارەی خوێندکار لە پۆلێکدا:

بەپێی سیستەمی تازەی خوێندن دەبێت هەر پۆلێك لە (١٥–٤٠) خوێندکاری زیاتر تیادا نەبێت. بەڵام ئەوەی ئێمە تێبینیمان کردووە بەهۆی زۆری ژمارەی خوێندکاران و کەمی پۆلەکانەوە ئەم ستاندارتە جێبەجێ نەکراوە، زۆر قوتابخانە هەیە پۆلەکانیان ٥٠–٦٠ خوێندکاری تیادایە، ئەمەش لەگەڵ هیچ پێوەرێکی پەروەردەییدا ناگونجێ، بێگومان ئەم ژمارە زۆرەش دەبێتە مایەی ئەوەی فەوزا لە پۆلەکەدا هەبێت و مامۆستا نەتوانێت بەباشی وانەکە بگەیەنێت و وەك پێویست چاودێری خوێندکارەکان بکات لە فێربوون و تێگەیشتنیان. بەهۆی بارودۆخی ئەم چەند ساڵی رابردوو و نەکردنەوەی قوتابخانەی نوێ، ئەم حاڵەتە زۆرتربووە، ئەوەش هێندەی تر ئەرکی مامۆستای قورسترکردوەو پرۆسەی فێرکردنی هێندەی تر دواخستوە.

ئاماری پێنج ساڵی رابردووی ژمارەی خوێندکاران لە پۆلێکدا:

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی خوێندکار	ژمارەی پۆل	کوڕان	کچان	تێکەڵ	کۆ
١	٢٠١٣–٢٠١٤	١٦٧٣٧٦٠	٦٦٢٩٨	١٠٥٨٣	٩٣٤٥	٤٦٣٧٠	٦٦٢٩٨
٢	٢٠١٤–٢٠١٥	١٦٥٣٣٨٦	٦٩٨٦٥	١٢١١٢	١٠٨٤٥	٤٦٩٠٨	٦٩٨٦٥
٣	٢٠١٥–٢٠١٦	١٧٠٦٥٠٩	٦٩٨٠٧	١١٩٧٥	١٠٨٥٠	٤٦٩٨٢	٦٩٨٠٧
٤	٢٠١٦–٢٠١٧	١٧٣٨٥٢١	٦٧٤٣٦	١٠٧٠٩	١٠٢٤٩	٤٦٤٧٨	٦٧٤٣٦
٥	٢٠١٧–٢٠١٨	١٧٤١٧٦٤	٦٨٠٩١	١٠٤٢٥	٩٩٢٧	٤٧٧٢٩	٦٨٠٩١

١٠. پاکوخاوێنی لە قوتابخانەکاندا:

ژمارەیەکی زۆر لە قوتابخانەکان لەڕوی پاك و خاوێنییەوە وەك پێویست نین. چ ژووری پۆلەکان، یا دیوارەکان یا گۆڕەپانەکانی، ئەمە جگە لە توالێتەکان کە هەر باس ناکرێت. ئەمە هەم دیمەنێکی ناشیرینە و هەم دەبێتە مایەی بڵاوبوونەوەی جۆرەها نەخۆشیش، هەم دەبێت بە کلتورێکیش لای ئەو منداڵانە کە گرنگی بە پاکوخاوێنی نادەن. ئەوەش سەلمێنەری ئەو ڕاستییەیە پەروەردە غیابە لەناو قوتابخانەکانی ئێمەدا، هەر بۆیە دەبێت پەروەردە پێش فێرکردن بێت. گرفتی گەورە سەرەتا لەقۆناغی بنەڕەتی و گرنگی نەدانی پێویست بەهۆشیاری پاك راگرتنی ژینگەو خاوێنی قوتابخانە دەستپێدەکات، تا لەقۆناغی ئامادەیی دەگاتە ئەوەی رۆژانە ژێر رەحلەو سەر پەنجەرەو قادرمەو بن دیوارو ژوورەکان، پڕ دەکرێن لەپاشماوەی قوتووی ئاوو بیبسی و کاغەزو سەمون. ئەم حاڵەتە ئەوە دەهێنێت کاری پەروەردەیی جدی بۆ بکرێت. لە راستیدا گرنگیدان بەهەستی بەرپرسیارێتی پاك راگرتنی قوتابخانەو بایەخدان بە کاری هەرەوەزی، ئەرکێکی سەرەکی پرۆسەی پەروەردەو فێرکردنە. بۆ ئەو مەبەستە دەکرێت قوتابیان و تێکڕای ستاف مامۆستایان، بە بەرێوەبەرو جێگرەکانییەوە، بەشداربن لە پاککردنەوەی ژوری پۆل و راوەوەکان و خاوێنکردنەوەی قوتابخانە، دەکرێت لە ساڵەکەدا چەند رۆژێك بۆ کاری پاکردنەوەی قوتابخانە، بە شێوەی کۆمەڵ، دیاری بکرێت و بخرێتە بەرنامە یان ساڵنامەی قوتابخانەکەوە، نەك تەنها پشت بەستن بەتاقە خزمەتگوزارێك.

١١. گرفتی ئاوی خواردنەوە:

ئاوی خواردنەوە یەکێ لە مافە سەرەتاییەکانی هەر خوێندکارێکە کە پێویستە لە قوتابخانەکاندا بۆیان دابین بکرێت، بەڵام بەشێکی زۆر لە قوتابخانەکان، بە تۆڕی ئاوی پاکەوە نەبەستراونەتەوە. ئەو قوتابخانانەش کە بەتۆڕی ئاوی خواردنەوەوە بەستراونەتەوە، وەك پێویست نین، یا ئاوەکە پاك نییە یاخود شوێنی دابینکردن یا بەکارهێنانی ئاوەکە و تانکی سەربانی قوتابخانەکان وەك پێویست نین و پاك نین، مەرجی سەرداپۆشین و پارێزگاریشیان تێدا نییە، کە هۆکاری پیسبوونی زیاتری ئاون، تانکی ئاوەکان ساڵانە پاکناکرێنەوە، ئەمەش کاریگەری لەسەر تەندروستی ئەو منداڵانە دەبێت. خۆ ئەگەر لیژنەیەك بچێت پشکنین بۆ تانکی ئاوەکان بکات، ئەوسا دەزانێ چ میکرۆبێك لەنێو ئەو تانکییانەدایە، هەندێك لە قوتابخانەکان چەندان ساڵە تانکییەکانیان پاك نەکردووەتەوە. بەپێی ئامارێك ١٣.٦٪ی قوتابخانەکانی هەرێم لە ئاوی خواردنەوە بێبەشن. لەم خشتەیەدا بۆمان دەردەکەوێت کە چەند قوتابخانە بە تۆڕی ئاوی پاکەوە نەبەستراونەتەوە:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە بەستراوە بە تۆڕی ئاوی پاکەوە	قوتابخانە نەبەستراوە بە تۆڕی ئاوی پاکەوە	ڕێژەی سەدی قوابخانە کە تۆڕی ئاوی پاکی نیە
١	٢٠١٤-٢٠١٥	٥٤٥٨	٤٣٥٤	٨٢٤	١٥٪
٢	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٤٠٦	٤٥٦٥	٦٩٩	١١٪
٣	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٤٤٧٩	٧٦٧	١٤. ٦٪
٤	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٤٥١٨	٧١٦	١٣. ٦٪

١٢. گرفتی تواليێت و دەستشۆر:

شوێنی دەست شۆردن و تواليێتەکانی زۆربەی قوتابخانەکان پاك نین و شایەنی بەکار هێنان نین و مەرجی تەندروستیان تێدا نیە. ئەمەش هەم دەبێتە مایەی بڵاوبوونەوەی چەندین نەخۆشی و هەم نەنگییە بۆ دەزگایەکی رەسمی و پەروەردەیی شوێنی تەوالێت و دەستشۆرەکانی بەم شێوازە بێت. کە دواجار کاریگەری لەسەر خوێندکارەکان بەشێوەیەك دەبێت کە پەروەردە نەبن. لەو قوتابخانانەشدا کە تەوالێت هەیە ژمارەیان کەمە، قوتابخانەیەك ئەگەر ٥٠٠ قوتابی هەبێت، چۆن دەکرێت لەپشوێکی ٥ خولەکیدا ئەو ژمارەیە بە ٥ یان ٦ تەوالێت رابگەن؟! دەستشۆریش هەمان شت. لەم خشتەیەدا ژمارەی ئەو قوتابخانانە خراوەتە روو کە لەبنچینەدا توالێت و دەستشۆریان هەر نیە:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	لە قوتابخانە (WC) بۆ منداڵ هەیە	لە قوتابخانە (WC) بۆ منداڵ نیە	ڕێژەی سەدی قوتابخانە (WC) ی خوێندکاری نیە
١	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٥٠٥١	١٩٥	٤٪
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٥٠٧٥	١٥٩	٣٪

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	لە قوتابخانە (WC) بۆ مامۆستا هەیە	لە قوتابخانە (WC) بۆ مامۆستا نیە	ڕێژەی سەدی قوتابخانە (WC)ی مامۆستای نیە
١	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٤٨٨٤	٣٦٢	٧٪
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٤٨٨٤	٣٥٠	٧. ٦٪

١٣. ساردی و گەرمی قوتابخانەکان:

ژینگەی زۆربەی قوتابخانەکان لەڕووی ساردی و گەرمیەوە بۆ منداڵان گونجاو نین، لە وەرزی هاویندا گەرم و تاقەت پڕوکێنە و هۆکارەکانی فێنك کردنەوە نین و گەر هەشبێت وەك پێویست نیـە، لـە وەرزی زستانیشـدا ساردە، بەشێك لە پۆلەکانی خوێندن شوشەی پەنجەرەکانیان شکاوە، ئەمەش دەبێتە مایـەی سـاردی زیـاتر. یان هۆی گەرم کەرەوەیان نیە، یان زۆپاکان شکاون، یـان نـەوت و پلیتـەیان تیانیـە، بەگشـتی ئەمانـە دەبنـە مایـەی ئـەوەی منـداڵ لـە قوتابخانـە بێـزار بێـت. لەلایـەکی تریشـەوە حکومـەت و وەزارەت وەك پێویسـت سـوتەمەنی بـۆ قوتابخانـەکان دابـین ناکـەن، لـەم خشـتەیەدا هۆکارەکـانی گـەرمی و فێنـك کـەرەوەمان بـۆ دەردەکەوێت:

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	ژ. پۆل	ژ. زۆپا	ژ. سپلیت	پۆلی بێ زۆپا		پۆلی بێ سپلیت	
١	٢٠١٧-٢٠١٦	٥٢٤٦	٦٧٤٣٦	٧٠٤٠٥	٢٤٥٥٣	؟؟	؟؟	؟؟	؟؟
٢	٢٠١٨-٢٠١٧	٥٢٣٤	٦٨٠٩١	٧١٤٩١	٢٧٠٢٧	؟؟	؟؟	؟؟	؟؟

١٤. گرفتی کارەبا لە قوتابخانەکاندا:

پێویستە قوتابخانەکان بەردەوام کارەبای نیشتمانییان هەبێت، بەڵام بەداخەوە کارەبا وەك پێویست نیە و ئـەو ئامێرانـەش کـە بـە کارەبـا کـار دەکـەن لـەو کاتانـەدا لـە کـار دەوەسـتن. ئەمـەش بۆتـە مایـەی ئـەوەی خوێندکاران لە وەرزی گەرمادا لە خوێندن بێزار بن، لەوەرزی زستانیش لەبەر سەرما و هەڵ لەرزینیان نەتوانن بەباشی لەپۆلدا دابنیشن. ئەم گرفتـە وایکـردووە، ئەگـەر کـەش هـەور و بارانـاوی بێـت، ژوورەکـان بەتـەواوی تاریکدابێن، بەتایبەت لە دەوامی ئێواران، مامۆسـتا ناچـارە خوێنـدکاران ڕەوانـەی ماڵـەوە بکاتـەوە. ئەمـەش دەبێتە تەگەرە لەبەردەم تەواوکردنی پرۆگرامی خوێندن. زۆر قوتابخانەی دەوامی ئێواران بەتایبەتیلە وەرزی زستاندا هەر لەکاتژمێر ٣ی دوای نیوەڕۆوە، کە کارەبا نـەبێت، ژوورەکـان تاریـك و نوتـەکن، گرفتـی نـەبوونی کارەبـا فـرە ڕەهەنـدەو زۆر ئیشـوکاری زەروری قوتابخانـەی پەکخسـتووە، چارەسـەر ئەوەیـە لـەبری ئـاوی گەڕەکەکان کەخەتی هەمیشەیی کارەبای نیشتمانیان هەیـە، خـەت بۆقوتابخانـەکان رابکێشـرێت، یـان لـەرێی پارێزگاکانەوە گازی تایبەت بەموەلیدەکان بـدرێت و ئـەمپێری موەلیـدەی ئـەهلی گەڕەکیشـیان هـەبێت. لـەم خشتەیەدا باری قوتابخانەکانمان بۆ دەردەکەوێت کە تاچەند کارەبای نیشتمانی بەردەوامیان هەیە:

ژ	ساڵی خوێندن	بینای قوتابخانە کارەبای نیشتمانی هەیە	قوتابخانە کارەبای مۆلیدەی بەردەوامی نیە	قوتابخانە کارەبای نیە
١	٢٠١٧-٢٠١٦	٥١٣٣	٢٥	٨٨
٢	٢٠١٨-٢٠١٧	٥١١٨	١٦	١٠٠

١٥. نەبوونی کارگوزار و باخچەوان لە قوتابخانەکاندا :

ژمارەیەکی زۆر لە قوتابخانەکان یا کارگوزاریان نیە، یا ئەوەتا ئەگەر هەشیان بێت یەك یا دوو کارگوزاریان هەیە و ئەوانیش بەساڵاچوون و پێویستە خانەنشین بکرێن. ئەمەش یەکێك لە هۆکارەکانی پیس و پۆخلی هەندێك لە قوتابخانەکانە. ناکرێت لە قوتابخانەیەکدا چەند کارگوزارێك هەبێت و لە زۆربەی قوتابخانەکانی تریشدا یەك دانە یا هیچ نەبێت. لەم خشتەیەدا ئاماری پێنج ساڵی رابردووی کارگوزار لە قوتابخانەکاندا دەخاتە بەرچاو:

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی بەردەست	ژمارەی پاك کەرەوە
١	٢٠١٣–٢٠١٤	١٠٥٥٧	٤٥٦٧
٢	٢٠١٤–٢٠١٥	١٠٦٠٠	٤١٠٩
٣	٢٠١٥–٢٠١٦	١٦١٥	٩٩٠٧
٤	٢٠١٦–٢٠١٧	٩٨٩٦	٤١٢١
٥	٢٠١٧–٢٠١٨	٩٣٦٨	٤٢٦٦

١٦. نەبوونی باخچە لە قوتابخانەکاندا :

مەسەلەی ژینگە و ژینگەپارێزی یەکێك لەبابەتەکانی سەردەمە، پێویستە گرنگی پێ بدرێت و منداڵ لەگەڵی رابهێنرێت، بۆ ئەوەی هەر لە سەرەتاوە گیانی ژینگە پارێزی تیایدا چەکەرە بکات، بەڵام زۆبەی هەرە زۆری قوتابخانەکان باخچەیان تیادا نیە و ئەم بابەتە گرنگی پێ نادرێت و پشتگوێ خراوە کە ئەمەش هەم دیمەنی قوتابخانەکانی ناشیرین کردووەو هەم خوێندکارانیش بەم گیانە راناهێنێت. ئەگەر باخچە هەشبێت بۆ خوێندکاران نییە بچنە نێویەوە، بەبیانووی شکاندنی گوڵ و نەمامەکان. یانیش کۆنکرێت کراون و مامۆستایان ئوتومبێڵی لێ ڕادەگرن. لەو قوتابخانانەشدا کە باخچە هەیە، سەرەتا درەختێکی زۆر دەڕوێنرێت، چونکی فەرمانبەری تایبەتی وەك باخەوانی بۆ دانامەزرێت، دارو گوڵ و سەوزاییەکەی هەرزوو وشك دەکات و مشوری ناخورێت، لەکاتێکدا ناکرێت قوتابخانە باخەوانی نەبێت. لەم خشتەیەدا رێژەی باخچەی قوتابخانەکان روون دەبێتەوە:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە باخچەی هەیە	قوتابخانە باخچەی نیە	رێژەی نەبوونی باخچە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٥٢٤٦	٢٦٧٥	٢٥٧١	٤٩٪
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٢٣٤	٢٨٢٣	٢٤١١	٤٦٪

١٧. کێشەی فرۆشگە (حانوت)ی قوتابخانەکان :

فرۆشگەی قوتابخانەکان کە شوێنی کڕینی کەل و پەل و پێداویستی و خواردنی خوێندکارانە لە قوتابخانەکاندا، بەڵام وەك پێویست نین، لەهەندێك قوتابخانە هەر نیە، لە هەندێکیان هەیە بەلام بێ سەروبەرە، کەلوپەلەکانی گرانە، شت و مەکی بەسەرچوو لەهەندێکیان فرۆشراوەو چاودێری بەسەرەوە نیە، ئەمەش مەترسی بۆسەر تەندروستی خوێندکارەکان هەیە، هەندێك لەو مادانەی لە فرۆشگەکان دەفرۆشرێن، لە

ڕووی تەندروستییەوە ڕێگە پێدراو نین و زیان بە تەندروستیی خوێندکاران دەگەیەنن. خۆ ئەگەر لیژنەش هەبێت، کەمتەرخەمن. یەکێك لەو مادە مەترسیدارانە چبسە. لە هەندێك قوتابخانەشدا فرۆشگا بازرگانی پێوە دەکرێت کە بە نرخێکی خەیاڵی بە کرێدراوە، لۆژیك قبولی ناکات و مایەی سەرسوڕمانە، بەتایبەت لە هەندێك لە ئامادەییەکانی کچان! کە نازانرێت هۆکارەکەی چیە؟ ئەمە گرفتێکەو ئەرکی سەر شانی وەزارەتە هیچی تر پشتگوێی نەخات و بەدوایدا بچێت. جگە لەوەی لەم دوساڵەدا پارەی فرۆشگاکان دەبرێنە بانك و جارێکی تر لەوێوە دابەش دەکرێنەوە، بەڵام زۆرێك لەفرۆشگاکان ئەو پارەیەیان وەرنەگرتوە یان لەکاتی خۆیدا وەریان نەگرتوەو قوتابخانەکان کەوتونەتە ژێر باری قەرزێکی زۆرەوە. یان ناتوانن پێداویستیەکان لەکاتی خۆی دابین بکەن، جگەلەوەی بڕێکی زۆری دەگەڕێتەوە بۆ پەروەردەکان، لەکاتێکدا ئەگەر پارەکە لە دەستی قوتابخانەکە خۆیدا بێت و لیژنەیەکی شارەزاو بەرپرسیار سەرپەرشتی بکات، ساڵانە زۆر کێشەی خۆیان چارەدەکەن و پێداویستییەکانیان دابین دەکەن. لەم خشتەیەدا ڕەوشی فرۆشگای قوتابخانەکان دەردەکەوێت:

ژ	سالی خوێندن	بینای قوتابخانە	قوتابخانە فرۆشگەی هەیە	قوتابخانە فرۆشگەی نیە	ڕێژەی سەدی قەتابخانە کە فرۆشگەی
١	٢٠١٧-٢٠١٦	٥٢٤٦	٢٣٢٣	٢٩٢٣	٪٥٥.٧
٢	٢٠١٨-٢٠١٧	٥٢٣٤	٢٤٢٧	٢٨٠٧	٪٥٣.٦

١٨. هۆکارەکانی هاتوچۆ:

لە هەندێك ناوچەی دەرەوەی شارەکاندا بەچەند گوندێك یەك قوتابخانەیان هەیە، هاتوچۆی منداڵانی گوندەکانی تر بۆ ئەو گوندەی قوتابخانەی لێیە قورسە، بەتایبەتی لە وەرزی زستاندا، هیچ هۆکارێکی هاتوچۆشیان بۆ دابین نەکراوە. بۆ پاراستنی گیانی ئەو منداڵانە و باشتر سەرخستنی پرۆسەی پەروەردە لەو ناوچانەدا، پێویستە وەزارەت بیرێکی لێبکاتەوە و بەرنامەیەکی بۆ دابنێت و هۆکارەکانی هاتوچۆیان بۆ دابین بکات.

ئێستا زۆربەی قوتابی و خوێندکارانیش لەناو شارەکان هەر بەپاس یان تەکسی هاتوچۆ دەکەن، ئەوەی گرفتە زۆربەی کچان لەگەڵ شوفێری پاسەکان روبەروی کێشە بوونەتەوە، هەروەها لەناو پاسەکاندا بەتایبەت بۆ منداڵان گۆرانیی نەشیاویان بۆ لێدەدەریت، کە بووە بەسەر زاری هەمویان رۆژانە دەیلێنەوە و پڕن لەوشەی ناپەروەردەیی، جگە لە هەرەمەکی نرخەکانیان، بۆیە پێویستە پەروەردە لەوبارەیەوە ڕێنمایی هەبێت و بەڕێوەبەرەکان بەهەماهەنگی لەگەڵ کەس و کاری منداڵەکان ئاگاداری دۆخەکە بن.

ڕێگەی گەیشتن بە قوتابخانە

ژ	سالی خوێندن	قیر	تێکەڵە	خۆڵ	هیتر
	٢٠١٧-٢٠١٦	٣٦١٩	٩٥٢	٦٢٩	٤٦
	٢٠١٨-٢٠١٧	٣٦٥٩	٩٢٩	٦٠٢	٤٤

١٩. جیاكاری نێوان شارەكان:

وەزارەتی پەروەردە جیاكاری لەنێوان شارەكاندا دەكات، بۆ نمونە لە راگەیاندنی ئەنجامی پۆلی دوانزەدا ساڵی ٢٠١٨ یەك یەكەم هەبوو بەناوی (بەستە یاسین) بە كۆنمرەی (٦٩٤) لە پارێزگای سلێمانی، كەچی لەكاتی راگەیاندندا وەزیر رایگەیاند دوو یەكەم هەیە یەكیان لە هەولێر و یەكیان لە سلێمانی، ئەمەو لەكاتێكدا جیاوازی نێوانیان (٢) نمرە بوو. دوای ئەوەی دەنگی ناڕەزایی لەلایەن بەڕێوەبەرێتی گشتی پەروەردەی سلێمانی و كەسانی تری پەیوەندیدار لە راگەیاندنەكاندا بەرزبوویەوە، وەزارەت رایگەیاند گوایە بۆ ئەو خوێندكارەی هەولێر نمرەی پۆلەكانی د و یانزەی بۆ ئەژماركراوەو ئەمە بۆتەهۆی ئەوەی نمرەكەی بەرزبێتەوەو ئەویش یەكەم بێت، لەكاتێكدا ئەو ئەنجامەی راگەیەنرابوو تەنها ئەنجامی پۆلی دووانزە بوو نەك پۆلەكانی تر، ئەگەر ئەمەش وابێت دەبوایە ئەو نمرەیە بۆ سەرجەم ئەو خوێندكارانەی تریش ئەژمار بكرابوایە كە خوازیار بوون و نمرەكانیانی بەرزدەكردەوە، بێگومان ئەو كاتە زۆرینەی ریزبەندەكە گۆڕانكاری بەسەردادەهات، ئەوەی جێگەی رەخنەو سەرنجە ئەوەیە كە لەلایەن وەزارەتەوە جۆرێك لە جیاكاری لەنێوان شارەكاندا بكرێت!

تەوەری چوارەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە سیستەم و شێوازی وانەوتنەوە

١. سەرەتای دەست پێکردنی دەوامی ساڵانە:

ڕۆژی دەستپێکردنی دەوامی ساڵی تازە، ئەمساڵ ڕۆژی ٢٠١٨/١٠/٢ بوو، لەکاتێکدا دەبوایە سەرەتای مانگی (٩) بێت، هەموو ساڵێك جۆرێك لەنادڵنیایی هەیە لەبارەی دەستپێکی دەوام کە نازانریت کەیە. ساڵانە دەوام بە کۆمەڵێك کێشەو گرفتی نوێ و کۆنەوە دەستپێدکات و دەرگای قوتابخانەکان دەکرێنەوە، نە مامۆستایان ئامادەیی تەواویان تێدایە بۆ وانەوتنەوەو نە خوێندکارانیش حەوسەڵەی گوێگرتن و فێربوونیان هەیە، چونکە هیچکامیان بەتەواوی و بەدروستی پێداویستییەکانیان بۆ دابین نەکراوە. دەستپێکی خوێندن بەم کێشانەوە دەستپێدەکات: خوێندکاران کتێبی تەواویان بەرناکەوێت، کێشەی مامۆستایان هەیە لە پسپۆڕییە جیاوازەکان و تاماوەیەکی درێژ خوێندکاران مامۆستایان نابێت، کێشەی میلاکات دروست دەبێت لە قوتابخانەکاندا، تا زیاد لە هەفتەیەکیش بەخوێندکاران دەوترێت بڕۆن و سبەی وەرنەوە، چونکە هێشتا پێداویستیەکان ڕێك نەخراون و بەتەواوی دەوام دەستی پێنەکردووە ! مامۆستایان مووچەیان دەستکاری نەکراوەو کاریگەری لەسەر پرۆسەی پەروەردەو فێرکردن دەبێت و هەموو باس و خواسی مامۆستایان لەسەر مووچەدەبێت و وانەکان وەك خۆیان ناگەیەنرێت.

ساڵانە کە زەنگی خوێندن لێدەدات شوێنی پێویست بۆ منداڵ و خوێندکارانی قۆناغە جیاوازەکانی خوێندن دابین نەکراوەو هەر لەسەرەتاوە بە نادروستی پێشوازییان لێدەکرێت، مامۆستایان چاوەڕوانن لەکاتی دەستپێکردنی دەوامدا وەزارەتی پەروەردە ئەو بەڵێنانە جێبەجێ بکات کەلەسەر کاغەز داویەتی بۆ خزمەتی پەروەردەو فێرکردن ! بەڵام گرتەکان وەك خۆیانن و بەڵێنەکان هەر مەرەکەبی سەر کاغەزن، گرنگ بوو لەگەڵ لێدانی زەنگی خوێندندا دەرگای چارەسەرکردنی کێشەو گیروگرفتەکانیش بکرێتەوەو چارەسەریان بکەن ! بەڵام لەبەرئەوەی بڕیار بەدەستانی وەزارەتی پەروەردە دونیابینییەکی ڕوون و دروستیان نییە، بۆیە هەموو ساڵێك لەدەسپێکی دەوامدا ڕووبەڕووی هەمان کێشەو گرفت دەبنەوە کە ساڵانی پێشتر هەبوون !

٢. پشوی زۆر و وەك پێویست جێبەجێنەکردنی ساڵنامەی خوێندن:

کەمی ڕۆژەکانی خوێندن کێشەیەکی ترە کە بەرۆکی پرۆسەی پەروەردەی گرتووە، چونکە دەبێت ماوەی خوێندن لە ٢٠٠ ڕۆژ کەمتر نەبێت. بەڵام لە هەرێمی کوردستاندا لە کاتی ئاساییدا، خوێندن ١٧٠ ڕۆژە، ئەمە سەرەرای ئەوەش زۆرکات بۆنە حزبیەکان دەکرێنە پشوو و دەوامی ڕەسمی بۆ ڕادەگیرێت. هەرچەندە ساڵانە لە سەرەتای دەوامدا ساڵنامەی خوێندن رادەگەیەنرێت، کە دەبێت ساڵانە ئەو ماوەیەی لە سیستەمی خوێندندا دیاریکراوە دەوام بکرێت، بەڵام بە دەگمەن وەك خۆی جێبەجێ دەکرێت، چونکە پشوی لابەلا دێتە گۆڕێ و بەهۆی بێبەرنامەیی حکومەتەوە جاری وا هەیە چەند ڕۆژێك دەکرێت بە پشوو. ئەمەش کاریگەری لەسەر ئەوە دەبێت کە ساڵانە پرۆگرامەکانی خوێندن تەواو نەکرێن، ئەمەش دەبێتە هۆی دابەزینی ئاستی

زانستیی خوێندکاران. سێ ساڵی رابردوی خوێندن خراپترین ڕەوشی پرۆسەی خوێندن بوو، ئەوەی کاری پێنەکراوە ساڵانامەی خوێندن بووە. ئەسڵەن کەمترین کاتژمێر دەوام کراوە.

٣. کورتی پشووی نێوان وانەکان:

یەکێك لەکێشە سەرەکییەکان کە خوێندکاران زۆر هیلاك دەکات و هەمیشە بێزاریان پێوەدیارە ئەوەیە پشوی نێوان وانەکان ئێجگارکەمە کە "٥" خولەکە! خوێندکار ناتوانێت لەماوەی پێنچ خولەکدا هەم لەفەیەك بخوات و هەمیش W. C، بکات لەکاتێکدا قوتابخانەیەك هەر چوار W. C تێدایە بۆ ٥٠٠ خوێندکار! بۆیە زۆر گرنگە پشوی نێوان وانەکان زیادبکرێت و خوێنکار هەست بە ئارامی بکات.

٤. گرفتی پەروەردە لەکاتی پشو:

پێویستە لەکاتی پشوی هاویندا پەروەردە خۆی خولی بەهێزکردنی وانەکان و خولی فێربوونی زمان و خولی هونەری و وەرزشی و چالاکی تەرفیهی ئەنجام بدات بۆ خوێندکارانی. چونکە خوێندکاران لەو ماوەیەدا لە فەراغدان و بەلای تردا دەچن، بۆ نمونە بە پێی وتەی وتەبێژی وەزارەتی ئەوقاف ساڵی ٢٠١٣ لە پشوی هاویندا (٤٠٠٠٠) و ساڵی ٢٠١٤ (٦٠٠٠٠) منداڵ ناوی خۆی نوسیبو بۆ خوێندنی ئایینی لە مزگەوتەکاندا، مەسەلە ئەوە نیە منداڵ دەرسی ئایینی نەخوێنێ، بەلام خوێندنی بێ بەرنامەو بێ چاودێری بەو جۆرە گرفتی لێدەکەوێتەوە هەروەك لەساڵانی رابردوودا بینیمان، هەرچەندە لەم ساڵانەی دواییدا (٢٠١٨-٢٠١٩) ئەو رێژەیە کەم بۆتەوە بەهۆی ئەوەی وەزارەتی ئەوقاف رێکی خستووە. بەلام لەسەر وەزارەتی پەروەردەیە پلانێکی هەبێت بۆ مندالان لەکاتی پشوودا بەخولی هەمەجۆر سەرقاڵیان بکات، کە تا ئێستا هیچ پلانێکی نیە.

٥. سیستەمی قبوڵ مەرکەزی:

سیستەمی قبوڵ مەرکەزی یەکێکە لەو سیستەمانەی کە لەگەڵ سەردەمدا ناگونجێت و خولیا و هیواکانی خوێندکاران دەکوژێت، ئەم سیستەمە کۆنە و پێویستی بە گۆڕین و پێداچوونەوەو دۆزینەوەی ئەلتەرناتیڤێکی تر هەیە. ئەمە کاری وەزارەتی پەروەردەیە بە هەماهەنگی لەگەڵ وەزارەتی خوێندنی باڵادا هەوڵی گۆڕینی بدات.

هەرچندە ئێستا هەندێك گۆڕانی کەمی بەسەردا هاتووە، سیستەمی کردیت و راستەوخۆ و لەگەڵ قبوڵ مەرکەزی بەکاردێت، بەڵام لەوەشدا کێشە هەیە. بۆنمونە گەلێ کات بەهۆی پەیوەندیی کەسییەوە خوێندکار لەچاوپێکەوتنی سیستەمی راستەوخۆدا وەرگیراوە.

جگە لەمە ساڵانە بە هەزاران خوێندکاری دەرچووی پۆلی ١٢ ناویان ناگەڕێتەوە بۆ وەرگرتنیان لە زانکۆ و پەیمانگەکان، هەندێك لەوانە بەهۆی نزمی نمرەکانیان و بەشێکی زۆریشیان بەهۆی هەڵەی وەزارەتی خوێندنی باڵاوەیە. بۆ نمونە لەساڵی خوێندنی (٢٠١٨-٢٠١٩)، دوای ئەوەی دەرگای پێشکەشکردنی سکاڵا بۆ دەرچووانی قۆناغی ١٢ ی ئامادەیی کرایەوە، زیاتر لە ١٩ هەزار دەرچووی قۆناغی ١٢ ی ئامادەیی بەهەردوو خول سکاڵایان تۆمارکرد، لەو ژمارەیەش نزیکەی ١٦ هەزار خوێندکار ئەوانەبوون کەناویان لەهیچ شوێنێك نەهاتبووەوە. لەئەنجامی تۆمارکردنی ئەو سکاڵایانەدا، ١٥ هەزاو حەوت سەدو ٦٣ خوێندکاری دیکە لە

زانكۆكان وەرگیراون كە پێشتر ناویان لە هیچ شوێنێك دەرنەچووبوو. بەپێی ئەمە لە ئێستادا كۆی گشتی وەرگیراوان بۆ ساڵی خوێندنی (٢٠١٨–٢٠١٩) بریتییە لە ٤٣ هەزار و ٤٣٦ خوێندكار.

٦. هەڵپەساردنی سیستەمی خوێندنی ئینگلیزی لە قوتا بخانەكاندا:

چوار ساڵ پێش ئێستا لە بڕیارێكی ناوەخت و بێ پێشینەدا وانەكانی (بیركاری) و (زانست) ی پۆلی یەكەمی قۆتابخانە بنەڕەتیەكان بە زمانی ئینگلیزی خوێندرا، ساڵی (٢٠١٥–٢٠١٦) وەك ئەزموونكردن لە چەند قوتابخانەیەكی كەم تاقیكرایەوە، دواتر بەشێكی زۆرتر لە قوتابخانەكان هەمان سیستەمیان پەیڕەو كرد و ساڵی رابردووش(٢٠١٧–٢٠١٨) زۆرینەی قوتابخانەكان چونە ژێر باری ئەو سیستەمەوە، كەچی ئێستە كە لەسەرەتای ساڵی خوێندنی(٢٠١٨–٢٠١٩) داین بەشێكی زۆر لەو قوتابخانانە لە رێگەی (رەزامەندی پەروەردەو یەكەی سەرپەرشتیاریەكان) پەشیمان بوونەتەوەو سیستەمەكەیان (خوێندنی وانەكانی بیركاری و زانست بە ئینگلیزی) كردۆتەوە بە كوردی. تاقیكردنەوەی ئەم سیستەمە لەسەر زۆرینەی قوتابخانەكان بۆ ماوەی چوار ساڵ و ئەزمون لەسەر كراوەكانیش، لێكدانەوەو مشتومڕی زۆری بەدوای خۆیدا هێناوەو مامۆستایان و لایەنی پەیوەندیداریش لەو بارەیەوە قسەی خۆیان هەیە.

رۆژی ٢٦–تشرینی دووەم–٢٠١٨ لەكۆبوونەوەی سەرجەم بەڕێوەبەری پەورەردەگشتیەكان و بەڕێوەبەری پەروەردەی قەزاكان و سەرپەرشتیارە یەكەمەكانی هەرێمی كوردستان لەگەڵ (د.پشتیوان سادق) وەزیری پەروەردە، بەشێك لەو كۆبوونەوەیە تەرخان كراوە بۆ ئەو باسەو بەپێی سەرچاوەكان لەو كۆبوونەوەیەدا وەزیری پەروەردە پێنج داوای بەپەلەی ئاراستەی ئامادەبووان كردووە یەكێك لەو داوایانە ئەوەیە (كاركردن لەسەر سیستمی بە ئینگلیزی كردنی وانەكانی بیركاری و زانستەكان).

ئەم داوایە لەكاتێكدایە كە لەسەرانسەری پەروەردەی پارێزگای (دهۆك)دا سەرجەم ئەو سیستمە كۆتایی پێهێنراوە و كراونەتەوە بە كوردی كە ژمارەی ئەو قوتابخانانەی پەشیمان بوونەتەوە زیاترن لە(١٠٠) قوتابخانە و لە هەولێری پایتەختیش ژمارەیەكی ئێجگار زۆر پەشیمان بوونەتەوە كە پێدەچێت ژمارەیەكە زۆركەمیان مابنەوە، ئەوانی تر كراونەتەوە بە كوردی. لە پارێزگای سلێمانی و هەردوو ئیدارەی (گەرمیان)و (راپەڕین) كاریگەری داخستنەكە كەمتر بووتەوە، هەرچەندە داخستن و پەشیمان بوونەوەكە بوەتە دیاردەو بەرپرسان و سەرپەرشتیارانی پەروەردەیی لەسەر هێڵن بۆ ئەوەی بەشێوەیەك لێی بچنە دەرەوە(نەشیش بسوتێ نە كەباب)، بەڵام وادیارە كێشە پەروەردەیی و زانستیەكە ئەوەندە گەورەیە كە هەمووان ناتوانن لێی بێدەنگ بن یان بیانەوێت تێی بپەڕێنن.

٧. كۆبوونەوەكانی دایكان و باوكان لە قوتا بخانەكاندا:

ئەگەر چی ماوە ماوە كۆبوونەوەی دایكان و باوكان لە قوتابخانەكاندا دەكرێت، بەڵام وەك پێویست سودی لێ وەرنەگیراوە. هاوكاری دایك و باوكان بۆ مامۆستایان و ئیدارەی خوێندنگەكان زۆر گرنگەو دەتوانرێت ئەم پەیوەندییە رێك بخرێت و رێگەیەك بدۆزرێتەوە بۆ بە سیستماتیك بوونی و لە ئەنجامدا هەم باشتر چاودێری منداڵەكان دەكرێت و هەم جۆرێك فشاریش لەسەر مامۆستایان و ئیدارەی قوتابخانەكان كەم دەكاتەوە. زۆر

قوتابخانە ساڵانە تەنها دووجار ئەم کۆبوونەوانە ئەنجامی دەدەن، ئەوەش بەکۆمەڵێك کەموکوڕی، ئەوەی گرنگە لێرەدا بەهەماهەنگی توێژەرو ئیداری قوتابخانە بکرێت، کارێکی گرنگە ساڵانە نەك هەر بۆ قوتابی، بەڵکو بۆکەسوکاری قوتابی تەنانەت کۆڕو سیمناری رۆشنبیری و هۆشیاری خێزانی بۆدایکان و باوکان لەمەڕ هەستیاری قۆناغی منداڵی و هەرزەکاری و چۆنێتی ئاگابوون و ئاراستەکردن و پەروەردەکردنی قوتابی ئەنجامبدرێت.

تا ئێستاشی لەگەڵدابێت پەیوەندی نێوان سەرپەرشتیارانی خوێندکاران و ستافی قوتابخانەکان زۆر کلاسیکیەو دەبێت بگۆڕیت و ئەوان بەشێك بن لەپرۆسەکە، بۆئەوەی نەوەیەکی تەندروست پێشکەشی کۆمەڵگا بکرێت پێویستی بەهەماهەنگی هەردوو لایە، نەك وەك رابردو هەتا ئێستاش تەنها بۆ هەواڵی دەرچون و دەرنەچون سەردانی قوتابخانە بکرێت. دەکریت وەزارەت خول تەنانەت بۆ دایکان و باوکان و سەرپەرشتیارەکانی ئەو منداڵانە بکاتەوە.

٨. شێوازی وانە وتنەوە:

شێوازی سەرکەوتووی وانە وتنەوە هۆکارێکی سەرەکیی تێگەیشتنی خوێندکارانە لە وانەکان و یەکێك لەو هۆکارانەشە کە مامۆستاو قوتابخانە لای خوێندکار خۆشەویست دەکات. بەڵام بەداخەوە ژمارەیەکی زۆر لە مامۆستایان دەرچووی کۆلیژی پەروەردە نین و ئەو زانستەیان نەخوێندووەو شارەزای نین، یاخود ئەو مامۆستایانەی دەرچووی پیشەییەکانن یا دەرچوی ئامادەیین و سەردەمانێك بەهۆی پێداویستیەوە بە بڕیارێك بە مامۆستا دامەزران. بەشێکی زۆر لەوانە خولی پێویستیشیان نەبینیوەو شارەزای بوارەکە نین و ئەمەش گرفتێکی گەورەی پەروەردەیە.

شێوازی نوێی وانەوتنەوە پێویستی بە ژینگەیەکی لەبارە چ وەك مامۆستاو شوێن و کات و هۆی فێرکاری ئەوەش لەکوردستان نیە، یان وەك پێویست نیە، خۆی ناتوانین ئەوە بکەین بەمەرج کە هەر مامۆستایەك دەرچووی پەروەردەی بنەڕەتی بێت باش بێت بەڵکو ئەتوانین بڵێین دەکەوێتە سەر کەسایەتی مامۆستاکە خۆی، هەروەها ئەو سیستەمە چۆن ئیش لەسەر ئەوانە دەکات. بەداخەوە زۆربەی مامۆستایانی کوردستان کۆنترین شێوازەکانی وانەوتنەوە بەکاردەهێنن لەسیستمەکە، دەڵێت دەبێت قوتابی سەنتەر بێت بەڵام لەزۆربەی قوتابخانەکان هێشتا مامۆستا سەنتەرەو ئەمەش دەبێت کاری لەسەر بکرێت.

٩. بێ ئەنجامی کۆنگرە پەروەردەییەکان:

لە دامەزراندنی یەکەم حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە ساڵی١٩٩٢ هەتا پێش ئایاری ساڵی ٢٠١٥، وەزارەتی پەروەردەی هەرێم، چەند کۆنفرانس و کۆنگرەی پەروەردەیی گرتووە، هەر هەموو شیان بە کۆمەڵێك بڕیارو راسپاردە کۆتاییانهاتووە. هەریەك لەو کۆنگرەو کۆنفرانسانە بە کۆمەڵێك بڕیارو راسپاردە کۆتاییان هاتووە. وەك:

١- یەکەم کۆنفرانس نیسانی ١٩٩٧ لەهەولێر، بەبێ دیاریکردنی دروشمێك، لەسایەی کابینەی سێیەمی حکومەتی هەرێمدا بەستراوە.

٢- دووەم کۆنفرانس لە ڕۆژانی ١٢ - ١٤ ی ئەیلولی ٢٠٠٠ لە هەولێر، بە دروشمی " لەپێناو بەرزکردنەوەی ئاستی پەروەردەو زانست لە کوردستانێکی خاڵی لە نەخوێندەواری " بەستراوە لەژێر سایەی وەزیری پەروەردە (عبدالعزیز تەیب أحمد).

٣- سێیەم کۆنفرانس لە ڕۆژانی ١٠ - ١٢ ی ئەیلولی ٢٠٠١ لەهەولێر، بەسەرپەرشتیی وەزیری پەروەردە (عبدالعزیز تەیب أحمد) بەستراوە، بەڵام هەمان دروشمی کۆنفرانسی دووەمی هەڵگرتووە.

٤- یەکەم کۆنگرە ... ڕۆژانی ٢٦ و ٢٧ / ٩ / ١٩٩٣ لە هەولێر، بە دروشمی "لەپێناو پەروەردەکردنی نەوەکانی کوردستان.. بە ڕەوشتی بەرز.. کوردایەتی ڕەسەن.. زانست و زانینی هاوچەرخ.. بنەماکانی دیموکراسی" لەژێر چاودێری وەزیری پەروەردە (دکتۆر ناسیح غەفور ڕەمەزان).

٥- دووەم کۆنگرە دۆکیۆمێنتێکی لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتدا نییە، بۆیە دەشێت بۆچوونەکەمان، بەوەی کۆنفرانسی دووەم هەمان کۆنگرەی دووەم بێت، ڕاست بێت (هەمان ئەو لینکەی سەرەوە بکەرەوە).

٦- سێیەم کۆنگرە ... ڕۆژانی ٢٣ - ٢٥ / ١٠ / ٢٠٠١ لە سلێمانی، بە دروشمی " گەشەپێدانی پەروەردە "، بە سەرپەرشتی وەزیری پەروەردە (نەرمین عوسمان).

٧-چوارەم کۆنگرە ... ڕۆژانی ٢٢ - ٢٤ / ٥ / ٢٠٠٧ لە هەولێر، بە دروشمی " گۆڕینی دیدی فەلسەفیمان بۆ مرۆڤ بنەمای گۆڕانکارییەکانە لە سیستەمی پەروەردەو فێرکردندا "، لەژێر سایەی وەزیری پەروەردە (دکتۆر دڵشاد عەبدولرەحمان) دا.

٨- کۆنگرەی ڕۆژانی ٩ - ١١ / ٥ / ٢٠١٥ لە هەولێر، بە دروشمی " گەشەپێدان... بەها مرۆییەکان "، لەژێر سایەی وەزیری پەروەردە (دکتۆر پشتیوان صادق) دا.

لەبارەی کۆنفرانس و کۆنگرە پەروەردەییەکانی هەرێمی کوردستانەوە مامۆستا فوئاد قەرەداغی پێی وایە:

١) وەزارەتی پەروەردە لە یەکەم کابینەوە تا بە ئەمڕۆ دەگات جێگیریی تێدا نەبووە، تائێستا (١١) وەزیری پەروەردە کاریان لەم وەزارەتەدا کردووە، هەر کابینەو وەزیرێکی پەروەردەی هەبووە، لەسەردەمی شەڕی ناوخۆو دوو ئیدارەییشدا دوو وەزیری پەروەردە لەیەک کاتدا لە هەولێرو سلێمانی هەبوون. دانانی وەزیرەکان لەسەر بنەمای سیاسیی بووە، بۆیە هەندێك لەو وەزیرانە پسپۆڕی بواری پەروەردە نەبوون، ئەوەشی پسپۆڕ بووە سیاسەتی حزبە دەسەڵاتدارەکان دەستی کۆتکردوون و نەیانتوانیوە پەروەردەییانە کاروباری وەزارەتەکە، دوور لە ململانێی حزبی، بەڕێوەببەن.

٢) بۆ بەشداریکردن لە کۆنفرانس و کۆنگرەکاندا، پێوەرێکی پەروەردەیی دیاریکراو بۆ دەستنیشانکردنی ئەندامانی کۆنگرە نەبووە، لایەنی پسپۆڕیی بۆ بەشداریی لە تاوتوێکردنی راپۆرت و لێکۆڵینەوە پەروەردەییەکاندا نەبووە، زێتر کاربەدەستانی دامودەزگاکانی پەروەردە ڕۆڵیان بینیوە، ئەگەر کەسانێکیش لە دەرەوەی ئەو دامودەزگایانە بانگهێشتی کۆنفرانس و کۆنگرەکان کرابن، لەسەر بنەمای ناسین و نزیکبوونیان لە وەزیرو کاربەدەستە باڵاکانی وەزارەت و بەڕێوەبەرایەتییە گشتییەکان بووە، لەبەر ئەوە

هەمیشە چالاکیی نێو کۆنگرەو گفتوگۆ لەسەر تەوەرەکان، لەلایەن چەند ئەندامێکەوە کراون کە لە پەنجەی هەردوودەست تێنەپەڕیون.

٣) سەرەتا کۆنگرەکان بە ناوی (کۆنگرەی وەزارەتی پەروەردە) وە دەبەستران، دواتر ناوی کۆنگرەی پەروەردەییان لێنرا. لەواقیعیشدا وەزارەتی پەروەردە لەڕێی دامودەزگاکانیەوە بە کۆنگرەکانەوە خەریك دەبوو. جەماوەری مامۆستایان و دەزگا پەروەردەییەکانی خوارەوە کەمتر لێی ئاگادار بوون، یان هەتا پێش بەستنی بە ماوەیەکی کەم ئاگادار نەبوون، نەیانزانیوە تەوەرەکان چین، یان پاساوو ئامانجی کۆنگرەکان چییە و چ گرفتێکی گەورەی پێ چارەسەردەکەن. مامۆستایان بەشدارییەکی بەرچاویان لە کۆنگرەکاندا نەبووە. کۆنفرانس و کۆنگرەکان — جگە لە کۆنگرەی چوارەم — خۆبەخۆی وەزارەتی پەروەردەو بەڕێوەبەرایەتییە گشتییەکانی پارێزگاکانی کوردستان بەستراون، رای گشتی تیادا بەشدارنەبووە، دەزگاکانی راگەیاندن رۆڵێکی بنەڕەتییان تێدا نەبینیوە، تەنانەت راگەیاندنی وەزارەتیش — دیسان کۆنگرەی چوارەمی لێدەرچێت — رۆڵێکی ئەکتیڤی تێدا نەگێڕاوە.

٤) تەوەرەکانی هەر کۆنفرانس و کۆنگرەیەك راپۆرتیان لە بارەوە دەنووسرا، یان لە شێوەی لێکۆڵینەوەی لیژنەیەکدا ئامادە دەکران. شێوازی تۆژینەوەو لێکۆڵینەوەی مەیدانی بۆ تەوەرەکان لە ئارادا نەبووە، سەربارى ئەوە چەند بارە بوونەتەوە. هەموو جارێك تەوەرەکان خراونەتەوە بەر باس و لێکۆڵینەوە، لەنێوان کۆنگرەیەك و کۆنگرەیەکدا کەم و زۆرك لە تەوەرەکاندا هەیە، بەڵام بەتەواوەتی جیاوازنین.نەبوونی ئەم جیاوازییە نیشانەو بەڵگەی چارەسەرنەکردنی گیروگرفتەکان، یان مانەوەیان وەك خۆی بەدەستەوەدەدات.

٤) هەموو کۆنگرەیەك، دوای تەواوبوونی کارەکانی، راگەیاندنێکی کورت دەربارەی کارەکانی کۆنگرە بڵاودەکاتەوە، دواتر ئەنجامەکانی رادەگەیەنێت. زۆربەی کۆنگرەکان ئەنجامەکانیان بە شێوەی بڕیارو راسپاردە بەیاندەکەن، بەدیاریکراوی، لەڕێی برگەو خاڵەوە سەرجەم بڕیارو راسپاردەکان، یەکە یەکە، یان لەژێر ناونیشان و تەوەرەی جیاوازدا دەخەنەڕوو.

لە کۆنفرانس و کۆنگرەکان وەزارەتی پەروەردەدا، چەند شێوازی جیا جیا بۆ ئەم دواکارەیان پەیرەوکراوە : کەمێکیان لەشێوەی (بڕیار) دایە، زۆربەیەکی لەژێر ناونیشانی (راسپاردە) دایە، بەشێکی بەرچاویش ناونیشانی (پێشنیار) یان بۆ دانراوە، بەشێکیدیکەی ئەم ئەنجامانە بە نووسینەو خاڵبەندیی نەکراون، زێتر خستنەڕووی باری سەرنجە بۆ ئەرکی ئەو بوارە پەروەردەییەی لێی دەدوێن، یان رێنماییکردنە بۆ کاری داهاتوو، تەنانەت بڕیارو راسپاردەکانی کۆنگرەی چوارەم سەبارەت بە " پرۆژەی گۆڕینی سیستەمی پەروەردەو فێرکردن " وەك (رێککەوتنی کۆنگرە) لەسەریان باسدەکرێت نەك بڕیارێکی یەکلاییکەرەوە. ئەمە جگە لە تێکەڵ و پێکەڵییەك لە نێوان ئەم شێوانەی خستنەڕووی ئەنجامەکاندا، کۆنگرەی سێیەمیش چەند بڕیارو راسپاردەیەکی کەمی داوەو، بۆ بڕیارو راسپاردە لەسەر تەوەرەکان، بڕیاری پێکهێنانی لیژەی بۆ دوای کۆنگرە داوە، واتە لە رۆژانی کۆنگرەو دانیشتنەکاندا نەیانتوانیوە بڕیارو راسپاردە لەسەر گشت تەوەرەکان و سەرجەم گرفتەکان وەربگرن.

ئەوەی جێگەی تێڕامانە ئەو هەموو کۆنگرەو کۆنفرانسە پەروەردەییە کراوە، کەچی بەدەگمەن نەبێت بڕیار و راسپاردەکانیان نەچوونەتە بواری جێبەجێکردنەوە، بڕیارەکانی کۆنگرەی حەوتەمی ساڵی ٢٠٠٧ نمونەیەکی بەرچاوە، ئەمە جگە لەو بڕیار و راسپاردانەی لەکۆنگرەی ساڵی ٢٠١٥ دا دران، کە هەموو تەوەرەکان لە لایەن بەڕێوەبەرە گشتییەکانەوە سەرپەرشتی دەکران و زۆربەی تەوەرەکان تەنها ڕای خۆیانی لەسەر بوو. بە هیچ شێوەیەك ڕای ئەوانی دیکەیان بە هەند وەرنەدەگرت. نمونە تەوەری تاقیکردنەوەکان.

نەك هەر ئەمە وەزارەت بڕیار و راسپاردەکانی ئەم کۆنگرەیەی لە کتێبێکدا چاپ کرد، کەچی لەبەر ئەوەی نەیتوانی جێبەجێیان بکات، هەم بڕیار و راسپاردەکانی لەسەر ماڵپەڕەکەشیدا لابرد و شاردیەوەو هەم پشتگوێیخست!

تەوەری پێنجەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە پرۆگرام

١. هەڵەی زانستی لە پرۆگرامەکاندا:

بەشێك لە پرۆگرامەکان و کتێبەکانی خوێندکاران هەڵەی زانستیان تێدایە، کە ئەمەش کاریگەری خراپی لەسەر لایەنی زانستی و سایکۆلۆجیای خوێندکاران دەبێت، هەرچەندە ئەم هەڵانە دەمێکە لەلایەن چەند مامۆستاو کەسایەتییەکی شارەزاو دڵسۆز و پەرۆشەوە دەستنیشانکراون، بەڵام هەر وەك خۆیان ماونەتەوەو هەموو ساڵێ بەوشێوەیە چاپ دەکرێنەوە کەس لە وەزارەت گوێی لێنەگرتوون، ئەمە ئەرکی سەر شانی وەزارەتە بە زووترین کات راستیان بکاتەوە هەروەها لە کاتی دانانی پرۆگرامەکاندا ڕەچاوی تەمەن و لایەنی دەروونیی خوێندکاران نەکراوە و نموونەش گەلێك زۆرە. لێرەدا چەند نمونەیەك باس دەکەین:

١-لە لاپەڕە (١٠٦)ی پرۆگرامی مێژووی پۆلی دوازدەهەمی وێژەیی لە بابەتی "مێژووی ڕۆژنامەگەی کوردی" نوسراوە ژمارە ٢٥-٢٩ ی (ڕۆژنامەی کوردستان)، لە شاری فولکستون لە ئەڵمانیا دەرکراوە، لە کاتێکدا شاری فولکستون لە بەریتانیایەو لەوێ ڕۆژنامەکە دەرکراوە نەوەك لە ئەڵمانیا! خوێندکار ئەگەر وەڵامی ڕاستیش بداتەوە لە تاقیکردنەوە هەر هەڵەیە، چونکە دەبێت وەك پرۆگرامەکە بەهەڵە وەڵام بداتەوە.

٢-لە کتێبی کۆمەڵناسی پۆلی دەیەمی وێژەیی، لە باسی ڕۆڵی تاك لە خێزاندا، ئاماژە بە ڕۆڵی باوك و کوڕی گەورەو کوڕی بچووك دەکات، بەڵام ئەوەی باسی ناکات ڕۆڵی دایك و خوشکە لە خێزاندا، کە ئەمەش دەبێتە هۆی دروستبوونی جیاکاری ڕەگەزی و سەیرکردنی ئافرەتە بە پلە دوو کە ئەمەش کاریگەریی خراپی لەسەر پەروەردەکردنی منداڵان دەبێت، نەوەیەك ئا بەمشێوەیە پەروەردە دەکەیت و دواتریش پێی دەڵێیت ئافرەت یەکسانە بە پیاو و پێویستە ڕێزی لێبگیرێت و ساڵانەش کۆنفرانس و کۆنگرە لە و بارەیەوە ببەستیت!؟

٣-بابەتی (جینۆسایدی گەلی کورد) بۆ پۆلی دەیەمی ئامادەیی(زانستی و وێژەیی)، تەنها لە وەرزی دووەم دەخوێنرێت قەبارەکەی ١٠٥ لاپەڕەیە، ئەوەی جێگای سەرنج و تێبینییە، وەکو ئەلف بێی دانانی کتێب هەموو کەس دەزانێت پێش دەستپێکردنی نوسین لەسەر هەر بابەتێك دەبێت چەمکەکان لەسەر ئەو بابەتە ڕوون بکرێتەوە دەنا ماناکەی ڕوون نابێت و باسەکە ناتەواو دەبێت، لە کتێبی (جینۆسایدی گەلی کورد) دەبوایە وەك هەموو کتێبیك، بەشی یەکەمی تایبەت بوایە بە مانا و چەمك و مێژووی جینۆسایدو جۆرەکانی وەك هەموو کتێبیك، بۆ ئەوەی فێرخواز بەو جۆرە بچیتە ناو بابەتەکەوەو بزانێت جینۆساید چییە، کەچی وەزارەتی پەروەردە خستویەتیە کۆتا بەش!!! کە لەوانەیە زۆرجار بە هۆی پشوو زۆری و چڕی کتێبەکەوە مامۆستا نەگاتە بەشی شەش، فێرخواز جینۆساید دەخوێنێت، بەبێ ئەوەی بزانێت جینۆساید چیە؟! گەر فێرخوازیش پرسیاری کرد دەربارەی چەمك و زاراوەی جینۆساید، مامۆستا دەبێت بڵێ جارێ زووە بۆ ئەو پرسیارە!

٤- کۆمەڵناسی زانستێکی پەراوێزخراو!

له یەك لاپەڕەی بابەتی"كۆمەڵناسی" پۆلی دەیەمی وێژەیی، كۆمەڵێك فەیلەسوف ڕیزكراون بەبێ ئەوەی هیچی لەسەر وترابێت، وەی لەو خوێندكارەی پرسیاریش لەسەر ئەو فەیلەسوفانە بكات. چونكە وەڵام وەرناگرێت و كتێبەكە هیچ نالێت لەسەریان! جگە لە وەرگێڕانی سەقەت ڕێنیسانس بە ڕاپەڕین وەرگێڕدراوە، لەڕاستیدا هەڵەیەو(بوژانەوە) ڕاستە. بیریار یان هزرڤان بە (بیركار) وەرگێڕدراوە !كۆمەڵێك قوتابخانەی فیكری و تیۆری و فەلسەفی بەناوەكانی" قوتابخانەی دەروونی و قوتابخانەی مێژوویی و قوتابخانەی پەیمانی كۆمەڵایەتی و قوتابخانەی بایلۆژی و قوتابخانەی ماددی" ڕیزكراوە، بەڵام كتێبەكە هیچ ڕونكردنەوەیەك لەسەر ئەو قوتابخانانە نادات! یەكێك كۆمەڵناسیشی تەواو كردبێت، ئەگەر بەدواداچونیشی هەبێت، ئینجا دەتوانێت حەقی بابەتەكە بدات! كەچی نەك پسپۆڕی خۆی نییە لەخوێندنگاكان، بەڵكو ئەو مامۆستایانەش وەری دەگرن كە دورو نزیك پسپۆڕییەكانیان نزیك ناكەوێتەوە لەكۆمەڵناسی!

٥–له وانەی (مێژووی شارستانیەكان)ی پۆلی دەیەمی ئامادەیی، ڕستەیەك هەیە هیچ مانایەكی نییە و نەگونجاوە، لەو ڕستەیەدا چەمكی (كودەتا) بەكار هاتووە، گوایە دۆزینەوەی كشتوكاڵ(كودەتا)یەك بوو لە ژیانی مرۆڤایەتی! ناكرێت (كودەتا) لەو سیاقەدا بەكاربهێنرێت! كودەتا چەمكێكی سەربازی و سیاسییە نەك شارستانی و كۆمەڵایەتی! هەرچەندە چەند ساڵ پێش ئێستا، لەسەر كەم و كورتییەكانی ئەم پرۆگرامە، ئەم سەرنجە بە بەشی پرۆگرامەكانی وەزارەتی پەروەردەش گەیەنرا و لەڕۆژنامەش بڵاوكرایەوە، كەچی هەر گوێی لێنەگیرا و چاك نەكرا!

٦– له تازەترین چاپی كتێبی زمان و ئەدەبی كوردی، لە بەشی ئەدەبەكەی دەڵێت گۆرانی شاعیر لە چۆمان لە دایك بووە، لەكاتێكدا هەموو كەس دەزانێت گۆران لە هەڵەبجە لەدایك بووە!

٧– لە مافی مرۆڤی پۆلی دەیەمی ئامادەیی نوسراوە ژمارەی ئەندامانی نەتەوە یەكگرتوەكان ١٩١ دەوڵەتە، لە كاتێكدا خۆی ١٩٣ دەوڵەتە!

٨– لە لاپەڕە ٤٥ كتێبی زانست بۆ هەموانی پۆلی شەشی بنەڕەتی، هەڵەیەكی زانستی زەق هەیە. لە ناونیشانی سەرەكی وێنەكە نووسراوە: زۆربوونی ڕووەكە لوولەدارەكان، ئەو ناونیشانە بۆ ئەو شەرحەی خوارەوە هەڵەیە، بۆچی؟ چونكە ڕووەكە لوولەدارەكان بە تۆو زۆردەبن نەك بە سپۆر، وەك ئەوەی لە شەرحەكەدا هاتووە. پێویست بوو ناونیشانی بابەتەكە بەم جۆرە بێت: زۆربوونی ڕووەكە لوولەدارە سادەكان، ئەم جیاكردنەوەیە لە ڕووی زانستییەوە زۆر گرنگە، چونكە بەشی هەرە زۆری ڕووەكە لوولەدارەكان بە تۆو زۆر دەبن نەك بە سپۆر.

ئەو گشتاندنەی لەو ناونیشانەدا هاتووە، هەڵەیەكی زەقە. ئەم كتێبە هەشت ساڵە بەو هەڵەیەوە چاپدەكرێت و ئەوانەی ساڵانە پێداچوونەوەیان بۆ كردووە هەستیان پێنەكردووە.

٩–له كتێبی خوێندنەوەی كوردی پۆلی سێیەمی بنەڕەتی لە لاپەڕە (٢١) كە باسی مانگە كوردییەكان دەكات بەهەڵە ریزبەندی ناوی مانگەكان كراوە. كە ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵان نەتوانن وەك پێویست مانگە كوردیەكان بناسن یاخود هەر ناوەو لەشوێنی خۆیاندا بەكاریان بهێنن.

٢. هەڵەی وەرگێڕان لە پرۆگرامەکان:

لە پرۆگرامەکانی خوێندندا هەڵەی وەرگێڕان زۆرە و بابەتەکان کە وەرگێڕدراون وەک پێویست مانا نادەن بەدەستەوە و لە گەلێ شوێندا مانای سەرەکیی مەبەستیان گۆڕیوە و ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی کە زانستەکە لنگەوقوچ بە خوێندکار بگات و دواتریش راستکردنەوەی زۆر سەخت دەبێت، هەرچەندە لەم بوارەشدا کەسانێکی دڵسۆز و شارەزا هەڵیانداوە راستبکرێتەوە بەڵام گوێیان لێنەگیراوە. کە دەتوانین بڵێین هەندێ کات ئەوەش یەکێکە لەهۆکارەکانی پەنابردنە بەر بەکارهێنانی مەلزمەو وانەی تایبەتی.

لە هەولێکدا ساڵی ٢٠١٢ مامۆستا هەورامان وریا قانیع لەچوارچێوەی کتێبێکدا بە ناونیشانی (بۆ مێژوو، وەزارەتی پەروەردەو کارەساتی وەرگێڕان و شێواندنی زمان و وێرانکردنی زانست) لەسەر هەڵە زانستی و زمانەوانییەکانی کتێبی (زانست بۆ هەموان)ی پۆلی سێیەمی بنەڕەتی بڵاوکردەوە، بۆ ئەوەی هەوڵەکە شوێنی خۆی بگرێت نوسەر چەند وێنەیەکی لەو کتێبەی پێشکەش بە لیژنەی پەروەردەو خوێندنی باڵای پەرلەمان کرد و لەو رێگەیەشەوە بە وەزیری پەروەردەو بەشی پرۆگرامەکان گەیەنرا بەمەبەستی بەدواداچوون و راستکردنەوەو پێداچوونەوەی هەڵەکان تا لە چاپی تازەدا راست بکرێنەوە، کەچی تا ئێستاشی لەگەڵدابێت کە شەش ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە کتێبەکە بەهەمان هەڵەکانیەوە چاپ دەکرێتەوە. .

٣. هەلەی زمان و هەڵەی چاپ لە پرۆگرامەکان:

لە پرۆگرامەکانی خوێندندا هەڵەی زمانەوانی زۆر هەیە و بە کوردییەکی کرچوکاڵ نووسراوون و لە رووی رێزمان و خاڵبەندیش ناتەواون و خاڵ و وێرگوڵەکانیان لە شوێنی خۆیان دانەندراون، ئەو هەڵانە لەگەلێ کاتدا بۆتە مایەی ئەوەی رستەو پەرەگرافەکان ماناو مەبەستی راستەقینەی خۆیان لەدەستبدەن و سەریش لە خوێندکار دەشێوێنێت، ئەمەش کاریگەری خراپی لەسەر خوێندکار دەبێت و بەهەڵە زانستەکە تێدەگات و راستکردنەوەی زۆر سەخت دەبێت. سەرباری ئەوەی کەسانێکی پسپۆری ئەم بوارە دەمێکە بابەت و پێشنیاریان نوسیوە و هەڵەکانیان راستکردۆتەوە، بەڵام گوێیان لێنەگیراوەو هەڵەکان هەر بەردەوامن. هەرچەندە هەڵەچن و سەرپەرشتیاری چاپیش هەیە، بەڵام گەلێ هەڵە دەبینرێت کە هەڵەی چاپن لە پرۆگرامەکاندا و زۆرجار ئەم هەڵانەش بوونەتە مایەی ئەوەی کتێبەکان پوچەڵ بکرێنەوەو بودجەیەکی زۆریش بەهەدەر بروات. بۆ نمونە بروانە ئەم لاپەڕەیەی کتێبی زانست کە بە چ زمانێکی کرچ و کاڵ و شکستە نوسراوە: ئەگەر بەدواداچوون بکرێت هەڵەیەکی زۆری زمانەوانی و زانستی لەپرۆگرامەکاندا هەیە، ئەوانەی باسمان کردوون نموونەی مشتێك لەخەروارێك.

٤. دۆگمایی پرۆگرامەکان:

گۆڕینی زانیاری و دەستکاریکردنی پرۆگرامەکان ئێجگار گرنگە، کە پێویستە لەگەڵ سەردەمدا بگونجێنرێت و ئەگەر ساڵانەش نەبێت چەند ساڵ جارێك گۆڕانی بەسەردابێت، ئەگەر گۆڕانکاریەکان گشتگیریش نەبن پێویستە بەشێکی، یا ئەوەی پێویستە بگۆڕدرێت، بەڵام پرۆگرامەکانی هەرێمی کوردستان هەمان پرۆگرامن و وەك خۆیانن، بۆ نموونە بابەتێکی وەك مێژوو گرنگییەکەی لەوەدایە بۆ سود بینین و پەند

وەرگرتنە، لە پرۆگرامی مێژوودا هەر مێژووە کلاسیکیەکەیەو باسی دەوڵەتێکی گرنگی وەك یابان یاخود ئەمریکا ناکات کە لەمێژوودا چۆن بوون بۆئەوەی خوێندکار بەراوردی بکات لەگەڵ ئەمڕۆدا کە چۆن بەمشێوەیە پێشکەوتون و ببێتە هوشیاری لایان و ڕەنگبداتەوە لە هەرێمەکەی خۆشماندا. یان لەپڕۆگرامی جوگرافیادا داتاکان هەمووی کۆنن لەکاتێکدا ئێستا گۆڕانکاری گەورەیان بەسەردا هاتوەو هیچ نوێش ناکرێنەوە ئەوەش خوێندکاران و مامۆستایان لەوانەکاندا ڕووبەڕووی گرفت دەکەنەوە.

٥. دوو زاراوەیی لە خوێندن:

هەموو میللەتێك زمانێکی یەکگرتوی هەیە بۆخۆی و ئەم زمانەش لە پەروەردەو خوێندنەوە سەرچاوە دەگرێت و جێگیر دەبێت. لە هەرێمی کوردستانیشدا سەرەتا هەنگاو نرا، بەوەی کە هەردوو زاراوە تێکەڵ بکرێت و هەنگاو هەنگاو و ساڵ بەساڵ گۆڕانی بەسەردا بێت بۆ ئەوەی لە داهاتوودا ئێمەش ببین بە خاوەنی زمانی یەکگرتوی خۆمان.

بەڵام بەداخەوە ئەم هەوڵە پەکی خراو ئەوە چەند ساڵێکە زمانی کوردی دوو لەت کراو لە چوارچێوەی هەرێمدا تەنها سێ پارێزگاین، کەچی بە دوو زاراوە دەخوێنرێت و تەنانەت پرۆگرامەکانی خوێندنیش کران بە سۆرانی و بادینی. ئەمەش گرفتێکی گەورەیە و ئەرکی سەر شانی وەزارەتی پەروەردەیە بەرنامەو پلانی جدی و تۆکمە و گونجاوی هەبێت بۆ چارەسەر کردنی. لەراستیدا ئەرکی لەپێشینەی وەزارەت و ئەکادیمیای کوردییە لەوەدا رۆڵ ببینن، نەك سۆرانی و بادینی زەقکەنەوە، هەرچەند بوونی زمانێکی ستاندارد لەخوێندن لەو هەرێمە پڕ کێشە سیاسی و ئاریشە نەتەوەییەدا ئاسان نییە. ئەو هەولآنەی بۆ ئەو بوارە هەن کرچ و کاڵن، نموونە لەزمانی کوردی لەرێزمان و ئەدەبیش تەنها بەلاوەکی چەند وشەو رستە بۆشیکردنەوەو ئاشنابوون هاتوون، بەوەش قوتابی فێری زمانی کرمانجی خواروو نابێت، ئەوانیش بۆسۆرانی هەمان شت.

٦. قورسی کێشی کتێبەکان:

کتێبەکانی خوێندن بە شێوازێك و جۆرێك کاغەز چاپکراون کە کێشیان زۆر قورسەو منداڵان (بەتایبەت تەمەنە سەرەتاییەکان) زۆر بە زەحمەت بۆیان هەڵدەگیرێت و ئەمەش هەم کاریگەری خراپی لەسەر تەندروستی منالەکان دەبێت و هەم دەبێتە مایەی بێزاری مندالآنیش لە قوتابخانە.

ژمارەیەکی زۆری ئەو کۆمەڵە و ڕێکخراوانەی بایەخ بە تەندروستی دەدەن، چەندین لێکۆڵینەوەیان ئەنجامداوە و هەموویان جەختیان لەسەر ئەوە کردۆتەوە، کە ئەوپەڕی کێشی جانتای قوتابخانە دەبێت ١٠٪ی کێشی قوتابی بێت. کەچی زۆرجار ئەو ڕێژەیە تێدەپەڕێنرێت و کێشی جانتای قوتابخانە دەگاتە ٢٦٪ی کێشی قوتابی. ئەم واقیعە قوتابی ڕووبەڕووی زۆر زیان دەکاتەوە، بەتایبەتی لە قۆناغێکی تەمەندا کە جەستەی لە دۆخی گەشەکردندایە، بۆ نموونە ماندووبوون، ئازاری پشت، ئەگەری چەمێنەوەی بڕبڕەی پشت. ئەوە چۆن؟

تەوەری شەشەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە مامۆستایان و توێژەری کۆمەڵایەتی

١. کەمی و زۆری مامۆستای میلاك:

میلاکی مامۆستا لە قوتابخانەکاندا وەك پێویست نیە، سەرباری ئەوەی پێشتر ساڵانە ژمارەیەکی بەرچاو مامۆستا دادەمەزران، کەچی لە گەڵێ شوێندا میلاك کەمە، لە کاتێکدا ئەگەر ستاندارتێکی نێودەوڵەتی لەبەرچاو بگرین، یاخود بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی تردا رێژەی مامۆستا زۆر زیادە لە هەرێمدا، بۆ نمونە لە وڵاتێکی وەك تورکیا هەر مامۆستایەك (٢٥) خوێندکاری بەردەکەوێت بەڵام لە هەرێمی کوردستان هەر مامۆستایەك (١٧) خوێندکاری بەردەکەوێت. کەچی هێشتا لای خۆمان مامۆستا کەمە!

هەرێمی کوردستان کە (١٢٨٤٢٤) مامۆستای هەیە، پێمان وایە رێژەیەکی کەم نیە ئەگەر زیاد نەبێت! بەڵام هۆکاری ئەوەی کە هەندێك قوتابخانە بەدەست بێ مامۆستایی و کەمی مامۆستاوە دەناڵێنن ئەوەیە کە نارێکی لە دابەشکردنی مامۆستادا هەیە، قوتابخانە هەیە رێژەی زیاد لە پێویستی مامۆستای هەیە، قوتابخانە هەیە ژمارەی مامۆستاکانی ئەگەر بەقەد خوێندکارەکانی نەبێت هیچی وای کەمتر نیە، قوتابخانەش هەیە بە نزیکەی (٧٠٠) خوێندکارەوە (١٠) مامۆستای هەیە. ئەمەش دیاردەیەکی ناتەندروستە و پرۆسەی پەروەردە سەقەت دەکات. کە هۆکاری سەرەکیش تیایدا دەست تێخستنی حزب و بەرپرسانە لەوەی کە رێگە نادرێت بەپێی پێویستی میلاك دابەش بکرێتەوە و بەرژەوەندی تایبەتی لەبەرچاو دەگیرێت نەك گشتی.

کەمی ژمارەی مامۆستای پێویست لە خوێندنگەکاندا ئاستەنگێکی تری بەردەم پرۆسەی خوێندنە، چەند ساڵێکە مامۆستا دانامەزرێت و ئەوەش گرفتی گەورەی دروست کردوە، جگە لەوەی نایەکسانیەکی زۆر هەیە لەدابەشکردنی مامۆستایان بەسەر قوتابخانەکان هەندێك لێیان زیادە هەندێکی تریش تا کۆتایی ساڵ وانە هەیە ناخوێنرێت بەهۆی نەبونی مامۆستاوە. بەداخەوە دیسانەوە خزبایەتی و پەیوەندی کەسیەکانی بەرێوەبەرو سەرپەرشتیاران و بەرێوەبەرایەتیەکان هۆکاری ئەوەن. بەپێی لێدوانێکی وەزیری پەروەردە، هەرێمی کوردستان پێوستی بە ١٠ بۆ ١٥هەزار مامۆستای دیکە هەیە تا بۆشایی کەمی مامۆستای پێ پڕ بکاتەوە. لەم خشتانەدا ئاماری پێنج ساڵی مامۆستایان لە هەرێمی کوردستاندا خراوەتە روو:

مامۆستای میلاك

ژ	ساڵی خوێندن	نێر	مێ	کۆ
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٥١٥٧٢	٦٨٠٦٤	١١٩٦٣٦
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٥١٢٢٤	٧١١٤٦	١٢٢٣٧٠
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٥٣٥٤٠	٧٢٥٧٢	١٢٦١١٢
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٤٣٨٩	٧٣٤٣٤	١٢٧٨٢٣
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٤١١٠	٧٤٣١١	١٢٨٤٢٤

مامۆستای وانەبێژ

کۆ	مێ	نێر	سالی خوێندن	ژ
١١١٣٦	٦٣٦٦	٤٧٧٠	٢٠١٧–٢٠١٨	

مامۆستای مۆڵەت

کۆ	مێ	نێر	سالی خوێندن	ژ
١٢٥٦٤	١١٢٦٣	١٣٠١	٢٠١٤–٢٠١٥	١
١٢٤٨٧	١١٠٨١	١٤٠٦	٢٠١٥–٢٠١٦	٢
١١٨٠١	١٠٤٤٦	١٣٥٥	٢٠١٦–٢٠١٧	٣
١١٣٧٩	٩٩٤٩	١٤٣٠	٢٠١٧–٢٠١٨	٤

٢. گرفتی دامەزراندن:

پرۆسەی دامەزراندن ئەگەر چی تا ئاستێکی زۆر گۆڕانی بەسەردا هاتووەو بەبەراورد لەگەڵ پێشتر باشترە، بەڵام هێشتا گرفتی تێدایە و وەك پێویست شوێنی خۆی ناگرێت و ئامانجەکانی پەروەردە نایەنەتە دی.

بۆ نمونە پێویستە لە پرۆسەی دامەزراندنی مامۆستایاندا پەروەردە لەپاڵ بەڕێوەبەرایەتی ئاماردا رۆڵی زیاتری هەبێت خۆی بڕیار بدات. چونکە پەروەردە خۆی دەزانێت چی پسپۆرییەکی زیاتر پێویستە و چی کاتێك پێویستە دامەزرێن و دەست بەکار بن. ساڵانە ئەو پلانەی کە دادەمەزرێن لە کاتی خۆیان زۆر زیاتر دوودەکەون و وەك پێویست سودیان لێنابینرێت. پسپۆرییەکان وەك پێویست نین کە بەپێی پێداویستی پەروەردە دامەزرێن. پرۆسەکە بەیەك جار راناگەیەنرێت و بە دوو جار یا بە سێ جار ئینجا تەواو ئەبێت. هەر ئەمەشە وای کردووە کە وەك پێویست ئەوانەی دادەمەزرێن دەستبەکار نەبن. هەرچەندە لەساڵی ٢٠١٤ وە دامەزراندن وەستاوەو تەنها ئەو مامۆستایانە نەبێت کە بەشێوەی گرێبەست دانراون.

٣. نەبوونی خولی راهێنان بۆ مامۆستایان:

خۆ رۆشنبیرکردنی مامۆستایان یەکێ لە کۆڵەکەکانی بەهێزبوونی سیستەمی پەروەردەی هەر وڵاتێکە، بەتایبەت بۆ هەرێمی کوردستان گرنگیی تایبەتی خۆی هەیە، چونکە سیستەمی خوێندن و پرۆگرامەکان گۆڕاون. بەڵام مامۆستایان هەمان مامۆستای جارانن، بێگومان ئەمەش بەیەکدادان دروستدەکات و نە مامۆستاکان لە ئەرکی خۆیان سەرکەوتوو دەبن و نە سیستەمەکە وەك پێویست بەڕێوە دەچێت و نە پرۆگرامەکەش وەك پێویست دەخوێنرێت و لە ئەنجامیشدا خوێندکاران زەرەر مەند دەبن. ئەمە ئەرکی سەر شانی وەزارەت بوو کە بەشێوەیەکی بەردەوام خول بۆ مامۆستایان بکاتەوە بەڵام بەداخەوە کە وەك پێویست بەم ئەرکەی سەر شانی هەڵنەستاوە.

هەرچەندە وەزارت ساڵانە کۆمەڵێك کەس، بەناوی بەشداریکردن لەخول و بابەتی پەروەردەیی، دەنێرێتە دەرەوە. بەڵام دواتر کە دەگەڕێنەوە، نە کاریگەریەکەی لەسەر خودی ئەو کەسانە ئەبینین لەناو پرۆسەکە نە

لەسەر تـەواوی پرۆسـەکە، جگـە لـەوەی لـەم سـەردەمەدا زۆر گرنگـە مامۆسـتا بـەردەوام زانیـاری و شـێوازی وانەوتنەوە نوێبکاتەوە، راهێنانی پێ بکرێت و سود لـە ئـەزمونی هـەم راهێنـەران و مامۆسـتایان و پسـپۆرانی کورد وەربگرێت. هەروەها بیانیش بهێنرێنە کوردستان بەچاودێرییەوە خول بکەنەوە، بەڵام خـولی بـەهێزکردن تەنها لەپێناوی ئەوە نەبێت کە بڵێن خول کراوەتەوە، بەداخەوە ئەوانەی پێشو بەو شێوەیە بـوون و سـودێکی ئەو تۆیان نەبووە. پێشتر ساڵانە لەکاتی پشـووی هاوینـدا خـولی راهێنـان هـەبوو بـۆ مامۆسـتایان، بـەڵام لـەم ساڵانەی دواییدا بەهۆی قەیرانی داراییەوە ئەو خولانەش وەستاون.

٤. بڕینی موچەی مامۆستایان:

ئەگەر بەراوردی موچەی مامۆستایانی هەرێمی کوردستان، لەگەڵ موچەی مامۆستایانی وڵاتانی تر بکـەین، جیاوازی زەق بەرچاودەکەوێت و دەردەکەوێت کە مامۆستایانی هەرێمی کوردستان لەم هەرێمە دەوڵەمەنددا، چ موچەیەکی کەم وەردەگرن.

بۆ نمونە موچەی مامۆستایەك لە وڵاتی لۆکسمبۆرگ، هەر ئەوە نییە کە باشترین موچەیە لە جیهـان، بگـرە موچەی مامۆستا لە یەکەم ساڵی کارکردنیدا، زیاترە لە موچەی مامۆستا بە درێژایی ژیـانی لـە هـەر شـوێنێکی دیکەی جیهان. بەپێی داتـا تازەکـان کـە لـە ڕاپـۆرتی رێکخـراوی هاریکـاری ئـابوری و گەشـەپێدان OECD بڵاوکراوەتەوە، لە وڵاتی لۆکسمبۆرگ موچەی دەستپێکی مامۆسـتایەك کـە خیـبرەی نییـە دەگاتـە ٧٣ هـەزار دۆلار لە ساڵێکدا، موچەکەی لە کاتی خانەنشینبووندا دەگاتە ١٣١ هەزار دۆلار لە ساڵێکدا.

جیاوازییـەکی گـەورە لـە نێـوان موچـەی مامۆسـتایەك لـە لۆکسـمبۆرگ، لەگـەڵ موچـەی مامۆسـتایەك لـە ئیرلەندە هەیە. ئیرلەندە بە دووەم وڵات دادەنرێت لە بەرزی موچەی مامۆستا. لـە کۆریـای باشـور کـە سـێیەم وڵاتە لە بەرزی موچەی مامۆسـتا، مامۆسـتایەکی تـازە دامـەزراوی بـێ خیـبرە، موچـەکەی نزیکـەی ٢٢ هـەزار دۆلارە لە ساڵێکدا، دوای نزیکەی ١٠ ساڵ لە دامەزراندنی، موچەکەی دەگاتە نزیکەی ٣٤ هەزار دۆلار، لـەکاتی خانەنشینداو لە کۆتایی دوا ساڵی کارکردنیدا موچەکەی لەوانەیە بگاتە ٦٢ هەزار دۆلار. لە ئەڵمانیا کـە لەسـەر ئاستی جیهان، چوارەم وڵاتە لە بەرزی موچەی مامۆستا، مامۆسـتایەکی تـازە دامـەزراو موچـەکەی ٤٦ هـەزار دۆلارە لە ساڵێکدا، بە موچەی ٦٠ هـەزار دۆلار لـە سـاڵێکدا خانەنشـین دەبێـت. لـە ویلایەتـە یـەکگرتووەکانی ئەمریکا کە لە پلەی پێنجەندایە، مامۆستای تـازە دامـەزراو موچـەی سـاڵانەکەی دەکاتـە ٣٧ هـەزار دۆلار، لـە کاتی خانەنشینبوندا دەگاتە ٦٠ هەزار دۆلار.

لەهەنـدێ وڵاتـی تـردا موچـەی مامۆسـتایان کەمـە، ئـەو دە وڵاتـەی کـە تێیـدا مامۆسـتا کـەمترین موچـە وەردەگرێت، بریتین لە: یۆنان، چیلی، مەکسیك، تورکیـا، ئیسـتۆنیا، چـیك، سـلۆڤینیا، پۆڵەنـدە، هـەنگاریا و کۆلۆمبیا. بۆ نموونە لە یۆنان مامۆستا لە تەمەنی خانەنشینیدا موچەکەی دەگاتە ٣٧ هەزار دۆلار لە ساڵێکدا، ئەوە لە ئەمریکا موچەی مامۆستایەکی تازە دامەزراوی بێ خیبرەیە، لە چیلی لە تەمەنی خانەنشینیدا دەگاتە ٣٩ هەزار دۆلار لە ساڵێکدا. مامۆستا لە کۆلۆمبیاو چیلی، لەبەرامبەر ئەو موچە کەمەی وەریـدەگرن، زۆرتـرین کار دەکەن. مامۆستای کۆلۆمبیا لە ساڵێکدا نزیکەی ١٢٠٠ کاتژمێر لە قوتابخانە کاردەکات، لە چـیلی نزیکـەی

١١٥٠ كاتژمێر کاردەکات. بەڵام ئەم ئامارانە مانای ئەوە نییە، خوێندن لەو وڵاتانەدا خراپبێت، بەڵکو مانای ئەوەیە موچەکەیان کەمە. هەروەها مانای ئەوە نییە موچەی مامۆستا خراپە، لێرەدا مەسەلەکە پشت بە ئاستی مەعیشەت دەبەستێت لەو ولاتانەدا. بۆنموونە لە کۆلۆمبیا موچەی ساڵانەی مامۆستایەك دەگاتە ٦ هەزار دۆلار، بەڵام ئەگەرچی ئەم موچەیە جیاوازییەکی هێجگار گەورەی لەگەڵ موچەی مامۆستایەکی لۆکسمبۆرگ هەیە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانێت برێکی باش لە پارەکەی پاشەکەوت بکات بە بەراورد بە مامۆستای هەندێك لە وڵاتە پێشکەوتووەکان.

هەر بۆ نمونە تێکرای موچەی بنەڕەتی مامۆستایەك ساڵانە لە کوەیت ٤ هەزار دۆلار و لە قەتەر ٤٩٤٤٠ دۆلار و لە تورکیا ٨٠٠٠ دۆلار و لە ئوردن ٧٥٠٠ دۆلار، سەرباری ئەمەش بەپێی بارودۆخی ولاتەکانیان کە ئاسانکاری و پێداویستی تریان بۆ ابین کراوە خۆشگوزەران پێی دەژین. کەچی لەکوردستاندا نەك هەر موچەی مامۆستا کەمە، بەڵکو ئەو کەمەش کراوە بە نیوە و چارەك و چەندین مانگ ئەو نیوەو چارەکە موچەیەشیان وەرنەگرتووە !

٥. جیاوازی لە موچەو دەرماڵەی مامۆستایان :

تا ئێستاشی لەگەڵدا بێت بە پێی سیستەمی موچە لە هەرێمی کوردستاندا جیاوازی لەموچەی بنەڕەتی و دەرماڵەی مامۆستایان هەیە و لە هەموو ناوچە و پارێزگاکاندا وەکو یەك نیە و ئەمەش ناڕەزایی لەلایەن مامۆستایانەوە لێکەوتۆتەوە، سەرباری ئەوەی دەیان یاداشت و داواکاری لەم بارەیەوە دراوە بە ئەنجومەنی وەزیران و وەزارەتەکانی پەروەردەو دارایی کەچی تا ئێستا وەك خۆی ماوەتەوەو چارەنەکراوە.

جگە لەمە مامۆستایان بەهۆی پاشەکەوتی موچەوە ماوەی سێ ساڵ نیوەو چارەکە موچەیان وەرگرتووەو چەندین مانگیش موچەکەیان پێنەدراوە، کە ئەمەش کاریگەریی خراپی لەسەر گوزەرانی مامۆستایان هەیە.

٦. بایکۆتی مامۆستایان :

یەکێك لەگرفتەکانی پەروەردەو پەك کەوتنی دەوامی خوێندن لەم ساڵانەی دواییدا بایکۆتی مامۆستایان بوو، کە بەهۆی پێنەدانی موچەکانیانەوە لە پارێزگاکانی سلێمانی و هەڵەبجەو ئیدارەی گەرمیان و راپەڕیندا کرا، دیارە هۆکاری ئەم بایکۆتەش حکومەت لێی بەرپرسیار بوو نەك مامۆستایان، چونکە مامۆستایان داوای مافێکی رەوای خۆیان دەکرد کە تەنها وەرگرتنی موچەکانیان بوو لەکاتی خۆیدا، لەکاتێکدا بۆ چارەکە موچەش کەم ببویەوە، کەچی وەزیری پەروەردە پشتیوان سادق وەزیری پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە کۆنگرەی رۆژنامەوانی راگەیاندنی ئەنجامی تاقیکردنەوەکانی ئەزموونە گشتییەکانی خولی یەکەم بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠١٧–٢٠١٨ لەبارەی خراپی بارودۆخی پەروەردە هێرشی کردەسەر مامۆستایانی سلێمانی و دەڤەری گەرمیان بەوە تۆمەتباریانی کرد کە بایکۆتی خوێندنیان کردووە پرۆسەی خوێندنیان دواخستووە. بەڵام باسی لە کەمتەرخەمی حکومەت نەکرد!

ئەگەرچی بایکۆتی ئاشکرای مامۆستایان تەنها لە سلێمانی و هەڵەبجەو گەرمیاندا بوو، بەڵام رەوشی دەوامی مامۆستایانی هەولێر و دهۆکیش لەوان باشتر نەبوو چونکە لەو دوو پارێزگایەشدا بایکۆتێکی شاراوە هەبوو کە رانەگەیەنرابوو.

زۆر باسی کاریگەری بایکۆت دەکرێت لەسەر خوێندکار، بەڵام بەدڵنیاییەوە کۆی بارودۆخی قەیران کاریگەری لەسەر پرۆسەکە هەیە ئەنجام رێژەی دەرچون لەشارەکاندا سەلمێنەری ئەو راستیەیە.

٧. شکاندنی کەسایەتی مامۆستا:

مامۆستایەتی بەرزترین پیشەیە و هەرچی کەسایەتی و شارەزاو زاناو سیاسی و ناوداری کۆمەڵ هەیە، لەسەر دەستی مامۆستا پێدەگەن، بەداخەوە وەك پێویست رێز لە مامۆستا نەگیراوە و وەك پێویست پێداویستی و ئیمتیازاتی بۆ دابین نەکراوە، موچەی وەك پێویست نییە، بۆیە لەدوای دەوام بەناچاری پەنا بۆ پیشەو کارێکی تر دەبات بۆ بژێوی ژیانی، بەتایبەت لەم سێ ساڵەی دواییدا کە مامۆستا لەبەر بێ پارەیی پەنای بردۆتە بەر فرۆشتنی کەلوپەلە زۆر پێویست و خۆشەویستەکانی، جگە لەوەی بەهۆی ئەو بارودۆخە خراپەوە، ئێستا قەرزارن. بۆیە مامۆستا لەدۆخێکی ناجێگری لەو شێوەیەدا ناتوانێت پەیامەکەی خۆی بگەیەنێت، دابین نەکردنی بژێویی ژیانی مامۆستایان جگە لەوەی کاریگەری خراپی لەسەر ژیانی ئەوان کردووە، هاوکات بۆتە هۆکاری ئەوەی کە لەڕوی زانستیشەوە لاوازبوون، چونکە هێندەی بەرێکردن و تەواوکردنی پرۆگرام یان خوێندنی چەند بابەتێك بووە، هێندەی بەخەمی ئەوەوە نەبووەو کاتی ئەوەشی نەبووە کە ژینگەیەکی گونجاو بەرهەمبێنێت.

لە گەلێ کاتیشدا دەبینین کەسایەتی مامۆستاش لە قوتابخانەکاندا دەشکێت و و هەمان ئەو توند و تیژییەی لەلایەن هەندێك مامۆستاوە بەرامبەر بە خوێندکاران دەکرێت، پێچەوانەکەیشی هەیە. هۆکاری سەرەکیش روانین و مامەڵەی دەسەڵات و ئەقڵیەتی سیاسییە کە چۆن دەڕوانێتە سێکتەری پەروەردەو مامۆستایان. تا دەسەڵات بەو تێگەیشتنە خراپەی مامەڵە لەگەڵ پەروەردە بکات، کەسێتی مامۆستا بالا ناکات و داهێنان و دروستکردنی مرۆڤ و دیدگای نوێش لە ئاستێکی لاوازو خراپدا دەبێت.

ئەوەی لەماوەی بارودۆخی قەیراناوی کوردستاندا زۆرترین قوربانی دا، مامۆستایان بون و بەهەمو شێوەیەك کەسایەتیان شکێندرا، لەکاتێکدا ئەوان بوونە پێشەنگی زیاتر لە ٦٣ خۆپیشاندان لەپێناوی گێڕانەوەی مافە زەوتکراوەکانیان، بەداخەوە حکومەت گەورەترین سوکایەتی بە مامۆستایان کرد. بۆ نمونە چەندین بەڵێنی پێدان و هیچی جێبەجێ نەکرد. لە ساتی خۆپیشاندانەکانی ئازاری ٢٠١٨ دا کە مامۆستایان بۆ داواکردنی مافە سەرەتاییەکانیان کردیان، هێزە ئەمنیەکان بەجلی مەدەنییەوە بەجۆرەها شێواز ئازاری مامۆستایانیاندا، بۆ نمونە: هێرشکرایە سەر مامۆستایەکی خانەنشینکراوی بەتەمەنی هەولێر، جگە لە سوکایەتیپێکردن زۆریشیان لێدا و زیاتر شکۆی مامۆستا شکێنرا. هەرچەندە لەمبارەیەوە لێژنەی تۆمارکردنی داوای مافی گشتیی هەولێر، لە نووسراوێکدا کە ئاراستەی دادگای لێکۆڵینەوەی شارەکەی کردووە، داوای

جووڵاندنی سکاڵا لە بەرامبەر ئەو دوو کەسە دەکات کە لە خۆپیشاندانی شاری هەولێردا هێرشیان کردووەتە سەر مامۆستاکە، بەڵام هیچ ئەنجامێکی لێنەکەوتەوە.

جگە لەمە لە زۆربەی خۆپیشاندانەکاندا، هێزە چەکدارەکان بە توندترین شێوە، رووبەرووی مامۆستایان بوونەتەوەو بریندارییان کردوون و ئازاریان داون، تا ئاستێك لە ئەنجامی تەقەکردندا مامۆستاش شەهید بووە. بۆ نمونە رۆژی ٢٠١٧/١٢/١٩ مامۆستا (هێرش عومەر)، یەکێك لەبریندارەکانی خۆپیشاندانەکان کە بەتەقەی هێزە ئەمنیەکان لەبەردەم مەڵبەندی کۆیەی یەکێتی بریندارببوو، دوای نۆ رۆژ مانەوەی لەنەخۆشخانە لەهەولێر شەهید بوو. لەم بارەشەوە هەرچەندە لەدادگای کۆیە سکاڵا تۆمار کراوە، بەمەبەستی سزادانی بکەرانی ئەم تاوانە، بەڵام تا ئێستاشی لەگەڵدابێت بێ ئەنجام بووەو تۆمەتباران ئامادە نەبوون بچنە بەردەم دادگا.

ئەمەو توندوتیژی بەرامبەر مامۆستایان هەندێ کات لەلایەن خوێندکاران یا کەسوکاریشیانەوە کراوە، بۆ نمونە لە کانی قرژاڵەی سەر بە پارێزگای هەولێر، لەلایەن خوێندکارێکەوە لە خوێندگایەکی ناحیەکەدا، هێرشکرایە سەر مامۆستایەك و بەسەختی بریندارکرا. لەماوەی رابردوودا چەندین حاڵەتی لەو جۆرە دووبارەبوونەتەوە . یەکێتی مامۆستایانی کوردستانیش هەستی بەم دیاردە خراپە کردووە، هەر بۆیە بۆ رێکخستنی پەیوەندیەکانی نێوان مامۆستا و خوێندکار و گەڕانەوەی شکۆی مامۆستا لە خوێندنگەکاندا پرۆژە یاسایەکی ئامادە کرد و پێشکەشی پەرلەمانی کوردستانی کرد، بەڵام تا ئێستا ئەو پرۆژەیاسایە کاری لەسەر نەکراوە..

٨. کێشەی وانەبێژ و گرێبەستەکان:

لەم ساڵانەی ئەم دواییەدا کە دامەزراندنی مامۆستا نەماوە، یا کەم بۆتەوە، بۆ پڕکردنەوەیەی ئەم بۆشاییەو دابینکردنی مامۆستا وەزارەتی پەروەردە هانای بۆ دابینکردنی مامۆستا بردووە بە شێوازی وانەبێژ، بەڵام مامۆستایانی وانەبێژیش بێ کێشە نین، زۆرینەیان لە لادێ دوورە دەستەکاندا وانەدەڵێنەوە، ماوەی ٥- ٦ ساڵە گرێبەستیان بۆ کراوەو بەڵێنیان پێدراوە کە بۆیان بکرێت بە هەمیشەیی، بەڵام تا ئێستاش بۆیان نەکراوە، موچەی ئەو وانەبێژانەی هەڵگری بڕوانامەی دبلۆمن (٤٠٠٠٠٠) چوارسەد هەزار و بەکالۆریۆسیش (٤٥٠٠٠٠) چوار سەدوپەنجا هەزار دینارە. کە هەم جیاوازی لە موچەکانیاندا هەیە لەگەڵ هاوتاکانیان و هەم بەڵێنی بوون بەهەمیشەییان بۆ جێبەجێنەکراوەو لە دڵەراوکێدان. جگە لەمە کردەی بەناو پاشەکەوتی موچە ئەوانیشی گرتەوە کە موچەکانیان سەرباری کەمی بڕەکەی بوو بە نیوە. گرفتێکی تریش سەرفکردنی کرێی وانەی وانە بێژەکانە کە لە بری مانگانە ساڵی دوو جار (لە وەرزی یەکەم و دووەمی خوێندن) بۆیان سەرفکراوە.

بەپێی ئاماری پەروەردە ساڵی خوێندنی ٢٠١٧-٢٠١٨ لە سەرجەم هەرێمدا (١١١٣٦) مامۆستا وەك وانەبێژ گرێبەستیان بۆ کراوە کە لەوانە (٤٧٧٠) ی نێر و (٦٣٦٦)ی لە رەگەزی مێن.

٩. هەڵس و کەوتی هەندێك لە مامۆستایان:

تا ئێستاشی لەگەڵدابێت هەڵس و کەوتی هەندێك لە مامۆستایان هەر وەکو سەردەمانی پێشوو و ماوەتەوە و هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهاتووە و ئێستاشی لەگەڵدابێت توندو تیژی دەنوێنن بەرامبەر بە خوێندکاران. ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کەوادەکات خوێندن لەبەر چاوی خوێندکاران ناشیرین بێت و لێی دوور بکەونەوە، یا هیچ نا ئارەزوویان نەمێنێت و هەر بەڕێی بکەن. کە پێویستە ڕێ و شوێنێك بۆ چارەسەری ئەم گرفتە دابنرێت.

ئەوەی پێویستە کاری لەسەر بکرێت کەسایەتی و هێزو توانای مامۆستایە، چونکە دەتوانێت زۆر شت بگۆڕیت لە قوتابخانەو کۆمەڵگا بەڵام بەهۆی ئەو بۆشاییانەی کە هەیە لەکەسایەتی مامۆستا چ وەك پیشە و چ وەك کەسایەتی نەیان توانیوە ئەو رۆڵەیان هەبیت و ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کە هەندێکیان چێژ ببینن لە ئازاردانی خوێندکارو شکاندنی کەسایەتیان و بەخاڵی بەهێزی خۆیانی بزانن. مامۆستاکانی ئێمە باس لەکۆنترۆڵکردنی پۆل دەکەن نەك بەڕێوەبردنی پۆلێکی دیموکراسیانە هەر بەوەدا تێدەگەین چی دەگوزرێت.

بەکورتی هەندێك مامۆستا بەکەڵکی وانەوتنەوەو پەروەردەکردن نایەن، ئەقڵی نەگۆڕو توندووتیژو چەسپاوو، بڕوانەبوونی بەدیموکراسییەتی ناوەندەکانی خوێندن و بەسەنتەربوونی قوتابی، ناتوانێت ئینسانێکی نوێ و ئەقڵی هاوچەرخ دروستبکات. ئیشی وەزارەتە مشوری ئەو لایەنە بخوات. لەم بارەیەوە پەروەردەناس و نووسەری بواری پەروەردە "فایەق سەعید" لەمبارەیەوە دەڵێت:"چاکتر وایە بەم سیستەمە بڵێین سستمی فێرکردن، نەك سیستمی پەروەردەیی، ئەم سیستەمە بریتییە لەوەی چۆن منداڵ بەخراپترین شێوە فێربکەین و پەروەردەبکەین، چۆن منداڵ فێری شەڕانگێزی و هێرشکردنە سەر ئەوانی تربکەین" دەربارەی مامۆستاش دەنووسێت:" لە ڕووی پەروەردەو مامەڵەکردنی منداڵەوە، تاوەکو ئێستاش مامۆستاکانی ئێمە، هیچ جۆرە تێگەیشتنێکیان بۆ پێناسەی پیشەکەیان نییەو نازانن میکانیزمەکانی کارکردنی مامۆستا چییە" هەروەها دەڵێت:" تا بۆمان بکرێ منداڵ هەراسان دەکەین و بەهاکانی تێك دەشکێنین". شێرزاد حەسەنیش پێ وایە سیستمی فێرکردن لەم وڵاتەدا لە قۆناغی نەهێشتنی نەخوێندەواریدا تێپەڕی نەکردووە" هەروەها دەنوسێت " ئەوەی لە کوردستان دەگوزەرێت پەروەردەیەکە ئیش لەسەر لێسەندنەوەی عەقڵ دەکات.

١٠. گرفتی نازناوی زانستی:

بەپێی ئاماری ساڵی خوێندنی (٢٠١٧–٢٠١٨) لە چوارچێوەی وەزارەتی پەروەردەدا (١٠٠) مامۆستا هەڵگری بڕوانامەی دکتۆرا و (١٧٤٠) هەڵگری بڕوانامەی ماستەر و (٢٨٩) هەڵگری بڕوانامەی دبلۆمی باڵا هەیە، یەکێك لەگرفتەکانی ئەو مامۆستایانە وەرگرتنی نازناوی زانستیە کە ڕێگرییان لێکرابوو و پێیان نەدەدرا.

هەرچەندە ساڵی ٢٠١٢ پەرلەمانی کوردستان یاسایەکی تایبەتی دەرکرد بە ناوی (یاسای ژمارە (٩)ی ساڵی(٢٠١٢): یاسای بەخشینی نازناوی زانستی و بەرزکردنەوەی زانستی بۆ هەڵگرانی بڕوانامەی ماستەرو دکتۆرا کە لە دەرەوەی دامەزراوەکانی خوێندنی باڵا خزمەت دەکەن لە هەرێمی کوردستان – عێراق) کە

بەپێی ئەم یاسایە هەڵگرانی بڕوانامەکانی ماستەر و دکتۆرا وەك هاوتاکانیان لە وەزارەتی خوێندنی باڵا بەپێی ڕێکارەکان بۆیان هەبوو نازناوی زانستی بەدەست بێنن، بەڵام یاساکە نەچووە بواری جێبەجێکردنەوە بەهۆی ئەوەی لەلایەن ئەنجومەنی وەزیرانەوە پەیڕەوی بۆ دەرنەکرا! تا ساڵی ٢٠١٨ شەش ساڵ لە دەرچوونی یاساکە ڕێنماییەك دەرچوو بەڵام تا ئێستا وەك پێویست نەچۆتە بواری جێبەجێکردنەوە.

١١. نەبوونی پسپۆریی پێویست بۆ وانە وتنەوە:

سێ بابەتی گرنگ و هەستیاری وەکو "کۆمەڵناسی" و " فەلسەفە" و "ئابوری"، کە لە پۆلەکانی دەو یازدەی ئامادەیی دەخوێنرێت، کۆمیدیا ئەوەیە هیچ مامۆستایەکی پسپۆڕی ئابوری و فەلسەفەو کۆمەڵناسیشی نییە! ئەوانەی دەیڵێنەوە زۆربەیان مامۆستای مێژوو یا جوگرافیان، لە کاتێکدا مامۆستایانی مێژوو و جوگرافیا ئەوەی بەلای ناچن لە خوێندنی زانکۆ پسپۆڕییەکانی فەلسەفەو ئابوری و کۆمەڵناسییە! باشە ئەو دوو وانەیە چۆن دەوترێنەوە؟ لە کاتێکدا کۆمەڵناسی و فەلسەفە لە وانەکانی تر ئاڵۆزو قورسترنەبن ئەوە بێگومان ساکارو ئاسانیش نین، تراژیدیا ئەوەشە ئەو دوو وانەیە ناونراون بابەتە پەراوێزخراوەکان، نەوە وا دروست دەکرێت و پەروەدە دەکرێت!؟

جگە لەمە ئەم سێ بابەتە گرنگ و هەستیارن، بەشی وێژەیی بۆ یەك ساڵ دەیخوێنن، کەچی بەشی زانستی نایخوێنن، ئێمەپرسیاردەکەین فەلسەفەوکۆمەڵناسی و ئابوری تەنها خوێندکاری وێژەیی پێویستی پێیەتی و دەچێتە ناو کۆمەڵگا، یان خوێندکاری زانستیش، ئایا خوێندکاری زانستیش پێویستی بە کۆمەڵناسی و فەلسەفەو ئابوری نییە؟

١٢. خانو و شوێنی نیشتەجێبوونی مامۆستایان:

ژمارەیەکی زۆری مامۆستایان کە خاوەن خێزانن خاوەنی خانو و شوێنی نیشتەجێبوونی خۆیان نین و کرێچین. ئەمەش وای کردووە کە دوای دەوام بەدوای کاری تردا بگەڕێن بۆ دابین کردنی کرێی خانوو و بژێوی ژیانیان و ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی مامۆستا وەك پێویست نەپەرژێتە سەر زیاتر خۆ ڕۆشنبیر کردن و وەك پێویست مافی وانەکە نەدات. هەرچەندە لێرەو لەوێ هەندێك هەوڵدراوە شوێنی نیشتەجێبوون بۆ هەندێك لە مامۆستایان دابین بکرێت، بەڵام ئەمانەش وەك پێویست نەبوون و تێبینی زۆریان لەسەرە.

ئەمە گرفتێکەو پێویستە وەزارەتی پەروەردە خۆی بە خاوەنی بزانێت و هەنگاوی جدی بنێت بۆ چارەسەرکردنی. هەرچەندە چەند پرۆژەیەکی جیاوازی نیشتەجێبون لێرەو لەوێ کراونەتەوە بەڵام وەك پێویست نین و تەواو نەکراون زیاتر بۆ مەبەستی سیاسی و بانگەشەی هەڵبژاردنەکان بەکاردەهێنراون.

جگە لەوەی ڕۆژی ٢٠١٩/١/٥ تیروپشك بۆ شوقەکانی مامۆستایان کرا لە شاری سلێمانی، بەڵام بەهۆی ئەو بارودۆخەی قەیرانی هەرێمی کوردستان بەشێکی زۆریان فرۆشتویانەتەوەو بەوشێوەیە بێ بەش بون لەو یەکەی نیشتەجێبون لەکاتێکدا مافی خۆیان بوو.

١٣. نەبوونی توێژەری کۆمەڵایەتی:

توێژەری کۆمەڵایەتی رۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە قوتابخانەکاندا، بە پێی سیستەمی تازەی خوێندنیش دەبێت هەموو قوتابخانەیەك بەلای کەمەوە توێژەرێکی کۆمەڵایەتی هەبێت. لە خوێندنگای تێکەڵاو پێویست دەکات دوو توێژەری کۆمەڵایەتی، واتە نێرو مێیەك هەبێت، بۆ ئەوەی خوێندکاری کچ یان کوڕ، بتوانێت کێشەکەی خۆی باس بکات لای توێژەرە هاوڕەگەزەکەی. بەڵام ئەوەی مایەی سەرسوڕمان و نیگەرانییە لە هەرێمی کوردستاندا، تەنها (١٧٢٤) توێژەری کۆمەڵایەتی لە وەزارەتی پەروەردەدا بۆ سەرجەم قوتابخانەکان هەیە. واتە ئێستا کە (٦٦٣٥) قوتابخانە هەیە، بەپێی زانیاری تەنها نزیکەی (١٦٠٠) قوتابخانە توێژەریان هەیەو بەمەش نزیکەی (٥٠٣٥) قوتابخانە بێ توێژەری کۆمەڵایەتین! ئەمەش کاریگەری خراپی دەبێت. چۆن؟ بەوەی لەمرۆدا گیروگرفتێکی زۆری کۆمەڵایەتی و تەنانەت دەروونیش، رووی لە خوێندکاران کردووە، کەچی لە بەشێکی زۆری قوتابخانەکاندا، توێژەرێکی کۆمەڵایەتی نییە بەدەم ئەو گرفتانەوە بچێت و چارەسەری گونجاوی بۆ بدۆزێتەوە. جگە لەمە زۆرێکیش لە توێژەرەکان بەتەواوی لە ئیشەکەی خۆیان ئاگادارنین و پێویستیان بە خولی راهێنانە. لە زانکۆ وەکو پێویست فێرنەکراون، بەتایبەتی ئەوانەی دەرچووی زانکۆ تازاکراوەکانن، توانای خۆ پێگەیاندنیان نییەو دەستەوەستانن بەشێوەیەکی پەروەردەیی و ئەکادیمی کێشەکان چارەسەربکەن. هەروەها بەشێکی گرنگی توێژەرەکان، موعاناتیان هەیە، بەوەی بەرێوبەری قوتابخانەکان بە چاوێکی کەمتر سەیریان دەکەن و گوێیان بۆ ناگیرێت و هەست بەگرنگی ئیشەکەیان ناکرێت! جگە لەوەی توێژەری کۆمەڵایەتی کەمە، سنوری کاری ئەو توێژەرانەش کە هەن تێکەڵ و پێکەڵیان پێوە دیارە، بۆ نموونە زۆر کێشەی قوتابی کە پێویستە توێژەر کاری لەسەربکات، بەرێوەبەرو یاریدەدەر دەستی تێدەخەن و لەبایەخی کاری توێژەر کەمدەکرێتەوە، زۆرجار هەماهەنگی و تێگەیشتن لەکاری یەکتر نییە. دواتر زۆر دەگمەن بەدواداچوون بۆ کێشەی قوتابی لەسنوری ژینگەی ماڵ و خێزان دەکرێت. جێگەی دەستخۆشیە کە لەمساڵدا هەوڵێك هەیە بۆ رێکخستنەوەی شێوازی کاری توێژەرەکان، هەوڵی ئەوەش هەیە لەکاتی دانانی میلاکاتدا رەچاوی توێژەران بکرێت.

ئەم خشتەیە ئاماری توێژەرە کۆمەڵایەتیەکانمان پیشاندەدات لە قوتابخانەکاندا:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم قوتابخانە	ژمارەی توێژەری کۆمەلایەتی لە وەزارەتی پەروەردە	قوتابخانەی بێ توێژەر
١	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٤٧٤	١٦٧١	٤٨٠٣
٢	٢٠١٥-٢٠١٦	٦٧٩٩	١٧٤٨	٥٠٥١
٣	٢٠١٦-٢٠١٧	٦٧٨٨	٢٠١٧	٤٧٧١
٤	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٦٣٥	١٧٢٤	٤٩١١

تەوەری حەوتەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە خوێندکاران

١. دابەزینی ئاستی خوێندن:

ئاستی خوێندن و فێربوون لە هەرێمی کوردستاندا دابەزیوەو لەگەڵ ستاندارتی نێو دەوڵەتیدا ناکۆکە. بۆ نمونە سالی ٢٠١٢–٢٠١٣ لە تاقیکردنەوەیەکی نێو دەوڵەتیدا کە لە کۆمەڵگەی شەهید فاخیر مێرگەسۆری بۆ ژمارەیەك قوتابخانەو خوێندکار ئەنجامدرا کە خوێندکاران لەسەر ئاستی هەرێم بەشدار بوون. رێژەی دەرچوون تیایدا ئەوەندە نزم بوو کە رووی باسکردنی نیە. کە ئەمە زەنگێکی مەترسیدار بوو و پێویست بوو وەزارەتی پەروەردە گوێی لێبگرێت و بەدووای هۆکارەکانیدا بچوایە و بەدوای چارەسازیدا بگەڕایە، بەلام بەداخەوە نەك هەر ئەوەی نەکرد بەڵکو ساڵانی دواتر رێژەی دەرچوون زیاتر دابەزی، بەتایبەت لەم چەند ساڵەی قەیراندا زۆر کەمیکردوە.

یەکێ لە هۆکارەکان زۆری رۆژانی پشووەکانە کە بە شێوەیەکی بەرچاو بە هۆکاری جۆراوجۆر زیادبوون، مامۆستایان ناتوانن بەباشی پرۆگرامەکانی خوێندن تەواوبکەن و خوێندکاران فێربکەن، یان پەلە لە تەواوکردنی پرۆگرامەکانیان دەکەن ئەوەش کاریگەری لەسەر ئاستی تێگەیشتنی قوتابی دەبێت. چونکە زۆری پشووەکان کاریگەری دەبێت لەسەر پەروەردە، ئاستی دەرچوون لە پۆلەکانی یەك و دووی ناوەندی کە زۆر نزمە، بە بەراورد بە ساڵانی پیشوو... پلە بەرزەکان بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن و پلە ناوەندییەکان زۆر زۆر کەم بوونەتەوە، تەنها دەرچووەکان پلەکانیان لە نێوان ٥٠ و ٦٠ کاندا دێن و دەڕۆن. لەم خشتەیەدا ئاماری دەرچوون و دەرنەچوونی پێنج ساڵی رابردووی خوێندکارانی هەرێمان بۆ دەردەخات:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم خوێندکاران	خوێندکاری دەرچوو			سەرجەم رێژەی سەدی دەرچوو
			رەگەز	ژمارە	سەرجەم	
١	٢٠١٢–٢٠١٣	١٦٤٩١٥٦	کوڕ	٦١٠٨٢٨	١٢١٠٦٧٩	٪٧٣.٤
			کچ	٥٩٩٨٥١		
٢	٢٠١٣–٢٠١٤	١٦٧٣٧٦٠	کوڕ	٦٢٠٥٤٠	١٢٣٣٦٥٩	٪٧٣.٧
			کچ	٦١٣١١٩		
٣	٢٠١٤–٢٠١٥	١٦٥٣٣٨٦	کوڕ	٦٦٤٩٥٦	١٣١٢٣٣٢	٪٧٩.٣
			کچ	٦٤٧٣٧٦		
٤	٢٠١٥–٢٠١٦	١٧٠٦٥٠٩	کوڕ	٦٥٤٢٥٣	١٣٢١٠٦١	٪٧٧.٤
			کچ	٦٦٦٨٠٨		
٥	٢٠١٦–٢٠١٧	١٧٣٨٥٢١	کوڕ	٦٦٥١٣٩	١٣٤٢٣٧٧	٪٧٧.٢
			کچ	٦٧٧٢٣٨		

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم خوێندکاران	خوێندکاری دەرنەچوو		
			ڕەگەز	ژمارە	سەرجەم
١	٢٠١٢-٢٠١٣	١٦٤٩١٥٦	کوڕ	١٥٨٠٠٠	٢٤٨٦١٤
			کچ	٩٠٦١٤	
٢	٢٠١٣-٢٠١٤	١٦٧٣٧٦٠	کوڕ	١٤٩٩٩٨	٢٣٧٧٧٧
			کچ	٨٧٧٧٩	
٣	٢٠١٤-٢٠١٥	١٦٥٣٣٨٦	کوڕ	١٢٤٨٥٦	١٩٥٨٩٤
			کچ	٧١٠٣٨	
٤	٢٠١٥-٢٠١٦	١٧٠٦٥٠٩	کوڕ	١٧٤٦٥٦	٢٧٦٠٤٠
			کچ	١٠١٣٨٤	
٥	٢٠١٦-٢٠١٧	١٧٣٨٥٢١	کوڕ	١٦٤٠٤٤	٢٦١٠٧٤
			کچ	٩٧٠٣٠	

٢. وازهێنان لە خوێندن:

دیاردەی وازهێنان لە خوێندن دیاردەیەکی خراپ و مەترسیدارە لە هەرێمی کوردستاندا، بە پێی ئامارەکانی خودی وەزارەتی پەروەردە ساڵانە ژمارەیەکی زۆر لە منداڵان واز لە خوێندن دەهێنن، ئەمە جگە لەوانەی کە هەر پەیوەندیان بە خوێندنەوە نەکردووە و ناونوس نەکراون کە ئەمانە هیچیان لەم ئامارانەدا نین، واتە ئەو کاتە ژمارەکە چەند قات زیاد دەکات، دیارە ئەمە هۆکاری زۆرە، هەر لە پەروەردەیی، دەروونی، کۆمەڵایەتی، ئابوری و سیاسی و هتد. هەندێك کات وازهێنانی خوێندکار لە خوێندن لە پاڵ هۆکارەکانی تردا دەبەسترێتەوە بە خراپی پرۆگرامی خوێندنەوە. کاری وەزارەتی پەروەردەیە لەگەڵ لایەنە پەیوەندیدارەکانی تردا هەوڵی بنەبڕکردنی، یا هیچ نا کەمکردنەوەی بدات، چونکە گەر ساڵانە ئەم ڕێژە زۆرەی نەخوێندەوار بڕژێنە نێو کۆمەڵی کوردەوارییەوە ئەوا بێگومان داهاتوی نەوەکانمان و کۆمەڵەکەمان باش نابێت.

لەم خشتەیەدا ئاماری دیاردەی وازهێنان لە خوێندنمان بۆ دەردەکەوێت کە چەند قات زیادی کردووە::

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم ژمارەی خوێندکار	ژمارەی ئەو منداڵانەی وازیان هێناوە	ڕێژەی سەدی وازهێنان
١	٢٠٠٩-٢٠١٠	١٣٩٦١٢٩	١١٥٩٦	٪١.٤
٢	٢٠١٠-٢٠١١	١٤٦٣٨٧٤	١٤٠١٩	٪٠.٩٥
٣	٢٠١١-٢٠١٢	١٥١٢٥٩٠	١٣٨٠٥	٪٠.٩١
٤	٢٠١٢-٢٠١٣	١٦٤٩١٥٦	١١٠٥٧	٪٠.٦٧
٥	٢٠١٣-٢٠١٤	١٦٧٣٧٦٠	٢٧١٠٢	٪١.٦
٦	٢٠١٤-٢٠١٥	١٦٥٣٣٨٦	٢٩٤٢١	٪١.٨
٧	٢٠١٥-٢٠١٦	١٧٠٦٥٠٩	٤٥٢٠١	٪٢.٦
٨	٢٠١٦-٢٠١٧	١٧٣٨٥٢١	٣٦٠٨٨	٪٢
٩	٢٠١٧-٢٠١٨	١٧٤١٧٦٢	٣٤٥٢٧	٪٢

٣. پەیوەندی نەکردن بە خوێندن

بە پێی هەندێك داتای نا فـەرمی کـە لەبـەر دەسـتدان رێـژەی ئەوانـەی تەمـەنیان دەگاتـە شـەش سـاڵان و نانێردرێنە بەر خوێندن زۆرە، بەڵام هیچ داتایەکی فەرمیمان لەبەر دەستدا نیە، کە ئەمە لە داهاتودا گرفتێکـی کۆمەڵایەتی گەورەی لێدەکەوێتەوە و پێویستە وەزارەتی پەروەردە بە ئەرکی خۆی بزانێت و بەدوواداچـوونی بۆ بکات نەك بێدەنگی هەڵبژێرێت.

٤. داخل بوون و داخل نەبوونی خوێندکارانی قۆناغی (١٢):

یەکێ لە گرفتەکان مەسەلەی داخڵ بوون و داخل نەبوونی خوێندکارانی قۆناغی (١٢)یە بـۆ تاقیکردنـەوەی کەلۆری کە ساڵانە کێشەی لێدەکەوێتەوەو ساڵانە دڵەڕاوکێ بۆ خوێندکاران دروستدەکات و دەبێتـە سەرئێشـە بۆ بەڕێوەبەرو مامۆستایانیش، ئینجا دیاردەی واسیتەو هەڕەشەو کێشەی لێ دەکەوێتەوە، لەپڕێکدا وەزارەت بڕیاری (٤) دەرسی دەر دەکات و مامۆستاکان تووشی شۆك دەکەن بەتایبەتی ئەو مامۆستایانەی پێیـان وایـە (مستەوای) قوتابی ١ یان ٢ یانش ٥ نمرەیە، زۆر جار مامۆسـتا (٤٩) ناکەتـە (٥٠) ئـەوەش زۆر تێنەگەیشـتنە لەو سەردەمە و نەزانینە لە فێر بوون، چونکە فێرکردن پێوەر (قیاس) ی قوتابیـە نـەك نمـرە ! هـیچ پاسـاوێك نەماوە بۆ داخل نەبوون کەچی بڕیـاری پـەروەردە هـەر ئەوەیـە سـاڵانە رێگـە بـە ژمارەیـەك خوێنـدکار نـادات بەشداری تاقیکردنەوەکانی کۆتایی ساڵ بکەن.

٥. دەرکردنی خوێندکار:

هەر چەندە دروشمی خوێندن بۆ هەموان بەرز کراوەتەوە، بەڵام بەهۆی ئـەوەی خوێنـدکارێك دوو سـاڵ لـە پۆلێك دەرنەچـێت، ئـەوە مـافی ئـەوەی نامێنێـت لـە قوتابخانـەی رۆژ دەوام بکـات و دەبێـت بچـێتە دەوامـی ئێواران، ئەمەش گرفتێکە و پێویستە چارەسەر بکرێت، چونکە ئەو خوێندکارە لە خوێندن دادەبڕێت.

٦. دیاردەی توند و تیژی:

هەرچەندە مایەی خۆشحاڵییە لەم ساڵانەی دواییدا بـە بڕیـار دیـاردەی لێـدانی منـداڵان لـە قوتابخانەکانـدا قەدەغە کراوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا بـونی هەیـە و لـە هەنـدێك قوتابخانـەدا دەبینرێـت. چـونکە هـیچ رێکارێك دەستنیشان نەکراوە بۆ جێگرەوەی توند و تیژی و لە گەلێك لە خوێندنگەکانیشدا چاوپۆشی لە توندو تیژی کراوە و دەکرێت.

بۆ نمونە چـەندین دەسـتەواژەی نەشـیاو و ناپـەروەردەیی هەیـە کـە هەنـدێك مامۆسـتا بـەکاری دەهێـنن، لەوانە: (لەسوچی پۆلەکـەدا لەسـەر قاچـێك بوەسـتە، ئێـوە بـەرەڵاکراون، هـەموتان دەسـتان بکەنـەوە گـوێ لەکەس ناگرم، ملت بشکێنە و دانیشە، ئەتنێرم بۆ لای بەڕێوەبەر...) ئەوە ئەو دەستەواژانەن کـە هەنـدێك لـە مامۆسـتایان بـەکاریان هێنـاوە لەچـەندین قوتابخانـەدا، بەداخـەوە بـەپێی ئـەوەی لێـرەو لـەوێ دەیبیـنین و دەیبیستین هەرچەندە توندوتیژی دەروونی بەبەردەوامی لە قوتابخانەو خوێندنگاکاندا هەیە هاوکات جارێکی تر توندوتیـژی جەسـتەیی بۆتـەوە بـەدیاردە بەتایبـەت لەئـەم سـاڵی خوێندنـدا بەتایبـەت تـریش بۆقۆنـاغی ١- ٦ بنەڕەتی، سزادان ئاسانترین و خێراترین ڕێگەیـە کـە مامۆسـتا دەتوانێـت بـەکاریبهێنێت وەك خۆیـان دەڵـێن

بۆكۆنترۆڵكردنی پۆل و بێدەنگكردنی خوێندكارەكان، بەبێئەوەی بیر لە كاریگەرییـە خراپـەكانی ئـەو شـێواز و رەفتارانە بكەنەوە.

زۆرپرسیاری ئەوە دەكرێت ئایا مامۆستایەك خۆی لەسایەی سیستەمیكی توندوتیژدا گەورە بێت دەتوانێت نەوەیـەك پـەروەردە بكـات كـە توندوتیـژ نـەبێت؟؟ بیگومـان ئـەوە پێویسـتی بـەراهێنان و رێگـا نوێیـەكانی رەفتاركردنـە تـا ئـەو دیـاردەو حاڵەتانـە كەمبكرینـەوە هـەم لەلایـەن خـودی مامۆسـتاكەوە هـەم لـەنێوان خوێندكارەكان لەرێگەی مامۆستاو دابینكردنی ژینگەی لەبار.

رۆژانە بەپێی هەواڵەكانی تیڤی و تۆڕەكۆمەڵایەتییەكانەوە چەند ڕووداوێك لە بارەی توندوتیژی و ئازاردان لە قوتابخانەو خوێندنگاكانەوە دەخرێنە روو، چ مامۆستا بەرانبەر خوێندكارو چ خوێندكار بەرانبەر مامۆسـتا! لـە ڕاسـتیدا بـۆ یـەكێك سـەرنجی وورد بـدات و لـەو ناوەنـدەدا كاربكـات ئـەو هەواڵانـە مایـەی سەرسـوڕمان و شۆكبوون و سەیر نییە، چونكە لە بنەمادا كۆی كۆمـەڵگاو حـوكمڕانی كـوردی و بونیـادی كۆمـەڵگا لـە هـەموو ڕوویەكەوە مایەی سەرسوڕمان و شۆكبوونە! لە خوێنـدنگاكان بـە شـێوەیەكی گشـتی هەسـت بـەوە دەكرێـت توندوتیژی و ئازاردان بە هەموو جۆرو شێوەیەك هەیە چ مادی یان مەعنەوی لـە چەشـنی لێـدانی جەسـتەیی و هەڕەشەكردن و ناووناتۆرە لێنان و گاڵتەپێكردن و شكانەوەو توڕەبوون و قسەی زبرو تەریقبوونەوەو هتد...

پێویستە ناوەندەكانی خوێندن رێگا لە توندوتیژی بگرن و بنبڕی بكەن، كەم نین ئـەو مامۆسـتاو بەرپرسـە پـەروەردەییانەی ئێستاش داخ بـۆ ئـەوە دەخـۆن لێـدان و دارو سـۆندە نـەماوەو دەڵێن تـەنها قسـەمان مـاوە بیكەین" چ جۆرە قسەیەك!" و پێیان وایە كۆمەڵگای ئێمە دواكەوتوەو لێدان نەماوە!

جگە لەوە توندوتیژی بەرامبـەر مامۆسـتاش هەیـە، و گـەلێ جـار مامۆسـتاش لێـی دەدرێ و بـەبێ ئـەوەی یاسایەك هەبێ كەرامەتی مامۆستا بپـارێزێ چـەندان جـار سـووكایەتی بـە مامۆسـتا كـراوە و تـاكو ئێسـتەیش كەسـانی تاوانكـار هـیچ سـزایەك نـەدراون. لەهـەمان كاتیشـدا پـەروەردە بـۆ مەسـەلەی سـزادانی منـداڵ هـیچ میكانیزمێكی دیارینەكردووە لەسەری بڕوات. واتا ئەلتەرناتیڤی نییە.

٧. خۆكوشتنی خوێندكار:

یەكێك لەو گرفتە ترسناكانەی رووبەڕووی پەروەردە بۆتەوە خۆكوشـتنی خوێندكارانـە، كـە لـەم دواییانـە زیادی كردووە و ساڵانە ئەم حاڵەتانە دەبیستین كە روو دەدەن و راگەیاندنەكانیش باسی لێوە دەكەن، ئەگەر هۆكارەكەیشـی پـەروەردە نـەبێت، بـەڵام یەخـەی پـەروەردە دەگرێتـەوە، چـونكە لـە هەنـدێ كاتـدا بـەهۆی دەرنەچوون یا كەمی نمرە یا لێدان و توند و تیژی مامۆستاوە خـۆی دەكوژێت. پێویسـتە پـەروەردە بەجـدی بیرێكی لێبكاتەوەو بەرنامەی هەبێت بۆ رووبەڕوو بوونەوەی. ساڵانە دەیان خوێندكار توشی شۆك دەبن ئەگەر خۆشیان نەكوژن بەتایبەت دوای راگەیاندنی ئەنجامەكانی پۆلی ١٢. بۆ نمونە:

–رۆژی ٢٠١٤/٩/١٣ دوای وەرگرتنەوەی نمرەی خولی دووەمی تاقیكردنەوەی قوتابخانە، دوو كچە قوتابی كۆتـایی بـە ژیـانی خۆیـان دێنن. یـەكێك لـە كچـەكان لـە كفـری بـە گوللـە خـۆی كوشـت و ئـەوەی دیكـە لـە

دەربەندیخان خۆی فڕێدایە نێو رووباری سیروانەوە، گەنجێکیش کە لەو کاتەدا هەوڵیداوە رزگاری بکات، ئەویش دەخنکێت.

-ساڵی ٢٠١٥ لە سنووری قەزای رانیە، سێ کچە خوێندکار لە سێ کاتی جیاوازدا هەوڵی خۆکوشتن دەدەن، دوویان ویستیان خۆیان بخنکێنن و سێیەمیش ویستی خۆی بسووتێنێ، بەڵام هەوڵەکانیان سەرناگرێت، چونکە کەسوکاریان زوو فریایان کەوتوون و رزگاریان کردوون.

-رۆژی ٢٠١٦/١١/٧ دوای راگەیاندنی ئەنجامی کۆتایی تاقیکردنەوەکانی پۆلی ١٢ی لە شارۆکەی شەقڵاوەی سەر بە پارێزگای هەولێر، گەنجێکی تەمەن ١٦ ساڵ خۆی بە پەتێك هەڵداوەسێت و کۆتا بەژیانی خۆی دێنێت.

-رۆژی چوارشەممە٢٠١٦/١/٢١ بەهۆی دەرنەچوونیەوە لە وەرزی یەکەمی خوێندن خوێندکارێك لەقوتابخانەی شەهید ئارام، لە شاری سلێمانی، فیشەكێك دەنێت بەسەری خۆیەوەو بەسەختی بریندار دەبێت، پاش سێ رۆژ مانەوە لەنەخۆشخانەی فریاکەوتنی سلێمانی گیان لەدەستدەدات.

-کچێکی تەمەن ٢١ ساڵ نیوەڕۆی ڕۆژی شەممە ٨/١٩/ ٢٠١٧، بەهۆی کەمیی نمرەکانی لەژورەکەی خۆیدا لەگەڕەکی قرگەی شاری سلێمانی بەسەرپۆشەکەی دایکی خۆی دەخنکێنێت.

-کچێکی خوێندکار لە کفری لە پێنج وانەدا کەوت و بە دەمانچەکەی باوکی خۆی کوشت.

-رۆژی ٢٠١٧/٧/٢٥دوای ڕاگەیاندنی ئەنجامی تاقیکردنەوەی پۆلی دوانزە لەقەزای سەیدسادق کچە خوێندکارێك بەهۆی کەمی نمرەکانیەوە لەبینایەکەوە خۆی هەڵدەداتە خوارەوە بەمەبەستی خۆکوشتن، بەسەختی بریندار دەبێیت

-رۆژی ٢٠١٧/٣/٢٥ کچە قوتابیەکی پۆلی هەشتەمی بنەڕەتی و دانیشتووی گەڕەکی ئاشتی لە شارۆچکەی قەڵادزێ، دوای ئەوەی نمرەی وەرزی یەکەمی تاقیکردنەوەکانی خوێندنی وەرگرتەوە و لە چەند وانەیەکدا کەوتبوو، ئاگری لە جەستەی خۆی بەردا، هەفتەیەك لەژێر چاودێریی پزیشکدا لە نەخۆشخانەی فریاکەوتنی سلێمانی مایەوە، بەڵام بەهۆی زۆریی رێژەی سووتانەکەی گیانی دەرچوو.

-رۆژی ٢٠١٧/١٠/٢٩ لە ناحیەی شۆڕشی سەر بە شارۆچکەی چەمچەماڵ، قوتابییەکی تەمەن ١٣ ساڵان دوای دەرنەچوونی لە چەند وانەیەك، لە ژوورەکەی خۆیدا، خۆی کوشت.

٨. دیاردەی مانگرتنی خوێندکاران:

یەکێ لەو دیاردانەی وەك گرفتێك ساڵانە رووبەڕووی پەروەردە دەبێتەوە مانگرتنی خوێندکارانە، هەندێك لەو مانگرتن و بایکۆتکردنانەی خوێندکاران دەیکەن هۆکارەکەی رەوایە و هەندێکیشی ناڕەوا. ئەوانەی رەوان پێویستە پەروەردە گوێیان لێبگرێت و بۆیان جێبەجێ بکات. بەڵام ئەوانەی ناڕەوان هەق نیە پەروەردە دەسکاری سیستەمی خۆی بکات و تەنها لە پێناو ئەوەی دەنگی ناڕەزایی نەهێڵێت بەدەم داوایانەوە بچێت. پێویستە پەروەردە بەرنامەو ستراتیجی خۆی هەبێت و دوای دراسەکردنی ورد بڕیاری لێ بدات، ناکرێت لەبەر خاتری ئەم و ئەو پاشگەز بێتەوە لە ستراتیجی خۆی و خاوەن بڕیاری خۆی نەبێت.

٩. وەرنەگرتنی خوێندکاران لە زانکۆ:

نەگەرانەوەی بەشێك لە ناوی خوێندکاران ساڵانە، کە ڕێژەیەکی زۆرە، بەشێکی بۆ بێپلانی وەزارەتەکانی پەروەردەو خوێندنی باڵا دەگەڕێتەوە، بەشێکیشی جۆرێکە لە بازرگانی و بازاڕ پەیداکردن بۆ زانکۆ ئەهلییەکان لە هەرێمی کوردستاندا. جیاواز لە ساڵانی ڕابردوو لە ئەمساڵدا ژمارەیەکی زۆر لە دەرچووانی ١٢ی ئامادەیی لە هەرێمی کوردستان لە هیچ زانکۆ و پەیمانگایەك ناویان نەهاتەوە کە هەندێکیان نمرەی بەرزیشیان بەدەستهێناوە، ئەوەش نیگەرانی خوێندکاران و کەسوکارەکانیانی لێکەوتووەتەوە و لە ماوەی ڕابردوودا و چەندین خۆپیشاندانیان لە ناوچە جیاوازەکانی هەرێم ئەنجامداوە.

ئەمەش دوای ئەو بڕیارەی وەزارەتی خویندنی باڵا هات کە بۆ ئەمساڵی خوێندن داینابوو کە ڕێژەی لەسەدا ٧٠ی وەرگرتن لە زانکۆو پەیمانگاکان بۆ ئەو خوێندکارانە تەرخان کرا کە لە خولی یەکەم دەرچوو بوون هەروەها ڕێژەی سەدا ٣٠ یش بۆ ئەو خوێندکارانە تەرخان کرا کە لە خولی دووەم دەرچووبوون.

نەهاتنەوەی ناوی بەشێك لەو دەرچووانە لەکاتێکدایە لەهەرێمی کوردستان ١٦ زانکۆی حکومی هەیە، کە دابەشبون بەسەر شارەکانی کوردستاندا، لەگەڵ ئەوەشدا ١٩ زانکۆ و ١٤ پەیمانگای ئەهلییش هەن کە هەندێکیان ئەمساڵ کراونەتەوەو ساڵانە بە پارەیەکی زۆر خوێندکار لە بەشەکانیان دەخوێنێت و زۆرینەی ئەو زانکۆ و پەیمانگا ئەهلیانە هی بەرپرسانی پارتی و یەکێتین. وەك بەشێك لە شارازایانی بواری خوێندن ئاماژەی پێدەکەن حکومەت لە ڕێگەی وەزارەتی خوێندنی باڵاوە دەیەوێت بەشێکی زۆر لە خوێندکاران بنێرێتە زانکۆ و پەیمانگا ئەهلییەکان کە کرێی ساڵانەی خوێندن تیایاندا زۆرە و لە توانای ئەواندا نییە.

بەمەش وەرنەگرتنی خوێندکاران بەو ڕێژە زۆرە جۆرێکە لە بازرگانی و بازاڕ پەیداکردنە بۆ زانکۆ ئەهلییەکان، چونکە حزبە باڵادەستەکان هاوشێوەی کەرتەکانی دیکە دەستیان بەسەر کەرتی خوێندندا گرتووە و لە ماوەی چەند ساڵێکدا دەیان زانکۆی ئەهلیان کردووەتەوە و بە بڕە پارەیەکی زۆر خوێندکار وەردەگرن.

بۆ نمونە: ساڵی پار وەزارەتی خوێندنی باڵا بەهۆی وەرنەگرتنیان لە زانکۆ و پەیمانگاکان نزیکەی پێنچ هەزار خوێندکاری بێبەشکرد لە خوێندن، بەجۆرێك ئەو خوێندکارەی کە کۆنمرەی ٦٢ بە خوارەبێت ناوی نەگەڕاوە، بەڵام ئەمساڵ بە پێچەوانەوە بۆ لقی زانستی کۆنمرەی ٥٠ ناوی گەڕاوەتەوە، ئەوانەی پارساڵ ئەمساڵ چاوەڕێی گەڕانەوەی ناوەکانیان بوون لە زانکۆ و پەیمانگاکان، بەڵام هیچیان ناویان نەگەڕاوە.

١٠. وانەی تایبەت:

یەکێ لە دیاردە ناشیرین و ناشایستەکان، مەسەلەی وانەی تایبەتە کە لەلایەن هەندێك مامۆستای موچەخۆری پەروەردەوە پیادەدەکرێت. وانەی تایبەت بازرگانیەکی بەرچاوە بە پەروەردەوە دەکرێت، لە بەرامبەردا بۆ هەر وانەیەك (٢–٥) ملیۆن دینار لە خوێندکار وەردەگرن، گوایە بەپێی هێنانی نمرەکانیش پارە وەردەگیرێت، ئەمەش حاڵەتێکی دەروونی خراپی لای خوێندکارە هەژارەکان دروستکردووە. وانەی تایبەت، ڕەهەندێکی بازرگانی وەرگرتووە، نەك پەروەردەیی و زانستی، دەبوو وەزارەتی پەروەردە بەیاسا ئەوە

ڕێکبخات، دەیان سەرپەرشتیار وانەی تایبەت دەڵێنەوە، زۆریان بەگرێنتی ٩٥٪پارە لەقوتابی وەردەگرن، هەندێکیان کەموزۆر ئاگایان لەپرسیاردانان هەیە، ئەوە کێشەیەو پرسیار دزەکردنی ساڵانە بێ هۆ نییە! بەداخەوە بەهۆی نەبونی هەڵوێست لەلایەن وەزارەتی پەروەردەو بەڕێوەبەرایەتیەکانەوە، ئێستا زۆرترین ریکلام بۆ وانەی تایبەت دەکرێت، تەنانەت مامۆستایان لەناو پۆل و لە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان بەشانازیەکی گەورەی دادەنێنن.

١١. گرفتی مەلزەمە و سەرلێشێواندنی خوێندکار:

یەکێ لە دیاردە خراپەکانی ناو خوێندنگەکان بوونی مەلزەمەیە، کە زۆرترین مەلزەمە لەلایەن هەندێ مامۆستاوە ئامادە کراوەو خراوەتە بازاڕەکانەوە و زۆربەیان پرۆگرام و کتێبی خوێندنەکەشیان شێواندووەو سەریان لە خوێندکارەکانیش تێکداوە. مەلزەمە دانان بووەتە دیاردەیەکی بەربلاو و بەنەرێنی کاریگەری لەسەر قوتابی داناوە، نەك ئەرێنی، ئەمەش بازرگانییەکی دیکەیە. مامۆستا هەیە لەقوتابخانەکەی خۆی مەلزەمە بەقوتابی دەفرۆشێت و پێیان دەڵێت: ئەوە پرۆگرامی منە، قوتابیان نانووسنەوە، بەحسابی ئەوەی هەیە لەو مەلزەمەیەدایە، ڕاڕایی و دوودڵی زۆر لای قوتابی دروستبووە، نموونە پۆلی ١٢حەوت کتێبە، ئەگەر هەر قوتابییەك لەهەر وانەیەکدا دوو مەلزەمە لەخۆی کۆبکاتەوە، دەکاتە ٢١کتێب! ئەمەش دەبوو بەیاسا ڕێکبخرێت.

هەرچەندە دروستکردنی مەلزەمە و ساغکردنەوەی بەسەر خوێندکاراندا بەپێی یاسای وەزارەتی پەروەردە قەدەغەیە، بەڵام ساڵانە و ڕۆژبەڕۆژ لە تەشەنە سەندندایە و لە حاڵەتەوە بۆتە دیاردە بە تایبەتی بۆ قۆناغی ١٢ی ئامادەیی، ئەوەش کاریگەری خراپی کردۆتە سەر دەرونی خوێندکاران و نیگەرانی لا دروستکردون، هەروەها لە رووی داراییەوە بارگرانی بۆ کەسوکاری خوێندکاران دروستکردوە، خوێندکارانیشی لە بەکارهێنانی کتێب دورخستۆتەوە.

لەوبارەیەشەوە مامۆستا بەکر محەمەد بەڕێوەبەری پەروەردەی ڕۆژئاوای سلێمانی لە پرێس کۆنفرانسێکدا وتی "پێویستە بەدەر لە وەزارەتی پەروەردە، وەزارەتی دیکەش بێنە سەرخەت وەك وەزارەتی ناوخۆ و وەزارەتی ڕۆشنبیری، چونکە مامۆستاکان لە رێگەی چاپخانەکانەوە مۆڵەتی چاپکردنی کتێب وەردەگرن و دواتر مەلزەمە چاپ دەکەن، چاپخانەکانی سلێمانی–یش بە ئاشکرا ئەو کارە دەکەن و وەزارەتی ناوخۆ لێی بێدەنگە". وتیشی "بەپێی بەدواداچونی بەڕێوەبەرایەتیمان، ساڵانە بەمەبەستی چاپکردنی مەلزەمە، زیاتر لە ٩٠٠ هەزار دۆلار بەسەر خوێندکاراندا ساغدەکرێتەوە".

دیاردەی مەلزەمە کاریگەری خراپی لەسەر خوێندکاران هەیە و پێویستە رێگەی لێبگیرێت. کڕینی مەلزەمەیەکی زۆر کە ریکلامی ئەوان و هەروەها هەڵەو ناڕونی و نەبوونی چاپی تازەی کتێبش کاریگەریی هەیە. هەرچەندە ئێستا بەپێی بریارێك کە بۆ خوێندنگاکان نێردراوە مەلزەمە قەدەغەیە، بەڵام ئەوە هیچ ناچێتە بواری جێبەجێکردنەوە لەبەر زۆری هەڵەو کەم و کورییەکانی پرۆگرامەکان و هاوکات ئەو هۆکارانەی تریش کە لەسەرەوە باسکراوە.

١٢. قورسیی ئەرکی ماڵەوە:

لەسیستەمی پـەروەردەو خوێنـدنی وڵاتـان ڕۆژ بـەڕۆژ کـار بـۆ کەمکردنـەوەی ئـەرکی ماڵـەوەی خوێنـدکار دەکرێت بەڵام لە کوردستان ڕێك بەپێچەوانەوە ڕۆژ بەڕۆژ ئەرکی ماڵەوە زیاتر دەبێت بەتایبـەت لـە قوتابخانـە ئەهلییەکان کە کاتێکی زۆر لە قوتابخانەن و کاتێکی کەم لەماڵەوەن, کە هۆکاری ئەوەش بەشێکی پەیوەنـدی بە مامۆستایانەو بەشێکی تریشی پەیوەندی بە کاتی دەوامکردن و پرۆگرام و.. هەیە، بۆیە پێویستە وەزارەت بیر لە ڕێگەیەك بکاتەوە چونکە گـەر وابێـت خوێنـدکار هـەر لەماڵـەوە بخوێنێـت باشـترە، چـونکە بـەو هـەموو تێچوونەی خوێندکار جا چ ئەوەی لەسەر پەروەردەیە یا ئەوەی خێزانەکان دەیکەن.

١٣. گرفتی ئەو خوێندکارانەی لە دەرەوە دەگەڕێنەوە:

سـاڵانە ژمارەیـەك خوێنـدکار و منـداڵانی ئـەو خێزانـە کوردانـەی لـە دەرەوە دەگەڕێنـەوە ڕوو دەکەنـە قوتابخانەکانی کوردستان، بەڵام لەگەڵ یەکەم ڕۆژی دەوامیاندا گرفتیـان بـۆ دروسـتدەبێت، هـەر لـە شـێوازی هەڵس و کەوتی مامۆستا و سیستەمی خوێندن و پرۆگرامەکان و زمانەکانی کوردی و عەرەبی و وانەی ئـاین و هتد. هەرچەندە هەوڵ دراوە میکانیزمێـك دابنرێـت بـۆ هاوکـاری کردنیـان، بـەڵام تـاکو ئێسـتاشـی لەگەڵـدابێت گرفتەکانیان بنەبڕ نەکراوەو کێشەکانیان بەردەوامی هەیە.

١٤. گرفتی خوێندکارە ئاوارەکان:

یـەکێك لـە گرفتـەکانی پـەروەردە خوێنـدکارە ئاوارەکانـە، جـا چ ئـەو خوێنـدکارانی ڕۆژئاوابێـت یـاخود خوێنـدکارانی ناوچـە کوردسـتانیەکانی دەرەوەی هـەرێم یـاخود ناوچـەکانی ناوەراسـت و باشـوری عـیراق کـە ڕوویان لە هەرێمی کوردستان کردووە، ڕاستەوخۆبێت یا ناراستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر پرۆسەی پەروەردەی هەرێمی کوردستان هەیە.

بە گوێرەی ئاماری نوێنەرایەتی وەزارەتی پەروەردەی عێراق لە سـلێمانی، بـە هـۆی شـەڕی داعشـەوە لـە سەرەتادا، نزیکەی ٨٠ هەزار قوتابی ئاوارەیان لە پارێزگای سلێمانی هەبووە، بەڵام لەئێستادا نیـوەی خێزانـە ئاوارەکان گەڕاونەتەوە ناوچەکانی خۆیان و تەنها ٣٥ هەزار قوتابی ئاوارە ماونەتەوە و بۆ ساڵی نوێی خوێندن درێژە بە خوێندن دەدەن.

لە پارێزگاکانی هەولێر و سلێمانی و دهۆك نزیکەی ٢٢٠ هەزار قوتابی ئاوارە و ٣٧٦ خوێندنگەی تایبەت بە ئاوارەکان هەیە، لەو ژمارەیەك ٣٥ هەزار قوتابی دەکەونە سنووری پارێزگـای سـلێمانی، بـۆ ئـەو مەبەسـتەش ١٠٠ خوێندنگـەیان بـۆ کراوەتـەوە و هـەزار و ١٣٦ مامۆسـتایان هەیـە کـە ئـەوانیش مامۆسـتا ئاوارەکـانن مووچەکانیان لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە دابین دەکرێت.

لە سـەرەتای ئەمسـاڵدا وەزارەتـی پـەروەردەی عێـراق، بڕیـاری داخسـتنی سـەرجەم ئـەو خوێندنگایانـەی دەرکرد کە ماوەی چەند ساڵێکە بۆ ئاوارە عەرەبەکانی نیشتەجێی ناوچەکانی هەرێمی کوردستان کراونەتەوە، بە گوێرەی بڕیارەکەش بۆ ساڵی نوێی خوێندن هەموو ئەو خوێندنگایانە دادەخران. ئـەو بڕیـارەی نیگـەرانی و توڕەیی ئاوارەکانی لێکەوتەوە و چەند جارێك لە بەردەم نوێنەرایـەتی سـلێمانی وەزارەتـی پـەروەدەی عێـراق

قوتابیـــان و کەســـوکاریان گردبوونـــەوە و خۆپیشـــاندانی ناڕەزاییـــان ئەنجامـــدا و داوای هەڵوەشـــاندنەوەی بڕیارەکەیان کرد.

بۆ نمونە مانگی ١١ ی ٢٠١٨ بڕیاری داخستنی قوتابخانەیەکی تایبەت بە ئاوارەکان لـە هـەولێر کـە مـاوەی چوار ساڵە کراوەتەوە نـاڕەزایی لـێ کەوتـەوە، خوێنـدکاران و کەسـوکارەکانیان و مامۆسـتایانی قوتابخانەکـە گردبوونەوەیەکی ناڕەزاییان ئەنجامـدا و داوایـانکرد بڕیارەکـە هەڵبوەشـێتەوە. ئەمـە لەکاتێکدا گەشـتوونەتە نیـوەی سـاڵ و پێیـانوتراوە دەبـێ منداڵـەکانیان بگوازنـەوە بـۆ قوتابخانەیـەکی دیکـە کـە لێـرەوە دوورە و پێویستیان بە ئۆتۆمبێل دەبێت بۆ گواستنەوەیان. ئەو خوێندکارانەی لەو قوتابخانەیە دەیانخوێند، بەشێکیان ئاوارەی شارەکانی باشووری عێراق بـوون و بەشێکیشـیان خـەڵکی سـوریا و ژمارەیەکیشـیان خـەڵکی هـەولێر بوون.

تەوەری هەشتەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە تاقیگەو هۆکارەکانی فێربوون

١. نەبونی تاقیگەی زانستی:

بەپێی سیستەمی تازەی خوێندن و بە پێی ستاندارتی نێودەوڵەتیش هەر وایە کە دەبێت هەموو قوتابخانەیەك تاقیگەی تایبەتی خۆی هەبێت بۆ وانەکانی (کیمیا، فیزیا، بایۆلۆجی، زانستەکان و کۆمپیوتەر) بەڵام زۆربەی هەرەزۆری قوتابخانەکانی هەرێمی کوردستان تاقیگەی زانستییان نیەو بەشێکی زۆر لە خوێندکارەکان تا قوتابخانەش تەواو دەکەن چاویان بە تاقیگە ناکەوێت و بە شێوازی پراکتیکی وانەکانیان ناخوێنن. ئەمەش گرفتێکی گەورەی فێربوونیانە کە تەنها بەشێوازی تیۆری گوێ لە وانەکان دەگرن و لە گرنگیی تاقیگە بەهرەمەند نابن. لەم خشتەیەدا ڕەوشی تاقیگەی قوتابخانەکان دەردەکەوێت:"

تاقیگەی قوتابخانەکان بە گشتی

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانەکان	قوتابخانە تاقیگەی هەیە	قوتابخانە تاقیگەی نیە	ڕێژەی قوتابخانە کە تاقیگەی نیە
١	٢٠١٤–٢٠١٥	٥١٧٨	٩٤٥	٤٢٣٣	٨١.٧٪
٢	٢٠١٥–٢٠١٦	٥٢٦٤	١٥٩٤	٣٦٧٠	٦٩.٧٪
٣	٢٠١٦–٢٠١٧	٥٢٤٦	٩٧١	٤٢٧٢	٨١.٤٪
٤	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٢٣٤	١٠٢٠	٤٢١٤	٨٠.٥٪

تاقیگەی وانەی زانست

ژ	سالی خوێندن	تاقیگە سەربەخۆیە		باری هۆڵی تاقیگە		ئامێرەکانی تاقیگە		
		بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەشی دەکات	بەشی ناکات	نیە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٥١٢	١٠٨	٣٩٨	١٨٧	٢٢٨	٢٥٢	٧٤
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٠٧	١١٠	٣٩٨	١٨٦	٣٠٥	٢٤٨	٤٧

لە ساڵی خوێندنی (٢٠١٧–٢٠١٨) لە کۆی (٦٦٢٩) قوتابخانە تەها (٦١٧) قوتابخانە تاقیگەی زانستیان هەیە کە دەکاتە ڕێژەی (٩. ٣٪) و لەبەرامبەردا (٦٠١٢) قوتابخانە تاقیگەی زانستیان نیە کە دەکاتە ڕێژەی (٩٠. ٦٪)ی قوتابخانەکانی هەرێم. لەو (٦١٧) قوتابخانانەی تاقیگەشیان هەیە (١١٠)یان تاقیگەکانیان سەربەخۆ نیە و (١٨٦) تاقیگەشیان باری هۆڵەکانیان باش نیەو (٢٤٨)یان ئامێرەکانیان بەشیان ناکات و (٤٧) تاقیگەش ئامێریان هەر نیە !

تاقیگەی وانەی فیزیا

ژ	سالی خوێندن	تاقیگە سەربەخۆیە		باری هۆڵی تاقیگە		ئامێرەکانی تاقیگە		
		بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەشی دەکات	بەشی ناکات	نیە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٣٧٠	١٢٠	٣٠٧	١٣٦	١٥٤	١٩١	٦١
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٤١٤	١٠٤	٣٤٣	١١٥	١٩٥	٢٠٩	٥٩

بەپێی داتاکان لەسەدا ٨٠ ی خوێندنگاکانی هەرێمی کوردستان تاقیگەی پێویستیان بۆ خوێندنی وانە زانستییەکان نییە تا خوێندکاران بتوانن بە شێوەیەکی پراکتیکی وانەکانی تێدا بخوینن، وەك چۆن لە پرۆگرامە نوێکانی خوێندندا جێگەیان بۆ کراوەتەوە.

تاقیگەی وانەی کیمیا

ژ	سالی خوێندن	تاقیگە سەربەخۆیە		باری هۆلی تاقیگە		ئامێرەکانی تاقیگە		
		بەلێ	نەخێر	بەلێ	نەخێر	بەشی دەکات	بەشی ناکات	نیە
١	٢٠١٦-٢٠١٧	٣٧٤	١٠٥	٣٠٧	١١٩	١٨٠	٢٠٥	٧٢
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	٤٠٩	٩٧	٣٤٦	١٢٨	٢١٣	١٩٨	٦٨

تاقیگەی وانەی زیندەوەر زانی

ژ	سالی خوێندن	تاقیگە سەربەخۆیە		باری هۆلی تاقیگە		ئامێرەکانی تاقیگە		
		بەلێ	نەخێر	بەلێ	نەخێر	بەشی دەکات	بەشی ناکات	نیە
١	٢٠١٦-٢٠١٧	٤٠٨	٩٣	٣٢٨	١٢١	١٦٦	٢٠٥	٤٨
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	٤٣٧	٨٨	٣٦٢	١١٠	٢١٣	١٩٩	٦٠

٢. نەبونی تاقیگەی دەنگ:

بە دەگمەن نەبێت قوتابخانەکانی هەرێم تاقیگەی دەنگیان نیە بۆ وانەکانی فێر بوونی زمان، بەتایبەتی وانەی زمانی ئینگلیزی کە وانەی سەرەکییە. ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کە بۆتە مایەی ئەوەی خوێندکاری کورد (١٢) سالٚ زمانی ئینگلیزی دەخوێنێت بەلاٚم کە خوێندن تەواو ئەکات ناتوانێت دوو رستە بە ئینگلیزی قسە بکات. بەپێی راپۆرتەکانی ئاماری سالاٚنەی وەزارەتی پەروەردە، هیچ ئاماژەیەك بە بوونی هیچ تاقیگەیەکی دەنگی نەکراوە کە لە قوتابخانەکاندا هەبێت. کە یەکێك لە کێشە گەورەکان ئێستا بەئینگلیزیکردنی وانەکانی بیرکاری و زانستە لەقوتابخانەکانە کە بەردەوام رێژەی ئەو قوتابخانانە زیاد دەکرێت، بەلاٚم نەبونی هۆیەکانی فێرکاری و تاقیگەی زانستی کە ئەو وانانە پێویستیانە ئەوەش هێندە بارێکی گرانە بەسەر شانی مامۆستاوە چونکە ئەو پرۆگرامە پێویستی بەو پێداویستیانەیە.

٣. نەبوونی تاقیگەی کۆمپیوتەر:

کۆمپیوتەر زانستێکی سەردەمیانەیەو لەم سەردەمی پێشکەوتن و تەکنەلۆجیایەدا ناکرێت دەستبەرداری بین. مایەی دەستخۆشیە کە وەك وانەیەك لە قوتابخانەکاندا جێگیر کراوە، بەلاٚم ئەوەی مایەی سەرسورمانە ئەوەیە کە ئەم وانەیەش لە زۆربەی هەرەزۆری قوتابخانەکاندا بە تیۆری دەخوێنرێت و خوێندکار (ئەگەر لە مالٚەوە خۆی کۆمپیوتەری نەبێت) لە قوتابخانە چاوی بە کۆمپیوتەر ناکەوێت و وەك پێویست لەم زانستە بەهرەمەند نابێت.

جگە لەمە کێشەیەکی تر هەیە کە قوتابخانەکان مامۆستای کۆمپیوتەریان نییە یان وەك پێویست وانەکە ناڵێنەوە، خراپی پرۆگرامەکەو نەبونی مامۆستا، یان شێوازی وتنەوەو فەرامۆشکردنی، کێشەی دروست کردووە. هاوکات ئەو وانەیە پێویستە کرداری بێت، بەڵام لەنەبونی کۆمپیوتەر لەقوتابخانەکان، بەتایبەت بۆئەوانەی لەماڵەوە نیانە، ئەوەش گرفتێکی ترە. جگە لەمە وانەی کۆمپیوتەر کراوەتە لاوەکی و پەراوێزخراوە، لە زۆربەی قوتابخانەکان مامۆستای کۆمەڵایەتی وانەکە دەڵێتەوە! ئەم خشتەیە رەوشی تاقیگەکانی کۆمپیوتەر لە قوتابخانەکاندا دەخاتە روو:

ژ	ساڵی خوێندن	تاقیگە سەربەخۆیە		باری هۆڵی تاقیگە		ئامێرەکانی تاقیگە		
		بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەشی دەکات	بەشی ناکات	نیە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٦١٩	٧١	٥٣١	١٣٣	٢٨٣	٣١٨	٤٠
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٦٤٩	٦٢	٥٥٥	١٣٠	٣٣٢	٣٢٠	٤٠

لە ساڵی خوێندنی (٢٠١٧–٢٠١٨) لە کۆی (٦٦٢٩) قوتابخانە تەها (٧١١) قوتابخانە تاقیگەی کۆمپیوتەری هەیە کە دەکاتە رێژەی (١٠.٧٪) و لەبەرامبەردا (٥٩١٨) قوتابخانە تاقیگەی کۆمپیوتەری نیە کە دەکاتە رێژەی (٨٩.٣٪)ی قوتابخانەکانی هەرێم. لەو (٧١١) قوتابخانانەی تاقیگەشیان هەیە (٦٢)یان تاقیگەکانیان سەربەخۆ نیە و (١٣٠) تاقیگەشیان باری هۆڵەکانیان باش نیەو (٣٢٠)یان ئامێرەکانیان بەشیان ناکات و (٤٠) تاقیگەش ئامێریان هەر نیە!

٤. نەبوونی گۆڕەپانی یاری:

وانەی وەرزش یەکێك لەو وانە گرنگانەیە کە شەوق و زەوقێك بە خوێندکار دەدات روو لە قوتابخانە بکات، گرنگە وانەکە وەك وانەیەکی بنەڕەتی کە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بەتەندروستی مرۆڤەوە هەیە، بایەخی پێبدرێت، ئەرکی پەروەردەش هەر ئەوەیە. بەڵام زۆربەی هەرە زۆری قوتابخانەکانی ئێمە یا گۆڕەپانی یارییان نییە، یا ئەگەر هەشیان بێت، هیچ مەرجێکی یاریگەی تیا نییە، یا خۆڵ و گڵە یا کۆنکریتە، ئەمەش لە گەڵ کاتدا لە جیاتی ئەوەی سودی هەبێت، بە زیان دەشکێتەوە. گرنگیدان بەوانەکە بەشێوەیەکی ڕۆتینیە. لەلایەکی ترەوە لە وەرزشکردندا زیاتر بایەخ بە کوڕەکان دەدرێت و بەهۆی ناهۆشیارییەوە کچەکان وەرزشیان پێناکرێت، پەروەردە و سەرپەرشتیارانیش بێدەنگن و بەدواداچوونی بۆناکەن، هەندێك مامۆستا بە میزاجی خۆی پێیوایە نابێت جلی وەرزشی لەبەربکەن و عەیبەیە کچان وەرزش بکەن، بەتایبەت لە هەندێك لە قەزاکاندا!

لەم خشتانەدا رەوشی قوتابخانەکان دەردەکەوێت کە ئاخۆ وەرزش و گۆڕەپانەکانیان لە چ ئاستێکدایە:

بینای قوتابخانە گۆڕەپان

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە گۆڕەپانی هەیە	قوتابخانە گۆڕەپانی نیە	رێژەی قوتابخانەی بێ گۆڕەپان
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٥٢٤٦	٣٧٧٩	١٤٦٧	٣٠٪
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٢٣٤	٣٣٣٥	١٨٩٩	٣٦.٢٪

گۆڕەپانی وەرزشی قوتابخانە

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە یاریگەی هەیە	قوتابخانە یاریگەی نیە	ڕێژەی قوتابخانەی بیٚ گۆڕەپانی وەرزشی
١	٢٠١٦-٢٠١٧	٥٢٤٦	٢٥٤٨	٢٦٩٨	٪٥١.٤
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	٥٢٣٤	٢٦٥٥	٢٥٧٩	٪٤٩.٢

جۆری یاریگەی قوتابخانە

ژ	سالی خوێندن	تۆپی پیٚ	باڵە	سەبەتە	تۆپی دست
١	٢٠١٦-٢٠١٧	١٠٧٠	١٤٢٨	١٢٢٩	٥٠١
٢	٢٠١٧-٢٠١٨	١١٢٧	١٤٥٣	١٢٨٠	٣٨٧

ئەو گۆڕەپانانەش کە منداڵ وەرزشی تیادا دەکات بەهیچ جۆرێك بۆ وەرزش شیاو نیە، چونکە زەوییەکەی کۆنکرێتە و کاتێك منداڵ دەکەوێتە سەر زەوی دەست و قاچی دەشکێت. هەروەها مامۆستای وەرزش، وا دەزانیٚ تەنیا دوو گۆڵی و تۆپتۆپێن وەرزشە، بۆیە تۆپێك دەداتە دەست قوتابییەکان و زۆربەی جاریش خۆی لە ئیدارە دادەنیشێت، منداڵەکانیش هەم بە هاوێشتنی تۆپەکانیان بە قیژە و هاواریان نایەڵن مامۆستایانی دیکە وانەکە بڵێنەوە.

٥. نەبوونی کتێبخانە:

کتێب سەرچاوەی زانستە و پێویستە هەر لەسەرەتای تەمەنەوە منالآن رابهێنرێن بەوەی هاوڕێی کتێب بن، بەڵام بەداخەوە قوتابخانەکانی ئێمە بیٚ کتێبخانەن، خۆ ئەگەر بەناو ژورێکیشیان بۆ کتێبخانە تەرخان کردبێت، ئەوا چۆڵ و هۆڵە و کتێبی تیا نییە. هەرچەندە لە سیستەمی تازەشدا هاتووە کە دەبێت لە قوتابخانەکاندا کتێبخانە هەبێت. مایەی سەرسوڕمانە کەوا ساڵانە، لەسەر بودجەی پەروەردە، دەیان ملیۆن دینار بە کتێب دراوە، کەچی ئەو کتێبانەی کڕدراون، نە مامۆستایان و نە خوێندکاران، سودی لێدەبینن و نە بەسەر کتێبخانەی قوتابخانەکانیشدا دابەش کراون!!!

گەر کتێبخانەش هەبێت، بەڵام لەلایەن قوتابیان و خوێندکارانەوە بەکارنەهێنرێن و نەخوێنرێنەوە، یان لەلایەن ستاف مامۆستایانەوە، قوتابیان فێری خۆشەویستی کتێب و بە کەلتوورکردنی خوێندنەوە نەکرێن، دیسان هەر نامان گەیەنێت بەئەنجامی ئەوەی کە خوێندکار بخوێنێتەوەو خوێندنەوە ببێتە کلتور لەناو قوتابخانەکاندا. لەو قوتابخانانەشدا کە کتێبخانە هەیە، گرفتی تر هەیە، لەوانە کارمەندی تایبەتی نییە، بەمانگیش ژوورەکە ناکرێتەوە، پەرپووتە. لەکاتێکدا ئەگەر کارمەندی خۆی هەبێت، رۆژانە دەوام دەکات و گرنگی بەرێکخستن و دەوڵەمەندکردنی کتێب و کتێبخانە دەدات. لەم خشتەیەدا ڕێژەی بوونی کتێبخانە لە قوتابخانەکاندا دەخاتە بەرچاو:

ژ	ساڵی خوێندن	سەرجەم بینای قوتابخانە	قوتابخانە کتێبخانەی هەیە	قوتابخانە کتێبخانەی نیە	ڕێژەی قوتابخانەی بێ کتێبخانە
١	٢٠١٤–٢٠١٥	٥٤٥٨	٢١٥٤	٣٣٠٤	٪٦٠.٥
٢	٢٠١٥–٢٠١٦	٦٤٠٦	٢٤٦٠	٣٩٤٦	٪٦١.٦
٣	٢٠١٦–٢٠١٧	٥٢٤٦	١٩٢٦	٣٣٢٠	٪٦٣.٢
٤	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٢٣٤	١٩٥٦	٣٢٧٨	٪٦٢.٦

٦. نەبوونی هۆکارەکانی فێربوون:

یەکێك لە ڕێگە سەرکەوتووەکان بۆ فێربوونی زیاتر و تێگەیاندنی خوێندکار و خۆشەویست کردنی وانەکە لەلای، بەکار هێنانی هۆکارەکانی فێربوونە، وەك: داتاشۆ، نەخشە، وێنەو... هتد. بەڵام ئەوەی بەکارنەیەت لە قوتابخانەکاندا ئەو هۆکارانەن. بینینی وێنەیەك لەبری هەزار وشەیە، ئەوان کاتێك هۆی فێرکارییان بۆ بەکار ناهێنرێت، وەك ئەوەیە شتێکی خەیاڵی باس بکرێت. لە پێنج ساڵی رابردوودا هیچ هەوڵێك نەدراوە بۆ دابینکردنی هۆکارەکانی فێربوون، جگە لە بۆرد و ماجیك، هیچ هۆکارێکی تر نەبووە، وەك لەم خشتەیەدا دەردەکەوێت:

ژ	سالی خوێندن	ژ. بینای قوتابخانە	ژ. پۆل	ژ. پۆل داتاشۆی هەیە	ژ. پۆل داتاشۆی نیە	ڕێژەی پۆل داتاشۆی نیە	ڕێژەی پۆل داتاشۆی هەیە	باری کارکردنی داتاشۆ		
								باشە	پێویستی بە چاکردن هەیە	خراپە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٥٢٤٦	٦٧٤٣٦	٧١٨٦	٦٠٢٥٠	٪٣. ٨٩	٪٧. ١٠	٦٨٢٧	٢٠٩	١٥٠
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٥٢٣٤	٦٨٠٩١	٨١٨٢	٥٩٩٠٩	٪٨٨	٪١٢	٧٧٤٧	٢٤٩	١٨٦

ژ	سالی خوێندن	ژ. پۆل	ژمارەی پۆل تەختەی سپی هەیە	ژمارەی پۆل تەختەی سپی نیە	ڕێژەی پۆل تەختە سپی نیە
١	٢٠١٦–٢٠١٧	٦٧٤٣٦	٥٥٧٢٣	١١٧١٣	٪١٧.٣
٢	٢٠١٧–٢٠١٨	٦٨٠٩١	٥٧٢٥١	١٠٨٤٠	٪١٥.٧

٧. نەبوونی شانۆ:

لە هیچ کام لە قوتابخانەکاندا هۆڵێکی شانۆ نیە، کە خولیایەکی خوێندکارانەو زیاتر بەرەو قوتابخانە کێشیان دەکات و خوێندکاران دەیانەوێت و دەخوازن بەهرەکانی خۆیانی تێدا دەر بخەن. پێویستە ئەم بابەتە گرنگە لەبەرچاو بگیرێت، هەوڵبدرێت هۆلی شانۆ تەرخان بکرێت بۆ ئەم مەبەستە. لە پێنج ساڵی رابردوودا هیچ هەوڵێك نەدراوە بۆ دابینکردنی هۆڵی شانۆ و زەمینەسازی بۆ نەکراوە. بەپێی راپۆرتەکانی ئاماری ساڵانەی وەزارەتی پەروەردە، هیچ ئاماژەیەك بە بوونی هۆڵی شانۆ نەکراوە کە لە قوتابخانەکاندا هەبێت.

٨. نەبوونی ئینتەرنێت لە قوتابخانەکان:

هێڵەکانی ئینتەرنێت هۆکاری گەیشتنە بە زانیاری تازەو دنیای پێشکەوتووی دەرەوە، بەداخەوە قوتابخانەکانی ئێمە لەم تەکنەلۆجیایە بێبەشن و هێلی ئینتەرنێت لە هیچ کام لە قوتابخانەکاندا نیە. وا باشە بەرنامەیەك دابنرێت بۆ ئەم مەبەستە. داتاو ئامارەکان کۆنن لەناو پرۆگرامەکاندا بۆیە گرنگە لەڕێگەی ئینتەرنێتەوە نوێیەکان پیشان بدرێت. جگە لەوەی بۆ گەیاندنی هەر بڕیارو ڕێنماییەك گرنگە لەڕێگەی

ئینتەرنێتـەوە بگـات بـە قوتابخانـەکان لەبـەری ئـەو هـەمو هاتوچـۆکردن و تێچـونە کەلەسـەر قوتابخانـەکان دەکـەوێت. بـەپێی راپۆرتـەکانی ئامـاری سـاڵانەی وەزارەتـی پـەروەردە، هـیچ ئاماژەیـەك بـە بـوونی هێڵـی ئینتەرنێت نەکراوە کە لە قوتابخانەکاندا هەبێت.

٩. نەبوونی ژووری تایبەتی وانە کۆمەڵایەتیەکان:

چـەند گرنگـە تاقیگـە تایبـەت بـە وانـە زانسـتییەکان هـەبێت ئەوەنـدەش گرنگـە ژوری تایبـەت بـە وانـە کۆمەڵایەتیەکان هەبێت تا لەو رێگەیە وانەکان بە پاوەرپۆینت و وێنە و ڤیدیۆ پیشان بدرێت کە بەدڵنیاییـەوە ئەوەش کاریگەری باش بەجێدەهێڵێت لەسەر خوێندکارە جگـە لەخۆشەویسـتکردنی وانەکـە زۆر کـات بـەهۆی کەم و کوری پرۆگرامەکە لای خوێندکار ئەو وانانە بێزراون , هاوکـات وادەکـات بابەتـەکانیان لـەبیر نەچـێتەوە بیرو هزریشیان فراوانتر بێت.

١٠. کەناڵی تەلەفزیۆنیی پەروەردەیی:

بوونی کەناڵێکی پەروەردەیی سەرتاسـەری لـە هـەرێمی کوردسـتاندا زۆر پێویسـتە، هەرچـەندە کـەناڵێکی لۆکاڵی بەناوی پەروەردەوە لە سلێمانی هەیەو ئێستا نوسینگەی لەهەولێریش هەیە، بەڵام بەهۆی خراپی باری داراییـان، هـیچ کاراییـەکی نییـە و وەك پێویسـت سـودی لێنـەبینراوەو کـەناڵێکی لاوازە، چـونکە نـەیتوانیوە وەڵامگۆی پێداویستییەکانی سەردەم بێت. ئەم کەناڵە جیا لەدەستخۆشی، کـەموکورِی زۆری هەیـە، بۆنموونـە وەختێك ببووە کەناڵی وانە وتنەوەی مامۆستای تایبەت. لەکاتێکدا دەبێت، ئەو کەناڵە بەرنامەی پەروەردەیی هەمەلایەن و کۆمەڵایەتی و کلتوری و مرۆیی و زانستی و بەڵگەنامەیی و مێـژوویی و دەروونناسـی و زۆر بـواری دی پەخش بکات. بۆیە پێویستە هاوکاری زیاتر بکرێن تا کاریگەرییان هەبێت. هەر بـۆ وەبـیر هێنانـەوە کـاتێ کەناڵی نەورۆز داخرا کە سەر بە وەزارەتی رۆشنبیری بوو، حکومەت بڕیاریـدا ئـەم کەناڵـە ئاسمانیـە ببێـت بـە مـوڵکی وەزارەتـی پـەروەردەو بکرێـت بـە کـەناڵێکی پـەروەردەیی. بـەڵام بەداخـەوە لەلایـەن پەرلـەمانی کوردستانەوە زۆر بـە نایاسـایی دەسـتی بەسـەرداگیراو وەزارەتـی پـەروەردەش نـەك داوای نـەکردەوە بـەڵکو بێدەنگیی هەڵبژارد.

تەوەری نۆیەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە چاپی کتێب

١. چاپی کتێب:

یەکێ لە گیرو گرفتەکانی پەروەردە چاپکردنی کتێبەکانی خوێندنە، کە بە پێی ئەو گرێبەستانەی وەزارەت لەگەڵ چەند کۆمپانیایەکی بیانیدا کردوویەتی ساڵانێکە لە دەرەوە چاپ دەکرێن، پێشتر زۆرینەیان لە لوبنان و لەم دواییانەشدا لە تورکیا چاپ دەکرێن. کە ئەمەش چەند کاریگەرییەکی خراپی هەیە، لەوانە:

یەك: ساڵانە بڕێکی زۆر بودجەی هەرێم دەچێتە دەرەوە و باشتر وایە لەناوخۆدا بەکار بێت و چاپخانەی خۆماڵی هەیە و ئەوان چاپی بکەن.

دوو: بەهۆی ئەوەی لە دەرەوەیە ساڵانە کتێب درەنگ دەگاتە دەست خوێندکاران.

سێ: بەهۆی ئەوەی لە دەرەوەیە و دوورە وەك پێویست سەرپەرشتی چاپ نەکراوە و ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی هەڵەی زۆر روو بدات.

چوار: بەناوی سەرپەرشتی کردنی چاپەوە بودجەیەکی زۆر بەهەدەر دراوە.

جیا لەهەموو ئەوانە تا ئێستاش پەڕەی کتێبەکان سپییە، ئەمەش لەرووی زانستی زیانێکی زۆر بەچاو دەگەیەنێت و کێشەی تەندروستی زۆرە باشترە پەڕەکان بۆرو مەیلەو زەردباو بن، کتێبی دەرەوەی قوتابخانە ئێستا زۆربەی ئەو کاغەزە بەکاردەهێنرێت. ئەوەی تێبینی دەکرێت هەموو ساڵێك کتێب درەنگ بەدەست خوێندکاران گەیشتووە، جگە لەمساڵی خوێندن ٢٠١٨-٢٠١٩ لەکاتی خۆیدا گەیشت.

٢. گرێبەستەکانی کتێب:

بەپێی ئەو گرێبەستانەی وەزارەت لەگەڵ چەند کۆمپانیایەکی بیانی کردبووی بۆ چاپکردنی کتێب، بە پێی دۆکیمێنتەکان، گەندەڵی تیادا کراوەو بودجەی گشتی تیادا بەهەدەر دراوە، تا ئێستاشی لەگەڵدابێت ئەم گرێبەستانە بەدواداچوونیان بۆ نەکراوەو کەس لەسەری سزا نەدراوە. سەرباری ئەوەی مەسەلەکە گەیەنراوەتە ئەنجومەنی وەزیران و بڕیاری بۆ دەرچووە و لای داواکاری گشتیش ئەم دۆسیەیە جوڵێنراوە. بەڵام تا ئێستاش هیچ ئیجرائاتێك نەکراوە. ئەمە نەنگیەکی گەورەیە بۆ پەروەردە. تاوانە لە چاپی کتێبی منالاندا بە ملیۆنان دۆلار بەهەدەر بدرێت، کەچی منالانیش وەك پێویست کتێبیان نەبێت و کەسیش لە تۆمەتباران ئیجرائاتیان لەگەڵ نەکرێت.

بەپێی زانیارییەکان لە ئێستادا وەزارەت پێداچوونەوە بەهەندێك لە گرێبەستەکاندا کردووە کە جێگەی دەستخۆشیە، لەمساڵی رابردوودا نزیکەی (١٧) ملیۆن کتێب بە بەهای نزیکەی (١٤) ملیار دینار لە دەرەوە چاپکراوەو لەکاتی خۆشیدا کتێبەکان گەیشتوون.

٣. چاپ نەکردنی کتێب لە ناوەوەی هەرێم:

لەگەڵ ئەوەشدا کە ژمارەیەکی زۆر چاپخانەی پێشکەوتوو لە هەرێمی کوردستاندا هەیە و ساڵانەش داوایانکردووە چاپی کتێبەکان نەنێردرێتە دەرەوەو لەناوخۆ چاپ بکرێن، ئەم هەنگاوە سودی زۆری دەبێت،

لەوانە هەم دراوی گرانبەها ناچێتە دەرەوە، هەم لە نزیکەوە سەرپەرشتی دەکرێت و هەم زوو دەگاتە دەست خوێندکاران و هەم دەبێتەمایەی رەخساندنی دەرفەتی کار بۆ ژمارەیەکی زۆری خەڵك. بەپێی بەدواداچوونی ئێمە چاپخانە ناوخۆییەکان دەتوانن بەتێچووی کەمترو هەمان کوالێتی کتێبەکان چاپ بکەن، هۆکارەکەی روونەو بواری بەهەدەردان و تەخشانی پارەکە کەمتر دەبێتەوە. بەڵام وەزارەتی پەروەردە رەزامەند نەبووە ئەم کارە بکات. خۆ ئەگەر وەزارەت بە چاپخانەکانی ناوخۆشی نەدات، ئەوا هیچنا پێویستە بیر لە چاپخانەیەکی تایبەتی خۆی بکاتەوە و بە بودجەی تەرخانکراوی یەك ساڵی چاپکردنی کتێب ئەتوانێت باشترین چاپخانە بکرێت و ساڵانە ئەم بودجەیە بۆ وەزارەت بگێرێتەوە و لە بوارێکی تردا سەرفی بکات. بەرلە راپەرینی ١٩٩١ لەهەولێر چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە هەبوو، نیوەی کتێبی قوتابخانەکانی کوردستانی چاپ دەکرد، باشە بۆچی نەیانتوانی فراوانی بکەن؟ دانانی چاپخانەیەکی نیشتمانی تایبەت بەچاپکردنی کتێبی قوتابخانەکان لەهەرێم هێندە قورسە نەتوانرێت؟ بەپێی زانیاری لەمساڵی رابردوودا تەنها بڕی (٥٠٠) هەزار کتێب لە ناوخۆ چاپکراوە.

شایانی باسە جگە لە چاپخانەکانی کەرتی تایبەت، خودی حکومەتی هەرێم بۆخۆی (١٠) چاپخانەی هەیە، دوو چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، دوو چاپخانەی وەزارەتی خوێندنی باڵا، دوو چاپخانەی وەزارەتی دارایی، چاپخانەیەکی وەزارەتی رۆشنبیری و چاپخانەیەکی وەزارەتی کشتوکاڵ، چاپخانەیەکی پارێزگای دهۆك، چاپخانەیەکی حکومەت لە کەلاریش هەیە. بەڵام هیچ کام لەو چاپخانانە سودیان لێنەبینراوە !

٤. چاپخانەکانی وەزارەتی پەروەردە:

وەزارەتی پەروەردە دوو چاپخانەی هەیە، یەکێکیان لە هەولێر کە (١٥٠) فەرمانبەری هەیە و ئەوەی تریان لە سلێمانی کە (٦٨) فەرمانبەری هەیە، ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە لەم چاپخانانەدا نزیکەی (٢٢٠) فەرمانبەر دەوام دەکەن، کەچی لەهیچ کام لەو چاپخانانەدا پرۆگرامەکانی خوێندن چاپ ناکرێن و سودیان لێ نابینرێت، ئامێرەکانیان کۆن و بەسەر چوو و شکاون و پارچەیان دەست ناکەوێت.

تەوەری دەیەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە هەندێك وانە

١. **وانەی وەرزش:**

وانەی وەرزش یەکێ لەو وانانەیە کە وێرای سودی بۆ تەندروستی خوێندکاران، وا لە منالان دەکات خۆشەویستی زیاتریان بۆ قوتابخانە هەبێت، بەڵام بەداخەوە ئەم وانەیە وەك پێویست نیە و پشتگوێ خراوە، سەرباری نەبوونی یاریگەی تایبەت و گونجاو بە خوێندکاران لە زۆربەی قوتابخانەکاندا، لە زۆربەی کاتدا ئەم وانەیە بەچاوێکی بێ بایەخ سەیر دەکرێت و کاتەکەی بە وانەی تر پڕ دەکرێتەوە. هەتا مامۆستایانیش گرنگی پێنادەن. جگە لەوە وانەیەکی وەك وەرزش، چ پێویستی بە تاقیکردنەوەیە، ئەو وانەیە ئەوەندەی گرنگە کرداری بێت، هیچ پێویست بە نەزەری ناکات، تەنانەت مامۆستا هەیە هێندەی جەختی لەسەر تاقیکردنەوەیە، ئەوەندە گرنگی بەلایەنی کرداری نادات، ئەوەش خوێندکاری بێزارکردوەو دەیانەوێت وانەکە نەخوێنن.

٢. **وانەی هونەر:**

وانەی هونەر یەکێکە لەو وانانەی کە وێرای ئەوەی گرنگە و منالّ لەم تەمەنەیدا، ئارەزوو و خولیاکانی دەردەکەون و خۆی دەبینێتەوە، وا لە منالان دەکات خۆشەویستی زیاتریان بۆ قوتابخانە هەبێت. بەڵام ئەم وانەیە وەك پێویست نیە و پشتگوێ خراوە، زۆرێك لەمامۆستاکانش بەدەست نەبونی پرۆگرام و هۆی فێرکاری و نەبونی پێداویستیەکانەوە دەناڵێنن. هەروەها بەهۆی ئەوەی چاودێری نییە، بەشێك لە مامۆستایان بەتایبەت لە قەزاو ناحیەو لادێکان، وانەی هونەر ناڵێنەوەو لایدەبەن لە خشتەی وانەکان، یان ئەگەر هەشبێت ڕۆتینیە. هەندێك لە مامۆستاکان بەهۆی ئایدۆلۆجیای دینیانەوە، پێیانوایە حەرامەو گوناهە! جگە لەمە لەزۆر قوتابخانەدا هونەر لەخشتەی وانەکاندا نییە، هەشبێت بەوانەی دی دەگۆڕدرێتەوە! لەزەین و هزری قوتابیاندا بەوانەیەکی لاوەکی و بێبایەخ وێناکراوە، لەتاقیکردنەوەکانیش هەموو وانەی هونەر تەنها لەوێنەکێشان کورتکراوەتەوە! لەکاتێکدا هونەر بوارێکی گشتگیرو فراوانەو چەندین بابەت لەخۆدەگرێت. سەرباری نەبوونی گەلەری (مرسم)ی تایبەت لە زۆربەی قوتابخانەکاندا، لە زۆربەی کاتدا ئەم وانەیە بەچاوێکی بێ بایەخ سەیر دەکرێت و کاتەکەی بە وانەی تر پڕ دەکرێتەوە. لە ئاماری وەزارەتی پەروەردەدا، هیچ ئاماژەیەك بۆ بوونی ژووری وێنە (مرسم) نەکراوە کە لە قوتابخانەکاندا هەبێت.

هونەر لە ناوەندەکانی خوێندندا، دەچێتە ڕیزی ئەو وانانەی کە بەوانە لاوەکییەکان هەژماردەکرێت، وانەی لاوەکی لە تێڕوانینی ناوەندەکانی خوێندندا، بە مانای ئەوەی کەس ناکەوێت و ئەو وانانە گرنگی و بەبایەخی نییە! لە ڕاستیدا ئەوەی بەرپرسانی پەروەردە، لەتیڤییەکانو ڕووبەڕووبونەکان، دەربارەی گرنگیو بایەخی وانەی هونەر دەیڵێن، لە واقیعدا نایبینیتو خۆشیان بڕوایان بەقسەکانی خۆیان نییە!

ئەوەی وای کردووە وانەی هونەر بکرێت بە نوکتەو لەگرنگییەکەی بکەوێت، بەشێکی گرنگی بۆ وەزارەتی پەروەردەو بەرپرسانی پەروەردەیی دەگەڕێتەوە، بەشێکی زۆری خوێندنگا ئامادەییەکان وانەی هونەریان هەیەو دەبێت بخوێنرێت، کەچی بەهۆی نەبوونی مامۆستاوە ناخوێنرێت و لە دەرئەنجامدا یان لەخۆوە نمرە

دادەنرێت یان هەر دانانرێت! یان بەشێکی گرنگی ئەوانەشی وانەی هونەر لە قۆناغی بنەڕەتی دەڵێنەوە، لە پسپۆڕی خۆیان نییەو هیچ هاندەرێکیان نییە بۆ وانەوتنەوەو زۆرجاریش پاڵنەرن بۆ کەمکردنەوەی بەهاو گرنکی وانەی هونەر. هەندێکیان پێیان وایە لە بنەمادا وانەی هونەر کوفرە! بۆیە لێرەدا تاوان دەکەوێتە سەر بەرپرسانی پەروەردەیی و لەناویشاندا هەندێك لە مامۆستایان، لە دەرئەنجامدا خوێندنگا دەکەوێتە بەر ڕەخنە، لێرەدا حەق بە فێرخوازو کەسوکاری فێرخوازە.

لەم هەرێمەی ئێمەدا وانەی هونەر ئەوەندە بە کەم بایەخ سەیرکراوە، قبوڵ و ڕێگەپێدراو نییە فێرخواز نمرەی کەم بهێنێت، دەبێت لەوانەی هونەر هەمووی نمرەی بەرزبێت، وەك ئەوەی خوێندنگاکانی ئێمە بەردەوام شێوەکارو مۆسیقارو هونەرمەند و وێنەکێشی بەناوبانگی بۆ دۆزیبێتینەوەو بەهرەکانییانی دەرخستبێت! بە چ پێوەرێکی زانستی و پەروەردەیی، فێرخوازێك گەر لەوانەی ئینگلیزی و زانست نمرەی سەرو نەوەتی هەبو،و پێت خۆشبێت یانا نا، دەبێت لە هونەرییش سەرو نمرەی نەوەتی بۆ دابنرێت؟ واتە دەبێت هونەر بەپێی پێوەری زانست و ئینگلیزی هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێت! بە داخەوە ئەمە ئێستا بووە بە عورف و لادان لێی بووە بە ئاستەم و گەر مامۆستایەکی هونەر بتوانێت وەکو خۆی هەڵسەنگاندن بۆ فێرخوازێك بکات، پێی دەوترێت هونەر چییە ئەو لە عەرەبی و بیرکاری نەوەت و پێنجی هێناوە! جگە لەوەیی وانەکانی هونەرو وەرزش بون بەچەکێك بەدەستی مامۆستاوە بۆ بەیەکەمکردن یان نمرە بەرزکردنەوەی منداڵی مامۆستا لە قوتابخانە بنەرەتییەکاندا.

٣. وانەی مۆسیقا:

وانەی سرود و مۆسیقا یەکێ لەو وانانەیە کە وا لە منداڵان دەکات خۆشەویستی زیاتریان بۆ قوتابخانە هەبێت، بەلام ئەم وانەیە نیە و پشتگوێ خراوە، سەرباری نەبوونی ژوری ستۆدیۆ و ئامێری مۆسیقا لە قوتابخانەکاندا، ئەم بابەتە بەچاوێکی بێ بایەخ سەیر دەکرێت و کەم و کورپییەکی گەورەیە کە ئەم وانەیە نیە. کەمترین دیسانەوە لێرەشدا کەم نین ژمارەی ئەو مامۆستایانەی بە میزاجی خۆیان مۆسیقایان حەرامکردوەو وانەی سرود ناخوێنن و پەروەردەش هیچ ناڵێت و روئیای نییە! وەزارەتی پەروەردە وانەی هونەر تەنیا بە وێنەکێشان تێگەیشتووە، بۆنموونە: مامۆستایانی هونەر ئەگەر پسپۆڕییەکەشیان وێنەکێشان نەبێ، دەبێ هەر وێنە بڵێنەوە. هونەرەکانی دیکەی وەك مۆزیك و شانۆ فەرامۆش کراون. لە ئاماری وەزارەتدا هیچ ئاماژەیەك بۆ بوونی ژووری مۆسیقا نەکراوە کە لە قوتابخانەکاندا هەبێت.

٤. وانەی ئایین:

یەکێك لەو وانانەی دەخوێنرێت وانەی ئایینە، ئەم وانەیەش لە شێوازی دارشتن و وتنەوەیدا، گرفتی هەیە. هەروەها لە کتێبەکاندا (چاپی ساڵی ٢٠١٢–٢٠١٣) هەندێك بابەت وروژێنرابوون کە خزمەتیان نە بە ئایین و نە بە کۆمەڵگەش نەدەکرد. لە جیاتی بە ئاشتی پێکەوە ژیان، جۆرێك لە رقی لە نێوان پێکهاتە ئایینیەکان دروست دەکرد. هەرچەند ئێستا چەند گۆڕانکارییەکی بچوکی بەسەردا هاتووە، بەڵام پێویستە ئەم وانەیە شێوازی وتنەوەی و کتێبەکانی زۆر ئاسانتر بکرێن، نەبادا لە جیاتی چاکسازی بە لایەنی خراپەدا بشکێتەوە.

لەماوەی پێنج ساڵی رابردوودا، هیچ کارێك لەسەر ئەم گرفتە نەکراوە. جگە لەمە مامۆستای ئایینیش پسپۆری خۆی نییەو هەر مامۆستایەك بەشە وانەکەی کەمبێت، دەدرێت بەو. زۆرجاریش بەشێوەیەکی پەروەردەیی و ئەکادیمی ناوترێتەوەو مامۆستا بە ئایدۆلۆجیاو ئارەزووی خۆی دەیڵێتەوە، وانەیەك دەبێت بۆ زیاتر ڕق بوون لە ئاین و نەتەوەو ڕەگەزەکانیتر، بۆیە دەبێت زۆر بەجدی رێکبخرێت!

وابڕیارە ساڵی داهاتوو گۆڕانکاری بەسەر پرۆگرامی خوێندنی ئایینیی پۆلەکانی (١٠–١١–١٢)دا بکرێت بە مێژووی ئایینەکان، کە ئەمەش هەنگاوێکی باشە ئەگەر رێگەی پێنەگیرێت.

٥. پشتگوێخستنی زمانی کوردی:

لە بری ئەوەی گرنگی و بایەخی زیاتر بە زمانی کوردی بدرێت، بەپێچەوانەوە پشتگوێخراوەو وەك وانەیەکی لاوەکی لێی دەڕوانرێت. کەس لاری لەوە نیە کە گرنگی بە زمانە زیندووەکانی تر بدرێت، بەڵام ناکرێت لەسەر حیسابی زمانی دایك بێت، بۆ نمونە ئەوەندی لە وەزارەتی پەروەردە جەخت لەسەر بە ئینگلیزی کردنی زمانی خوێندن دەکرێتەوە، ئەوەندە هەوڵ نادرێت زمانی کوردی پێش بخرێت. جگە لە قوتابخانە ناحکومیەکان کە زمانی خوێندنیان کوردی نییە، ژمارەیەکی زۆری تری قوتابخانە حکومیەکانیش زمانی خوێندنی وانەکانی زانست و بیرکارییان کراوە بە ئینگلیزی. ئاخر منداڵێکی تەمەن چوار یان شەش ساڵ کە دەخرێتە بەر خوێندن، یەکسەر فێری زمانێکی بێگانە و بەتایبەتی زمانی ئینگلیزی دەکرێت. ئەم منداڵە لە گەڕانەوەیدا بۆ ماڵەوە دووچاری کێشەیەکی گەورە دەبێت، چونکە رۆژانە لە خوێندنگە بە زمانی ئینگلیزی قسەی لەگەڵ دەکرێت. لە ماڵەوەش هەر لەسەر بەکارهێنانی ئەم زمانە بەردەوام دەبێت. لەو بارەدا دایك و باوکی منداڵەکە بە کوردی وەڵامی بدەنەوە، یان بە زمانێکی ئینگلیزی شکاو لەگەڵیدا بدوێن، ئەوا منداڵەکە لە هەردوو باردا دووچاری دۆخێکی دەروونی سەخت دەبێت. بۆیە پێویستە دامودەزگەی پەیوەندیدار بە زمانی خوێندنی هەموو قۆناغەکانی خوێندندا بچێتەوە. هەوڵ بدرێت لە خوێندندا زمانی کوردی نەکرێتە زمانی لاوەکی، چونکە پشتگوێخستنی زمانی کوردی و بایەخپێنەدانی وەك زمانێکی سەرەکی، کوشندەترین مەترسییە بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەیی.

هەروەها ساڵانە پرۆگرامی زمانی کوردی پێویستە گۆڕانی بەسەردابێت لەو بابەتانەی کە پێویستن، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهاتووە!

ئەمەو جگە لەو بڕیارەی کە وەزارەتی خوێندنی باڵا لە ٢٠١٧/٣/٨ لە بڕیارێکی چاوەڕواننەکراو و ناواقیعیدا، نوسراوێکی بڵاوکردەوە بە مەبەستی سەرپشککردنی خوێنکاران/قوتابیانی پۆلی شەشەمی ئامادەیی بۆ ئەژمارکردنی نمرەی هەردوو زمانی کوردی و زمانی عەرەبی. کە لە کاتی وەرگرتن لە کۆلیژەکانی (پزیشکی، ئەندازیاری و زانست)، ئارەزوومەندانە بێت. پێمان وایە ئەم بڕیارە سەرەتایەکی خراپە لە پەراوێزخستن و بێ بایەخکردنی زمانی کوردی، چونکە:

یەکەم: ئەم بڕیارە نایاساییە، چونکە پێچەوانە و دژی چەند یاسا و بڕیارێکە، لەوانە:

١- پێچەوانەی مادەی (٤)ی دەستوری کۆماری عێراقە، کە تیایدا زمانی کوردی لە پاڵ زمانی عەرەبی وەك دوو زمانی فەرمی ناسێنراون.

٢- پێچەوانەی پرۆژەی دەستوری هەرێمی کوردستانە.

٣- پێچەوانەیە لەگەڵ یاسای ژمارە (٦)ی ساڵی ٢٠١٤ ی زمانە فەرمییەکان لە هەرێمی کوردستان ـ عێراق.

٤- پێچەوانەیە لەگەڵ یاسای ژمارە (٧)ی ساڵی ٢٠١٤٤ی زمانە فەرمییەکان، کە لە لایەن ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراقەوە پەسند کراوە.

٥- پێچەوانەی یاسای ژمارە (١٢)ی ساڵی ١٩٩٧٧ ئەکادیمیای کوردییە، کە لە پەرلەمانی کوردستان دەرچووە.

دووەم: بڕیارێکی ناپەروەردەییە، چونکە لە کاتێکدا دەرکرا، کە کۆتایی ساڵ بوو سەری لە خوێندکاران و قوتابیان شێواندووە.

سێیەم: بڕیارێکی نائیداریی بوو، چونکە پەیوەندیدارە بە وەزارەتی پەروەردەشەوە، بەڵام تەنها وەزارەتی خوێندنی باڵا دەری کردووە.

چوارەم: بڕیارێکی نانەتەوەییە، چونکە بەرژەوەندی باڵای زمانی نەتەوەیەك دەکاتە قوربانیی بەرژەوەندی تایبەتی چەند کەسێك و زمانی کوردی بێ بایەخ کردووە. زمانی کوردی وەك زمانی نەتەوە خاوەن دەوڵەتەکان لە خەم نەڕەخسیوە و تا ئێستاش لەبەردەم هەڕەشە و مەترسیدایە، چونکە زمانێکی یەکگرتوومان نییە و پێویستی بە گرنگیدانی زیاترە.

پێنجەم: ئەم بڕیارە وێکدێتەوە لەگەڵ ئەو بڕیارانەی ڕژێمی بەعسی ڕووخاو، کە سەبارەت بە زمانی کوردی لە ساڵانی ١٩٧٦ و ١٩٨٩ دەری کرد و هەمان ناوەڕۆکی هەیە.

شەشەم: ئەم بڕیارە دەبێتە مایەی پەراوێزخستنی زمانی کوردی لەم چەند خاڵەدا:

١–بێبەهاکردنی زمانی کوردییە لە سەرجەم ناوەندەکانی خوێندن هەر لە قۆناغی باخچەی منداڵان و سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی تا دەگاتە زانکۆ و پەیمانگاکان، چونکە ئیتر زمان وئەدەبی کوردی لای خوێندکاران و قوتابییانی کورد هیچ ڕۆڵ و گرنگییەکی خۆی نابێت لە پرۆسەی خوێندن و فێرکردندا، تەنها بۆ دەرچوونە و بەهای زانستی نامێنێت.

٢–دەبێتە مایەی پەراوێزخستنی دەرچووان و فێرخوازانی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆکاندا.

٣–دەبێتە مایەی پەراوێزخستنی بەشەکانی زمانی کوردی لە زانکۆکاندا کە لەمەودوا وا لە قوتابییان و خوێندکاران دەکات وەك پێویست ڕووی تێنەکەن. ٤- دەبێتە مایەی ئەوەی بابەتی زمان و ئەدەبی کوردیش وەك وانەکانی (هونەر و وەرزش) پەراوێز بخرێت، هەروەك پەراوێز خراون.

ئەمەو لەکاتێکدا وەزارەتی پەروەردەی عێراق، زمانی کوردی خستۆتە پرۆگرامی خوێندنەوە لە سەرانسەری پارێزگاکانی عێراق و لەم ساڵەوە کاری پێدەکرێت.

بـەپێی گشـتاندنێکی بەشـی خوێنـدنی کـوردی، وەزارەتـی پـەروەردەی عێـراق کـە ئاڕسـتەی سـەرجەم پەروەردەی پارێزگاکانی عێـراق (جگـە لـە هـەرێمی کوردسـتان) کـراوە و ژمـارە (ك٢٣٨)ی (٢٠١٨/١٢/٢٦)ی لەسەرە، لە ساڵی داهاتووەوە زمانی کوردی کە زمـانی دووەمـی فـەرمی عێراقـە، دەچـێتە نـاو پرۆگرامـەکانی خوێندنەوە وەك ماددەیەکی سەرەکی.

٦. پەروەردەی ژینگەیی:

لە دنیادا رۆژ بە رۆژ گرنگیی پاراستنی ژینگە زیاتر دەبێت و وڵاتانی پێشکەوتوو زیاتر گرنگیی پێدەدەن و بەتایبـەتیش ئەمـە لـە رێگـەی پـەروەردەوە جێبـەجێ دەکـەن. بـەڵام لـە سیسـتەمی پـەروەردەی هـەرێمی کوردستان و پرۆگرامەکانی خوێندندا وەك پێویست گرنگی پێ نەدراوەو جێی نەکراوەتەوە، کە پێویسـتە ئـەم مەسەلەیە بە جدی وەربگیرێت. ئەمساڵ پرۆگرامێك راگەیاندراوە کە گوایە بابەتی ژینگە ئەخوینریت، لەهەندێ بابەتیش باسی ژینگەی تیایە بەڵام زیاتر لایەنێکی تیۆرییە نـەك کـرداری بابـەتی فێرکـردن و پـەروەردەکردن. هەرچەندە هەوڵی تاکەکەسی هەبووە بۆ پرۆگرامێکی لەو جۆرە، بـەڵام وەك پێویسـت کـاری لەسـەر نـەکراوەو رێکنەخراوە.

تەوەری یانزەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە تاقیکردنەوەکان

١. کۆنترۆڵی سەرپەرشتیکردنی تاقیکردنەوەکان:

ئەزموونەکان و ئەزموونی کۆتایی ساڵ، بەتایبەتی کۆتایی قۆناغەکانی (٩)ی بنەڕەتی و (١٢) ئامادەیی سالآنە گرفتی تێدەکەوێت، دیارە هۆکاریش زۆرن، هەر لە کەمی مامۆستایان کە راستکردنەوەو وردبینی بۆ دەفتەری تاقیکردنەوەکان دەکەن وەك پێویست نەبوونی شوێنی کۆنترۆڵ، دابین نەکردنی شوێنی مانەوە بۆ مامۆستاکان، بەتایبەت ئەوانەی لە شارەکانی ترەوە دێن، کەمی ئەو بڕە پارەیەی بۆیان سەرف دەکرێت و هیتر. وا باشترە وردتر کار لەسەر ئەم مەسەلەیە بکرێت چونکە داهاتووی ئەو خوێندکارانەی پێوە بەندە و بەرهەمی (١٢) ساڵ خوێندنیانە کە رەنگە بە تاکە یەك پۆینتە نمرە رێڕەوی ژیانیان بگۆڕێت.

لەبەر ئەوەی کۆی ژینگەی تاقیکردنەوەکان گونجاو نیە، بۆیە گرفت زۆرە، زۆر قوتابخانە هۆڵی تاقیکردنەوەی شیاوی نییە، بەسەرماو گەرما لەراڕەوەکاندا رەحلە دادەنێن، لەتاقیکردنەوەی وەزاری ١٢ ی ئامادەیی تا دوو ساڵ بەر لەئێستا هەفتەی دوو تاقیکردنەوە بوو، گرنگە ئەو شێوازە بگەڕێتەوە. چونکە رۆژناڕۆژێك خراپترین کاتی تاقیکردنەوەکانە چونکە خوێندکار فریای پێداچونەوە ناکەوێت، هەر لەقۆناغی ١٢ ی ئامادەیی دیارە پرسیاری وەزاری هەمووی هەڵبژاردنە، کەچی لەرێنماییدا هاتووە پرسیاری نیوەی ساڵ نیوەی هەڵبژاردن و نیوەی نووسینەکی بێت، ئەوەش سەر لێشێواندنی قوتابییە، رەواو لۆژیك نییە پرسیاری تاقیکردنەوەی وەرزی دووەمی مانگی چوارو وەزاریش هەمووی هەڵبژاردن بێت، کەچی نیوەی ساڵ وا نەبێت. کێشەیەکی دیکە سەبارەت بەهاتنەوەی ناوی مامۆستایانی چاودێر بۆتاقیکردنەوەکانی وەزاری، سالآنە مامۆستا بۆهەردوو قۆناغی نۆیەمی بنەڕەتی و ١٢ ی ئامادەیی ناوی وەك چاودێر دەگەڕێتەوە، ئەگەر هەفتەی دوو تاقیکردنەوە بێت مانگێك لەپشووی خۆی کاتی دەڕوات، باشتر ئەوەیە مامۆستایانی ئامادەیی تەنها بۆچاودێری ١٢ ی ئامادەیی و مامۆستایانی بنەڕەتیش تەنها بۆ قۆناغی ٩ ی بنەڕەتی ناویان وەك چاودێر دابنرێن، بەمەش بێتاقەت نابن و کەمتریش خۆیان لەچاودێریکردن دەبوێرن. گرفتی دیکە پرسی دواخستنی پارەی مامۆستایانی چاودێرە، ئەمساڵ پارەی ساڵی پێشوو وەردەگرن، ئەمەش یەك لەهۆکارەکانی نەچوونیانە بۆچاودێریکردن. هەموو ساڵێك خوێندکار دەخرێتە دڵەڕاوکێوە لەوەی کە ئایا نمرەی پۆلی ١٠–١١ هەژمار ئەکرێت یان نا؟ لەوەی وانەکانی کوردی و عەرەبی هەژمار ئەکرێت یان نا؟ پرسیار ١٠٠٪هەڵبژاردن ئەبێت یان نیوە؟ جگە لەمانە پێوتنەوەی مامۆستا بەخوێندکارو خوێندکارێکی تر یەکێکە لەدیاردە هەرە ناشرینەکانی تاقیکردنەوەکان کە ئەمساڵ زۆر بەبەرفروانی لە هۆلەکاندا هەبوەو تەنانەت بەڕیوەبەرایەتیشمان لێ ئاگادارکردۆتەوە کە هۆکاری ئەو کارە زۆر، بەلآم جگەلە گۆڕینی ئەو بەریوەبەرە یان مامۆستایە چی تر کراوە بۆ نەمانی ئەو حاڵەتە؟

٢. هەڵە لە پرسیاری تاقیکردنەوەکان:

هەڵەی پرسیارو چاك نەکردنی دەبێتەهۆی نەمانی متمانە بە پرۆسەکەو سەرەڕای چەندین کاریگەری نەرێنی تر. کە ئەم دیاردە نەشیاوە ساڵانە لەچەندین تاقیکردنەوەدا دووبارە بۆتەوە. باشە بۆ دەبێت چەندین ساڵ لەسەر یەکتر هەڵە لەپرسیاردا هەبێت ساڵی خوێندنی ٢٠١٦-٢٠١٧هەڵە هەبوو، چەندین سەرپەرشتیار هاتنە دەنگ وە لە راگەیاندنەکانیش بڵاوکرایەوە بەڵام هیچ نەکرا، ئەمساڵی خوێندیش (٢٠١٧-٢٠١٨) لە چەندین وانەدا هەڵە هەبوو بەڵام دوای فشارێکی زۆر تەنها وانەی بایۆلۆجی چوار نمرە گەڕێنرایەوە بۆ خوێندکاران.

لەکاتی بەڕێوەچونی تاقیکردنەوەی کۆتایی وانەی زیندەزانی پۆلی ١٢ی زانستیدا چەند هەڵەیەك لەپرسیارەکاندا ئاشکرا بوو، کە دودڵی و نیگەرانی لای خوێندکاران دروستکرد لەچۆنێتی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان. بۆ ئەو مەبەستە وەزارەتی پەروەردە لیژنەیەکی پێکهێنا بۆ بڕیاردان لەسەر وەڵامی ئەو پرسیارانەی لەتاقیکردنەوەی زیندەزانیدا هەڵەی تێدا بوو. رۆژی ٢٠١٨/٦/١٣ لیژنەکەی وەزارەتی پەروەردە بڕیاریدا لەبارەی وەڵامدانەوەی پرسیارە هەڵەکانی تاقیکردنەوەی وانەی زیندەزانی پۆلی ١٢ی زانستی، و بڕیاریدا لەهەر گروپیك دوو لە وەڵامەکان بەڕاست دابنرێت.

بۆنمونە لە تاقیکردنەوەی زمانی کوردیدا نەنگیە نەتوانرێت ڕستەیەکی رێك و پێك دروست بکرێت! ڕستەیەکی شێواوی ئاوا بێنیتەوە؟ "سروود کەبۆ جەژنی نەورۆز دەوتران لەشیعری کێ دەردەکەوێت؟"

ئەمە یەکێك بو لەپرسیارەکانی زمان و ئەدەبی کوردی پۆلی دوانزەهەمی ئامادەیی! جگە لە هەڵەی تایپ، کەدەگمەنە پرسیار هەبێت و بەسەلامەتی لێی دەرچێت...

لە زۆربەی تاقیکردنەوەکانی پۆلی ١٢ی ئامادەیی، تاقیکردنەوەکان کێشەو هەڵەیان تیادا هەبووە:

١- حاسیبەیان هێناوە بەبێ ئەوەی تاقیانکردبێتەوە، کرپویانە و لەهەندێك لە هۆڵەکانی تاقیکردنەوە کارتۆنی واهەبووە زیاد لە نیوەی کاری نەکردووە، مامۆستاش جگە لە ئیحراج بوون هیچی بۆ نەماوەتەوە.

٢-وەزارەت دەڵێت کاتێك مامۆستا پرسیار دادەنێت با پرسیارەکان روون بن بۆ خوێندکار، کەچی وەزارەت و لیژنەی پەیوەندیدار لەتاقیکردنەوەی زمانی کوردی ئەوەی بیری لێنەکردبێتەوە پرسیاری روونە، کە دەزانێت پرۆگرامی خوێندن بەکەڵکی پرسیاری هەڵبژاردن نایەت بۆ نایگۆرێت؟!

٣-لەبابەتی بیرکاری هەڵبژاردن هاتۆتەوە، لە پرسیارێکدا دوو وەڵامی وەك یەکی تیادابوو، دیارە لەکاتی سەرقاڵیدا پرسیارەکان دانراون، ئەگینا هەڵەی وا ناکرێت!

٣. زۆربوونی حاڵەتی گزی (قۆپیە)کردن:

هەرچەندە بۆ رێگریکردن لە دیاردەی قۆپیەو گزیکردنی خوێندکاران یاساو رێنمایی هەیە، بەڵام وەك پێویست کاری لەسەر نەکراوە، هەرچەندە وەزارەتی پەروەردە، داوای گرتنەبەری رێوشوێنی پێویست بۆ پێشگرتن لە گزیی قوتابییانی پۆلەکانی ٩ و ١٢ کردووە. یەك لەو رێوشوێنانە، نەمانی هێڵەکانی ئینتەرنێت و

مۆبایل و قەدەغەبوونی بلوتوسە، بەڵام دووکانداران ئاشکرای دەکەن کە جۆرە بلوتوسێکیان داناوە، تەنانەت پچڕانی هێڵەکانی ئینتەرنێت و مۆبایلیش کاریگەری لەسەریان نابێت.

بۆ ئەم مەبەستە بەشێك لە قوتابییان بلوتوسی بچووك دەبەنە ناو هۆڵەکانی تاقیکردنەوە و بە هۆیەوە دەتوانن "گزی" بکەن و "ئەنجامی باش" بەدەست بێنن. تەنانەت جۆرێك بلوتوس هەبوو کە ئامێرێکی بچوك بوو هەندێك خوێندکار بەمەبەستی گزیکردن لەنێو گوێچکەیانجێگیریان دەکرد، کار گەیشتە ئەوەی ساڵی ٢٠١٦ وەزیری تەندروستی لە نووسراوێکدا کە ئاراستەی هەرسێ بەڕێوبەرایەتییەکەی (هەولێر، سلێمانی، دهۆك)ی کردبوو، دووپاتی کردبووەوە بەهێچ شێوەیەك نابێت پزیشکانی (قورگ و لووت و گوێ) بە بێ رەزامەندی قوتابخانە و پۆلیس، هیچ گوێبیستێکی تایبەت بۆ قوتابییان دەربهێنن.

هەرچەندە وەزارەت چەند هەنگاوێکی گرتە بەر بۆ رێگریکردن لەو دیاردەیە، وەك پچڕانی هیڵەکانی ئینتەرنێت و مۆبایل، رۆژانە ئاڵوگۆڕپێکردنی سەرپەرشتیارانی هۆڵەکان، ئەمەش بۆ ئەوەی هیچ هۆڵێك بەهۆی پارەوە کۆنترۆڵ نەکرێت. جگە لەمە وەزارەتی پەروەردە لە راگەیەنراوێکدا کە بڵاوی کردەوە، قوتابییان و مامۆستایانی ئاگەدار کردەوە لەوەی ئەوانەی لەکاتی تاقیکردنەوەکاندا گزی دەکەن یان یارمەتیدەریان بن، کار بە یاسای ساڵی ١٩٩٦ی عێراق دەکرێت و هەر کەس دزە بە پرسیارەکان بکات، زیندانی دەکرێت.

٤. ئاشکرابوونی پرسیاری تاقیکردنەوەکان:

کڕین و فرۆشتنی پرسیارەکان، یەکێکە لەدیاردە قێزەونەکانی تاقیکردنەوەکان و لەم ساڵانەی دواییدا سەریهەڵداوە، هەم بۆتە مایەی لەکەدار کردنی پەروەردەی هەرێم و هەم دروستبوونی دڵەڕاوکێ لەنێو خوێندکاراندا و هەم هێنانەکایەی جیاوازی لەنێوانیاندا، هەرچەندە وەزارەتی بەردەوام هەوڵی داوە بیشارێتەوەو دانی پێدانەنێت. بەڵام دیاردەکە ئەوەندە زەق بوو نەیتوانی بیشارێتەوە، ئەوەبوو لەکاتی تاقیکردنەوەکانی کۆتایی ساڵی ٢٠١٦ دا ناچار بوو دانی پێدا بنێت و هەر لەم بارەیەوە راگەیەنراوێکیشی بڵاوکردەوە کە تیایدا هاتبوو ٢٤ کەس بە تۆمەتی دزەکردنی پرسیارەکان و بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە لە هەولێر و سلێمان و ڕانییە و دەستگیر کراون. هەر لە راگەیاندنەکەدا هاتبوو:

١. گیرانی دوو بەڕێوەبەری هۆڵ و یاریدەدەرەکانیان لە سنووری گەرمیان (کفری).

٢. گیرانی بەڕێوەبەرێك و یاریدەدەرەکەی و (٩) کەسی تر لە سنووری ڕانیە و ئێستاش لە ئاسایشی ڕانیە دەستبەسەرن.

٣. گیرانی بەڕێوەبەرێکی هۆڵ و دوو چاودێر لە سەنتەری شاری هەولێر، بە هۆی ئەوەی سەعات (٠٠:٩) بە مۆبایل وێنەی پرسیاری تاقیکردنەوەکانیان گرتووە بۆ ئەوەی بیاننێرنە دەرەوە، لە کاتێکدا بە پێی ڕێنمایی نابێت مۆبایل بچێتە هۆڵەکانەوە.

٤. گیرانی (١٥) کەس لەوانەی پڕوپاگندەیان کردووە بۆ دەستکەوتن و فرۆشتنی پرسیاری تاقیکردنەوەکان و بازرگانیکردن بەم ناوەوە لە سنووری پارێزگای سلێمانی و هەولێر.

٥. لادانی (١٦) بەڕێوەبەری هۆڵ لە ئەرکەکانیان و دروستکردنی لیژنەیەکی لێکۆڵینەوە بە ئامادەبوونی نوێنەری داواکاری گشتی لە پارێزگای سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان و ڕاپەڕین و لادانی (٥) بەڕێوەبەری هۆڵ و یاریدەدەرەکانیان لە هەولێر.

٦. دەستگیرکردنی ژمارەیەك کەرەستە و ئامرازی وەك بلوتوس و مۆبایل و ئامێری دیکەی گزیکردن کە بەم هۆیەشەوە زیاتر لە (٢٥) قوتابی و خوێندکار دەردەکرێن و لە سەرجەم تاقیکردنەوەکانیش بێبەش دەکرێن و بەدواداچوونی یاسایی بۆ ئەو کەسانەش دەکرێت کە بازرگانییان بەم ئامێرانەوە کردووە و سزای توند دەدرێن.

٧. چەند پەیجێکی کۆمەڵایەتی، زۆر نابەرپرسانە پروپاگندەی فرۆشتن و ئاشکرابوونی پرسیارەکانیان بڵاو کردەوە، بۆیە وەزارەتی پەروەردە داوای یاسایی لەسەر تۆمار کردوون و دڵنیاین چ ئەوانەی لە هەرێمن و چ ئەوانەیش کە لە دەرەوەی هەرێمن، لە ڕێگەی یاساوە بەدواداچوونی تەواویان بۆ دەکرێت و بە تێوەگلانیان سزای قورس دەدرێن و هەر کەسێکیش لەمەولا و بە هەر مەبەستێك بچێتە ئەم چوارچێوەیەوە وەزارەت بە پێی یاسا داوای یاسایی لەسەر تۆمار دەکات.

هەرچەند ساڵی ٢٠١٦ بەهۆی تێوەگلانیانەوە وەزارەتی پەروەردە ٧٧ کەسی لەبەڕێوەبەرو جێگری بەڕێوەبەرو مامۆستاو خوێندکار بەتۆمەتی ئاشکرابوونو دزەپێکردنی پرسیار لەپارێزگای هەولێرو هەردوو ئیدارەی گەرمیانو ڕاپەڕینی سنوری پارێزگای سلێمانی لەکارەکانیان دورخستەوەو دەستگیرکرد، بەڵام بەبێ ئەوەی تاقیکردەوەکان دووبارە بکرێنەوە.

بەلام ئەم دیاردەیە بنەبڕ نەکرا، ساڵانی خوێندنی ٢٠١٧ و ٢٠١٨ش بەردەوام بوو، بەپێی ئەو بەڵگانەی هەندێك لە میدیاکان بڵاویانکردەوە تەنانەت لەهەندێك لە بابەتەکاندا پێش هۆڵی تاقیکردنەوەکان پرسیارەکان لەسەر تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان بوون و ڕێشوێنەکانی وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان نەیتوانی بە نهێنی مانەوەی پرسیاری تاقیکردنەوەکان بپارێزێت لەوەی بەر لەتاقیکردنەوەکان نەچێتە دەست خوێندکاران.

بۆ نمونە: ساڵی خوێندنی ٢٠١٧–٢٠١٨ یەکێك لەو وانانەی کە چەندین بەڵگە خراونەتەرو کە فرۆشراوە کیمیای پۆلی ١٢ زانستی بوو، هەروەها وانەکانی ئینگلیزی و بیرکاری، ئەوەی گومانەکە دەکات بەراستی، ئەوەیە کە خوێندکار هەیە کۆی نمرەکانی هاتۆتەوە، بەڵام لە وانەی کیمیادا نوسراوە ڕاگیراوە، ئەمە یەکەم جارە ئەوە لە کارتی خوێندکاردا ببینرێت، ئایا ئەمە مانای چییە؟ دواخستنی زیاتری ئەنجامەکان دیسان پرسیار دروست دەکات؟

هەرچەندە وەزارەتی پەروەردە ئەوەی ڕەتکردەوە کە ئەو پرسیارانە دزەیا پێکرابێت. بەڵام ئەندامێکی لیژنەی پەروەردەو خوێندنی باڵای پەرلەمانی کوردستان وتی "بێ ئاگا نەبوین لەئاشکرا بوونو دەزەکردنی بەشێك لە پرسیارەکان، هەموو بەڵگەکانی ئاشکرابوونی پرسیارەکانمان ڕادەستی وەزارەت کردووەو بەزوترین

کات لەگەڵ وەزیری پەروەردەو ستاف ئەزمونەکان لەسەر ئەو پرسە کۆدەبینەوە". بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەنجامێکی نەبوو.

ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە ئەو بەڕێوەبەر و مامۆستایانەی بەم تۆمەتە دەسگیرکرابوون، کە بە شێوەیەکی ڕێکخراو و تۆڕبەندی، پرسیاری تاقیکردنەوەکانی دووانزەی ئامادەییان بە نرخێکی خەیاڵی بە قوتابیان فرۆشتبوو، لەڕێگەی بلوتسەوە وەڵامی پرسیارەکانیان بۆ قوتابیان نارد بوو، کەچی کە ئاشکرا بوون و دەستگیر کران هەندێکیان، دوای لێکۆڵینەوە وەزارەت گەیشتە ئەو دەرەنجامەی کە ئەو بە ناو مامۆستایانە ئازاد بکات و هەمان ستاف بۆ سەرپەرشتی تاقیکردنەوەکان بەردەوامبن.

یەکێك لە گرفتەکانی ئەم بوارە ئیستیغلال کردنی کەسانێك بوو کە هەندێك لە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان لەسەروبەندی ئەزموونە گشتییەکاندا پەیج و ئەکاونتی نەناسراو دەکرێنەوە و ڕۆژانە هەواڵی نادروست و هەڵبەستراویان دەدا بەگوێی خوێندکاراندا، ئەم حاڵەتەش دەبووە هۆی توشبوونی خوێندکاران بەدڵەڕاوکێ و نائومێدکردنیان، بەداخەوە بەشێك لە خوێندکارانیش دەکەوتنە ژێر کاریگەری و چاوەڕوانی پرسیارو وەڵامەکانی ئەزموونە گشتییەکان بوون، هەندێك لە خوێندکاران هەتا بەرەبەیان لەسەر هێڵی ئینتەرنێت دەمانەوەو نەدەخەوتن لەچاوەڕوانی بڵاوکردنەوەی پرسیار و وەڵامی ئەزموونەکاندا، کەسانێك هەبوون لەناو ئەو گروپانەدا یارییان بەهەستی خوێندکاران دەکرد کە گوایە پاش چەند خولەکێکی تر وەڵامەکان بڵاودەکەنەوە، بەڵام تەنها قسەی بێ بنەمابوون و هیچی تر، هەندێکی تر دەیانگوت کێ وەڵامەکانی دەوێت بەرامبەر بڕێك پارە، با نامە بنێرێت، کە ئەمە دەرخەری ئەو ڕاستییە بوو کەسانێك هەن لەو کاتانەدا دەستی خوێندکاران دەبڕن و پارەیان لێوەردەگرن و خۆیان کۆمەڵێك پرسیار ئامادەدەکەن و کلێشەی پرسیارەکان ساختە دەکەن و دەیفرۆشنەوە، کە دواتر دەردەکەوێت هیچی ڕاست نییە، هەندێکی تر دەچن پرسیارەکانی ساڵانی ڕابردوو کۆپی دەکەنەوەو ڕێکەوتەکەی دەگۆڕن بەپرسیاری نوێ دەیفرۆشنەوە، ئەمانە هەمووی دەستخەڕۆکردنی خوێندکاران و شەڕێکی دەروونییە بەرامبەریان دەکرێت.

تەوەری دووانزەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە لایەنی کارگێڕی

١. بێ پلانی وەزارەتی پەروەردە:

وەزارەتی پەروەردە بێ پلانە، زیاتر کار رایی کردنی رۆژانەو تێپەڕاندن و بە میزاج ئیشکردنە، بۆ نمونە پلانی نیە کە ساڵنامەی خوێندن چۆن جێبەجێبکات، پلانی نیە کە ساڵانە لەچ وادەیەکدا زەنگی خوێندن لێبدرێت، پلانی نیە ساڵانە پێوەرەکانی داخڵ کردنی خوێندکاران بۆ قۆناغە کۆتاکان چۆن بێت، پلانی نیە کە کەی نمرەی تاقیکردنەوەکانی پۆلی ١٢ رابگەیەنێت، پلانی نیە کە هەژمارکردنی نمرەکانی پۆلی‌کانی ١٠ و ١١ چۆن بێت، وەزارەتی پەروەردە هەر رۆژ و مانگ و ساڵێك بڕیارێك دەر دەکات، زۆربەی کات لە بڕیارەکان مەزاجین و مامۆستاو سەرپەرشتیار و بەڕێوەبەرەکان تووشی شۆك دەکەن، ئەمانە هەمووی بێ پلانی وەزارەتەو رەنگدانەوەی خراپی لەسەر پرۆسەی پەروەردە دەبێت.

٢. نەگونجاویی پەیکەری وەزارەت و بەڕێوەبەرایەتییەکان:

پەیکەری وەزارەت و بەڕێوەبەرایەتیەکان بەشێوازێکی کلاسیکەو لەگەڵ سەردەمدا ناگونجێت و رۆتینیات و کۆسپی زۆر دروستدەکات و پێویستی بە گۆڕین و پێداچوونەوە هەیە، لەماوەی ئەم چوار ساڵەی رابردوودا نەك هەر چارە نەکرا بەڵکو ئاڵۆزتر بووە.

٣. نەبوونی ئاماری پێویست لەبەر دەستی وەزارەت:

پێویستە وەزارەت ئاماری پێویستی لەسەرجەم بوارەکاندا لەبەر دەستدا بێت بۆ داڕشتنی پلانی ستراتیژی خۆی دروستکردنی قوتابخانە لە ناوچە جیاجیاکان و دامەزراندنی مامۆستا و ژمارەی منداڵی لەدایکبووی ساڵانە و ژمارەی ئەو منداڵانەی ساڵانە تەمەنیان دەگاتە ئاستی ئەوەی بچن بۆ بۆ قوتابخانە. بێگومان ئەمەش لەگەڵ بەڕێوەبەرێتی ئامار و وەزارەتی پلاندانان دەبێت. بەڵام لەوە دەچێت نەیبێت. بۆ نمونە ئێستا پێمان وانیە وەزارەت ژمارەو رێژەی ئەو منداڵانەی لەبەردەستدا بێت کە ساڵانە پێویستە پەیوەندی بە خوێندنەوە بکەن بەڵام نەیانکردووە.

نەك هەر ئەمە بەڵکو وەزارەت لە داتاو ئاماری پەیوەندیدار بەخۆشیەوە کێشەی هەیەو وەك پێویست نیە، بۆ نمونە زۆربەی کات لەوەرزی دووەمی خوێندندا داوای داتای ساڵی ڕابردوو دەکرێت بەڵام ئەڵێن ئامادە نیە.

٤. نەبوونی چاودێریی پێویست:

بەشێك لە مامۆستایان زۆرجار بەهۆی ئەوەی چاودێری پەروەردەیان لەسەرنییە، خەریکی بانگەوازی ئایینین لە وانەکانیاندا، بۆنمونە تەداخولی جلی کچان دەکەن و وەعزی دینی دەدەن ودەیانشکێننەوەو تانەو تەشەریان لێدەدەن و مەهام و گرنگی پیشەی مامۆستایی جێبەجێ ناکەن، بەتایبەتی لە قەزاو ناحییەکان!

٥. راوێژکارانی وەزارەت:

کاتێك وەزارەت راوێژکار دادەنێت، بەپێی یاسای وەزارەت نابێ لە چوار راوێژکار زیاتر بێت. ئەوانەش کە بۆ ئەم پۆستە دەستنیشان دەکرێن پێویستە چەند مەرجێکیان تێدا بێت، بەڵام ئەوەی تێبینی دەکرێت

وەزارەتی پەروەردە ژمارەی راوێژکارەکانی بەپێی ئەوەی لەسەر ماڵپەڕە فەرمیەکەیدا هاتووە زۆر لەوە زیاترە، کەچی لەمەیدانی پراکتیکدا پێچەوانەیە.

٦. بەڕێوەبەرە گشتیەکان:

بەڕێوەبەرە گشتیەکان پێویستە لە دانانیاندا پسپۆری رەچاو بکرێت و کەسانێکی لێهاتو و لێوەشاوەو شارەزا بن، نەوەکا تەنها لایەنی حزبی لەبەرچاو بگیرێت. خۆ ئەگەر مەرجە ئەو بەڕێوەبەرە گشتیە لە حزبی (أ) بێت ئەوا باشتر وایە باشترین کادری شارەزای ئەم بوارە لە حزبی (أ)دا دەستنیشان بکرێت. دیارە بۆ حزبی (ب) و (ج)یش بە هەمان شێوە. هەق نیە وەزیر قبول بکات کەسانی ناشایستە دابنرێن. چونکە بەداخەوە هەندێك لە بەڕێوەبەرە گشتیەکان وەك پێویست نین. کە کێشەی زۆرینەی وەزارەتەکان نەبوونی پسپۆری و شارەزایی زۆرینەی بەڕێوەبەرەگشتیەکانە.

٧. بەڕێوەبەری پەروەردەکان:

بەڕێوەبەری پەروەردە پۆستێکی گرنگە، هەمان ئەوەی سەبارەت بە بەڕێوەبەرە گشتیەکان بەسەر بەڕێوەبەری پەروەردەکانیشدا جێبەجێ دەبێت. بەڕێوەبەری پەروەردە جگە لەوەی پێویستە شارەزابێت، دەبێت مەیدانی و گورج و گۆڵیش بێت. هەندێك لە بەڕێوەبەرەکانی پەروەردە لە ئاستی پێویستدا نین و پێویستە چاوپێداخشاندنەوەیان بۆ بکرێت.

گرفتی گەورەی پەروەردە دانانی بەڕێوەبەری گشتی و پەروەردەکان و بەڕێوەبەری قوتابخانەو هەتا یاریدەدەرکانیشە لەسەر بنەمای حزبی و بەش بەشێنەی حزبی، لەجیاتی بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەکان و ئیدارەی قوتابخانەکان، ناوچەو کۆمیتەو لق و مەڵبەند مامۆستا دەکەنە بەڕێوەبەرو یاریدەدەر! راستییەکەی دەبوو لەئاستی پێکهێنانی حکومەتدا وەزارەتی پەروەردە دووربخرێتەوە لەبەش بەشێنەی حزبی و ئەو ئەرکە لەهەموو پەیکەرەکانی وەزارەتدا بەکەسانی شارەزا سپێردرابا، زۆر گرفتی پەروەردەی زادەی ئەو لایەنەیە.

٨. بەڕێوەبەری قوتا بخانەکان:

بەشێکی شکستی پرۆسەی پەروەردەو فێرکردن لە هەرێمدا بەر بەڕێوبەرەکان دەکەوێت، چونکە هەموو تیۆرە پەروەردەییەکان کۆکن لەسەر گرنگی ڕۆڵ و کارو بەرپرسیارێتی بەڕێوبەری خوێندنگا وەکو پێشەنگ و ڕابەرێکی پەروەردەیی لەپرۆسەی پەروەردەو فێرکردن و گەورەترین بەرپرسیارێتی دەکەوێتە سەرشانی، پێویستە بەڕێوبەری خوێندنگا لە هەموو مامۆستاکانی خۆی خوێنەوارترو موتابیعتربێت، چونکە سەرکردایەتیان دەکات و کۆبوونەوە بە فێرخوازو مامۆستاو دایك و باوکی خوێندکارو کەس و کاریانەوە دەکات، لەکاتێکدا زۆربەی کات بەم شێوەیە نیە، بەڕێوبەری خوێندنگا ڕۆڵەکەی ڕابەری پەروەردەییەو دەبێت چاوی لێبکرێت و سوودی لێببینرێت و سەرمەشق بێت بۆ مامۆستاکانی خۆی.

بەپێی بڕیاری وەزارەت ئێستا بەڕێوەبەری قوتابخانەکان دەبێت بە تاقیکردنەوە دابنرێن، بەڵام هێشتا وەك پێویست ئەم بڕیارە نەچۆتە بواری جێبەجێکردنەوەو تا ئێستاشی لەگەڵدابێت مەسەلەی حزبایەتی و مەحسوبیەت زاڵە. ئەوەی تا ئێستاش زاڵە لەدانانی بەڕێوەبەری گشتی و پەروەردەکان و هەتا بەڕێوەبەری قوتابخانەکان حزبەکانن، هەرچەندە ئێستا دەوترێت سیڤی وەردەگیرێت، بەڵام کار لەسەر ئەو سیڤیانە

ناکرێت، کەسانێك دائەنرێن کە حزبی بن، جگەلەوە زۆر گرنگە بەڕێوەبەری قوتابخانـەکان بگـۆڕێن، بەڕێوەبـەر هەیە سی ساڵە بەڕێوەبەرە لەکاتێکدا هەر میکانیزمی کۆن دائەنێت بۆ بەڕێوەبردنی کارەکەی لەبەرامبەریشـدا کەسانی دڵسۆز و لێهاتو شارەزا هەن دەتوانن رۆڵی باش بگێڕن بۆ بەرەو پێش بردنـی قوتابخانەکـەی و دواتـر پرۆسەکە.

٩. سەرپەرشتیاری:

سەرپەرشـتیارانی پـەروەردەیی گرفتـی جیـاوازی دەرماڵـەیان هەیـە، جیـاوازی لـە نێـوان پارێزگایـەك و پارێزگایەکی تردا هەیە، جیاوازی لە نێوان دەرەوەی شار و ناوەوەی شاردا هەیە، جیاوازی لە دەرماڵەی هـاتو چۆیاندا هەیە. کە هەموویان لە چوارچێوەی یەك وەزارەتدا بن و یەك کار بکەن ناکرێت ئەم هـەموو جیاوازییـە هەبێت و پێویستە ئەم گرفتە چارەسەر بکرێت.

وەزارەتی پەروەردە پێویستە بەدواداچونی وردی هەبێـت لەسـەر سەرپـەرشـتیاری چـونکە بەداخـەوە وەك پێویست نیە یان ئەوەیە ڕۆڵ و ئەرکیان بگۆڕێت، راسـتە چـەند گۆرانکاریـەك کـراوە بـەڵام ئەوانـە نەبوونەتـە نەریت و خوی سەرپـەرشتیاران و هیچیان بۆ پرۆسەکە زیـاد نـەکردووە یـان نـەگۆڕیوە، بگـرە زۆرجـار بـارێکی گران بون بەسەر پەروەردەوە.

١٠. ڕێگریکردن لە بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەرز:

لەهەموو دونیادا ئـەو مامۆسـتایانەی بڕوانامـەی بـەرزیان هەیـە واتـە پسـپۆر و تایبەتمەنـدن لـە قوتابخانـە بنەرەتییەکان دائەنرێن، بەلام لێرە بەپێچەوانەوەو هاوکاتیش وەزارەت ڕێگە نادات یان کار ئاسـانی ناکـات بـۆ مامۆستایان تا بتوانن گەر زەمالەش نەبێت لەسەر حسابی خۆیان بخوێنن.

١١. ماڵپەڕی وەزارەتی پەروەردە:

ماڵپەڕی وەزارەتی پەروەردە گرفتی زۆرە، زۆرینەی ئایکۆنەکان کـە دەکرێنـەوە یـا بـەتاڵن و هیچـیان تیـا دانەنراوە، یا دەلێت لەژێر کارکردندایە، ئەمەش بۆتە مایەی ئەوەی کە مامۆستایان و خـەڵکی کوردسـتان وەك پێویست ئاگاداری بڕیار و ڕێنماییەکان و بەرنامەکانی وەزارەتی پەروەردە نەبن.

١٢. بینا داگیر کراوەکانی پەروەردە:

بـە پێـی ئامارێـك لـە هـەرێمی کوردسـتاندا نزیکـەی (١٥٠) بینـای وەزارەتـی پـەروەردە، لـە لایـەن حزبـە سیاسیەکان و بەرپرسان و رێکخراوەکان و دامودەزگەی غەیرە پەروەردەیی و هاوڵاتیانەوە دەستیان بەسەردا گیراوە. کە ئەمە لە کاتێکدایە کە پەروەردە خۆی بینای کەمە کەچی ناتوانێت بـەکاریان بهێنێـت و رادەسـتی ناکرێتەوە. هەر بۆ زانیاری نزیکەی (٢٠) بینای قوتابخانە لەلایەن قوتابخانە ئەهلیەکانەوە بەکار دەهێنرێن، لە کاتێکدا بەپێی یاسا دەبێت ئەم قوتابخانە ناحکومیانە خۆیان بینا بۆ خۆیـان دروسـت و دابـین بکـەن، چـونکە کەرتی تایبەتن و کرێی خوێندن لە خوێندکاران وەردەگرن. بەڵام نازانرێت ئاخۆ بۆچی وەزارەتی پەروەردە کە خۆی گرفتی بینای هەیە کەچی ئەم بینایانەی بـە کـەرتی تایبـەت بەخشـیوە. هەرچـەندە وەزیـری پـەروەردە ماوەی دوو ساڵە باسی ئەوە دەکات گوایە لە دادگا سکاڵایان لەسەر ئەو لایەنانە تۆمار کردووە کـە بیناکانیـان داگیر کردووە، بەڵام تا ئێستا هیچ ئەنجامێکی نەبووە.

تەوەری سیانزەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە پەروەردەی تایبەت و خاوەن پێداویستەکان

١٣. پەروەردەی تایبەت:

لە وڵاتانی پێشکەوتوو دا پەروەردەی تایبەت (بۆ خاوەن پێداویستیە تایبەتەکان) گرنگیی خۆی هەیە، لە وەزارەتی پەروەردەی هەرێمدا هەرچەندە بەڕێوەبەرایەتیەکی تایبەت بەم بوارە هەیە، بەڵام بەڕێوەبەرایەتیەکە کارا نیە، ولە مەیدانی پراکتیکی دا بەتەواوی پشتگوێ خراوەو کاری بۆ ناکرێت و پرۆگرامی تایبەتیشی نیە، کە ئەم بوارە پێویستی بە هۆکاری فێربوونی تایبەت و راهێنانی مامۆستایان لەم بوارەدا و بڵاوکردنەوەی هۆشیاری گشتی هەیە. بەتایبەت ئەم چەند ساڵەی دوایی زۆر خراپتر بووە بەتایبەت بەهۆی دابینەکردنی پارە بۆ مامۆستاکانیان و هەروەها دابیننەکردنی پێداویستیەکانیان و نەبونی مامۆستاش بەتایبەت کەسانی تر رانەهێنراون بۆ ئەو بوارە. هەتا لەهەندێك قوتابخانە کە ژووری تایبەتیان هەبووە ئێستا داخراوە . تاکە شتێك کرابێت دامەزراندنی چەند مامۆستایەك بوو کەدەرچووی بەشی پەروەردەی تایبەتی زانکۆی سەلاحەدین بوون، بەڵام رێژەکەیان کەم بوو. لەم خشتانەدا ژمارەی ئەو خوێدکارانەمان بۆ دەردەکەوێت کە خاوەن پێداویستی تایبەتن:

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی خوێندکارانی خاوەن پێداویستی تایبەت
١	٢٠١٤–٢٠١٥	٣٧٥٠
٢	٢٠١٥–٢٠١٦	٢٨٤٣
٣	٢٠١٦–٢٠١٧	٨٤٥٥
٤	٢٠١٧–٢٠١٨	٨٩٠٦

ژ	ساڵی خوێندن	قوتابخانە	خوێندکارانی پەروەردەی تایبەت			مامۆستای پەروەردەی تایبەت			هۆبە			
			کور	کچ	کۆ	نێر	مێ	کۆ	کور	کچ	تێکەڵاو	کۆ
	٢٠١٥–٢٠١٦		٩٨٣	٥١٢	١٤٩٥				٩٠	٢٤	٢٤٧	٣٨٨
	٢٠١٦–٢٠١٧	٢١٦	٧٥	٤٠٤	١١٥٦	١٠٣	١٢٩	٢٣٢	٥١	٢٠	٢٠٧	٢٧٨
	٢٠١٧–٢٠١٨	٢٣٢	٨٨٣	٥٠٥	١٣٨٨	١٠٣	١٢٠	٢٢٣	١١٠	٤١	٢٦١	٤١٢

١٤. خوێندنی نابینایان:

لە هەرێمی کوردستاندا (لە هەرسێ پارێزگەی هەولێر و دهۆك و سلێمانی) چەند قوتابخانەیەکی تایبەت بە خوێندنی نابینایان هەیە، لەوانە (پەیمانگەی رووناکی بۆ نابینایان)، بەڵام ئەم پەیمانگەیەش کەم و کوڕی زۆرە، پێداویستییان نیە، تا ئێستاشی لەگەڵدابێت کتێبی پرۆگرامیان نیە کە بە رێنوسی (برایل) نوسرابێت،

چاپخانەیەکی (برایل) کە تایبەتە بە نابینایان لە هەرێمی کوردستاندا نیە بۆ چاپکردنی کتێبەکانیان، (کۆمپیوتەری زیرەك) کە یەکێ لە پێداویستیە گرنگەکانیانە نیانە، تاقیگەی دەنگی و ستۆدیۆی پێویستیان نیە، زۆربەی وانەکانیان لەسەر سیدی تۆمار دەکرێت بەڵام نە کادیرێکی ئەوتۆیان هەیە نە بودجەی پێویست و لە گەورەترین تەنگوچەڵەمەدا دەژین. هۆکارەکانی گواستنەوەیان وەك پێویست بۆ دابین نەکراوە، کارمەند و مامۆستاکانیان پێویستە حیسابی تایبەتیان لە موچەو دەرماڵە بۆ بکرێت بۆیان نەکراوە. ئەمانەو چەندین گرفتی تر کە لەم پەیمانگانەدا هەیە. جگە لەمانە لە هەموو وڵاتێکدا وەزارەتی پەروەردە بەرپرسە لە پرۆسەی پەروەردەی وڵات، بەڵام ئەم قوتابخانانە لە هەرێمی کوردستان سەر بە وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتین نەك پەروەردە کە ئەمەش یەکێك لە گرفتەکانیان.

١٥. پەیمانگەی بیر کۆڵان:

لە هەرێمی کوردستاندا (لە هەرسێ پارێزگەی هەولێر و دهۆك و سلێمانی) چەند قوتابخانەیەکی تایبەت بە خوێندنی بیرکۆڵان (ئەوانەی ئاستی ژیریان وەك پێویست نیە و درەنگ تێدەگەن) هەیە، لەوانە (پەیمانگەی بیر کۆڵان)، بەڵام ئەم پەیمانگەیەش کەم و کورِی زۆرە، پێداویستییان نیە، هۆکارەکانی فێربوونیان نیە. هۆکارەکانی گواستنەوەیان وەك پێویست بۆ دابین نەکراوە، کارمەند و مامۆستاکانیان پێویستە حیسابی تایبەتیان لە موچەو دەرماڵە بۆ بکرێت بۆیان نەکراوە. ئەمانەو چەندین گرفتی تر کە لەم پەیمانگانەدا هەیە. (هەرچەندە ئەمە ئێستا بە فەرمی لەسەر وەزارەتی پەروەردە نیە و لەسەر وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتییە، بەڵام ئەوە هەڵەیەکی گەورەیە و لە هەموو دنیادا سەنتەر و پەیمانگەکانی فێرکردن و پەروەردە لەسەر وەزارەتی پەروەردەن، هەرچەندە هەوڵی زۆر درا کە بخرێنە سەر وەزارەتی پەروەردە و وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتیش رەزامەند بوون، بەڵام خودی وەزارەتی پەروەردە وەری نەگرتن).

١٦. پەیمانگەی هیوا بۆ نابیستان:

لە هەرێمی کوردستاندا (لە هەرسێ پارێزگەی هەولێر و دهۆك و سلێمانی) چەند قوتابخانەیەکی تایبەت بە خوێندنی نابیستان هەیە، لەوانە (پەیمانگەی هیوا بۆ نابیستان)، بەڵام ئەم پەیمانگەیەش کەم و کورِی زۆرە، پێداویستییان نیە، تا ئێستاشی لەگەڵدابێت وەك پێویست کتێبی مەنهەجیان نیە کە بە زمانی ئاماژە نوسرابێت، تەنها یەك کتێبیان هەیەو کتێبەکانی تریان ئامادەن بۆ چاپ بەڵام کەس نیە چاپی بکات و هیچ کەس و لایەنێك بودجەی بۆ دابین ناکات، هۆکارەکانی فێربوونیان نیە. هۆکارەکانی گواستنەوەیان وەك پێویست بۆ دابین نەکراوە، کارمەند و مامۆستاکانیان پێویستە حیسابی تایبەتیان لە موچەو دەرماڵە بۆ بکرێت بۆیان نەکراوە. ئەمانەو چەندین گرفتی تر کە لەم پەیمانگانەدا هەیە. (هەرچەندە ئەمە ئێستا بە فەرمی لەسەر وەزارەتی پەروەردە نیە و لەسەر وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتییە، بەڵام ئەوە هەڵەیەکی گەورەیە و لە هەموو دنیادا سەنتەر و پەیمانگەکانی فێرکردن و پەروەردە لەسەر وەزارەتی پەروەردەن، هەرچەندە هەوڵی زۆر درا کە بخرێنە سەر وەزارەتی پەروەردە و وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتیش رەزامەند بوون، بەڵام خودی وەزارەتی پەروەردە وەری نەگرتن).

١٧. سەنتەرەکانی راهێنانی ئۆتیزم:

لە هەرێمی کوردستاندا چەند سەنتەرێك هەیە بۆ راهێنانی ئەو منالآنەی نەخۆشـی ئۆتیزمیـان هەیـە، بـەلآم ئەم سەنتەرانەش بە هەمان شێوە گرفتیان هەیە، راهێنەری وەك پێویست و شوێنی راهێنانی گونجاو و هۆکـار و پێداویستییەکانیان بۆ دابین نەکراوە. (هەرچەندە ئەمە ئێستا بە فەرمی لەسەر وەزارەتـی پـەروەردە نیـە و لەسـەر وەزارەتـی کاروبـاری کۆمەلآیەتییـە، بـەلآم ئـەوە هەڵەیـەکی گەورەیـە و لـە هـەموو دنیـادا سـەنتەر و پەیمانگەکانی فێرکردن و پەروەردە لەسەر وەزارەتی پەروەردەن، هەرچەندە هەوڵی زۆر درا کە بخرێنـە سـەر وەزارەتی پەروەردە و وەزارەتی کاروباری کۆمەلآیەتیش رەزامەند بـوون، بـەلآم خـودی وەزارەتـی پـەروەردە وەری نەگرتن).

تەوەری چواردەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە هەندێك قوتابخانە

١. قوتابخانەی نمونەیی:

کار کردن بە دوو شێوازی (قوتابخانەی نمونەیی) و (قوتابخانەی نا نمونەیی) یەکێکی ترە لە گرفتەکان، ئەمە خۆی لەخۆیدا جیاوازی کردنە لە نێوان منداڵاندا کە هیچ جیاوازییەکیان نیە و هەردووکیشیان بە هەمان ستاف و بەهەمان پرۆگرام و لە هەمان بینای حکومیدا لە لایەن وەزارەتی پەروەردەوە بەڕێوە دەبرێن. ئەمە دروستکردنی جیاوازی و هەستکردنە بە لاوازی لەلایەن مامۆستایان و خوێندکارانی خوێندنگا نانمونەییەکانەوە. هەرچەندە بەپێی بڕیارێکی وەزارەت ئێستا قوتابخانەکان ئەو ناوەیان لێکراوەتەوە نمونەیی و نانمونەیی نەماوە، بەڵام جیاوازیکردن هەرماوەو بەتایبەت لەقوتابخانەی گەڕەکێك بۆ یەکێکی تر یان لەدەرەوە بۆ ناو شار، تا ئێستاشی لەگەڵدابێت بەڕێوەبەری قوتابخانە نمونەییەکان تابلۆ کۆنەکانیان لانەداوە، لەڕووی پراکتیکیشەوە دیاردەکە هەر ماوە، پێویستی بە چارەسەرە و گرفتێکی گەورەیە و پێویستە بنەبڕ بکرێت و هەموو قوتابخانەکان بەیەك چاو سەیر بکرێن.

٢. باخچەی منداڵان:

باخچەی منداڵان یەکەم خوێندنگەی منداڵانە لە دەرەوەی خێزان کە رووی تێدەکات، وە گرنگیی تایبەتی خۆیشی هەیە و بە پێی توێژینەوەکان دەرکەوتووە ئەو منداڵانەی لە باخچەی ساوایانەوە بۆ قوتابخانە دەچن جیاوازن لەوانەی نەچوونەتە باخچەی منداڵانەوە. بەڵام لە هەرێمی کوردستاندا باخچەی منداڵان وەك پێویست نیە، جگە لەوەی لە لادێکان هەر بوونی نیە و لە شارۆچکەکاندا بە دەگمەن و لە شارە گەورەکانیش زۆر بە کەمی. ئێستا لە هەموو هەرێمی کوردستاندا تەنها (٥٤٥) باخچەی ساوایان هەیە. جگە لەمە گرنگی پێنەدراوەو باخچە حکومیەکان دادە و مامۆستای وەك پێویستیان نیە و ڕاهێنراویش نین لەشێوازی وتنەوەی وانەکان و رەفتاریان لەگەل منداڵەکان وەك پێویست، ئەوانەی مامۆستان و حەزدەکەن ڕاژەکەیان بگوێزنەوە بچنە باخچە وەکو شوێنی ئاسانتر ئیسراحەتی لێدەڕوانن! زۆربەی بیناکانیان گونجاو نین بۆ باخچەی منداڵان و کەلوپەلی یاریی منداڵانیان وەك پێویست نیە. سەبارەت بە باخچە ئەهلیەکانیش ڕێنماییەکان نەوەك پێویستن و نەوەك پێویستیش جێبەجێ دەکرێن و جۆرەها گرفت رووی تێکردوون. ئاماری پێنج ساڵی رابردووی باخچەی ساوایان لە هەرێمی کوردستاندا:

ژ	ساڵی خوێندن	باخچەی ساوایانی حکومی		باخچەی ساوایانی ناحکومی		سەرجەم باخچە	تێبینی
١	٢٠١٣-٢٠١٤	ژمارەی باخچە		ژمارەی باخچە	٤٨٧	٤٨٧	حکومی و ناحکومی
		ژمارەی منداڵ		ژمارەی منداڵ	٧١٨٤٧		حکومی و ناحکومی
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	ژمارەی باخچە		ژمارەی باخچە	٥٠٨	٥٠٨	حکومی و ناحکومی
		ژمارەی منداڵ		ژمارەی منداڵ	٦٩٤٤٠		حکومی و ناحکومی
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	ژمارەی باخچە	٤١٨	ژمارەی باخچە	٩٩	٥١٧	
		ژمارەی منداڵ	٧١٧٦٤	ژمارەی منداڵ	٧١١١		
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	ژمارەی باخچە	٤١٧	ژمارەی باخچە	١١٠	٥٢٧	
		ژمارەی منداڵ	٥٩٦٧٥	ژمارەی منداڵ	٧٨٦٣		

٥	٢٠١٧-٢٠١٨	ژمارەی باخچە	٤٢٦	ژمارەی باخچە	١٢٥	٥٤٥	
		ژمارەی منداڵ	٦٧٧٧٥	ژمارەی منداڵ	١٠١٢٦		

٣. خوێندنی خێرا:

خوێندنی خێرا دەرگایەکی گرنگە پەروەردە بەرووی ئەوکەسانەدا کردوویەتیەوە کە بەتەمەنن و خوازیارن فێری خوێندەواری ببن. بەڵام ئەمەشیان بێ گیرو گرفت نیە. لە هەرێمی کوردستاندا ئێستا (٥١) قوتابخانەی خوێندنی خێرا هەیە، بەشی هەرە زۆریان کێشەی بینا و نەبوونی مامۆستا و پرۆگرامیان هەیە.

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی قوتابخانەو خوێندکاران	
١	٢٠١٣-٢٠١٤	ژمارەی قوتابخانە	٩٣
		ژمارەی خوێندکار	١٠١٦٧
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	ژمارەی قوتابخانە	٨٢
		ژمارەی خوێندکار	٨٢٦٨
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	ژمارەی قوتابخانە	٧٦
		ژمارەی خوێندکار	٧٢٤٨
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	ژمارەی قوتابخانە	٦٥
		ژمارەی خوێندکار	٥٥٢٣
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	ژمارەی قوتابخانە	٥١
		ژمارەی خوێندکار	٤٤٧٦

بە پێی توێژینەوەیەکی زانستی کە لەبەردەستماندایە رێژەی تەنها (٣١.٣٪) لەو پرۆگرامە رازین کە دەیخوێنن. رێژەی (٢٤.٦٪) لەو بینایە رازین کە وانەی تێدا دەخوێنن. گەلێ ناوچەش هەیە داوای کردنەوەی ئەم قوتابخانانەیان کردووە بەڵام بۆیان نەکراوەتەوە. بەپێی ئەم خشتەیە کە ئاماری پێنج ساڵی خوێندنی خێرا لە هەرێمی کوردستاندا دەردەخات، ساڵ بەساڵ ژمارەی قوتابخانەکان کەمتر بۆتەوە، ئەوەتا ساڵی ٢٠١٣-٢٠١٤ لە هەرێمدا (٩٣) قوتابخانە هەبووە کە (١٠١٦٧) خوێندکار تیایاندا خوێندوویانە، کەچی ساڵی ٢٠١٧-٢٠١٨ کەمبۆتەوە بۆ (٥١) قوتابخانە و (٤٤٧٦) خوێندکار!

لە قوتابخانە خێراکان هەر قوتابییەك تەمەنی لە ٣٠ ساڵ تێپەڕی نەکردبێ، وەردەگیرێ و دەست بە خوێندن دەکاتەوە بە ساڵێك دوو قۆناغی خوێندنی بڕیوە و لە پۆلی یەك تا پێنجی بنەڕەتی هەبووە، بە سەرکەوتن لە هەر پێنج ساڵەکەی خوێندن، قوتابی بڕوانامەی پۆلی نۆی بنەڕەتی بە دەست هێناوە. بەڵام ئەوەی تێبینی دەکرێت پەروەردە ساڵ بەساڵ ژمارەی ئەو قوتابخانانەی کەمکردۆتەوەو دایخستوون.

بەرپرسای پەروەردە پێیانوایە بەهۆی کەمی چاپ کتێبی خوێندنیان بارگرانی زۆریان لەسەر پەروەردە دروست کردووە، بۆیە ئێستە گفتوگۆ زۆر لەسەر ئەو پرسە دەکرێ و زۆربەی بۆچوونەکان لەگەڵ ئەوەن کە قوتابخانە خێراکان دابخرێن، و ڕەنگە لە داهاتوو بڕیارێکی لەو شێوەیە بدرێت.

٤. قوتابخانەی بەهرەداران:

لە هەر سێ پارێزگەی هەولێر و دهۆك و سلێمانی سێ قوتابخانەی بەهرەداران هەیە، ئەم قوتابخانانە بە هەرسێکیان ژمارەی خوێندکارەکانیان نزیکەی (١٥٠) خوێندکار دەبێت. هەرچەندە ئاستی زانستی لەم قوتابخانانەدا زۆر بەرزەو ئەو مندالآنەی تیایدا دەخوێنن ئاسایی نین لە زیرەکیدا. بەلآم گیر و گرفتی بینا و نەبوونی مامۆستا و رێنمایی و سیستەمیان هەیە،. ئەم قوتابخانانە لەنێوان وەزارەت و بەڕێوەبەرایەتیەکاندا بونەتە قوربانی تاقیکردنەوەی وەرگرتن و ژمارەی خویندکاریش وەك پیویست نیە.

٥. پەیمانگەکانی (هونەرە جوانەکان، کۆمپیوتەر، وەرزش):

لە زۆربەی سەنتەری پارێزگاو شارە گەورەکانی هەرێمدا ئەم پەیمانگایانە هەن، کە ژمارەیان دەگاتە (٧٠)پەیمانگە، لەوانە (٢٩)یان حکومی و (٤١)ی ناحکومین، بوونی ئەم پەیمانگایانەش گرنگە بۆ پێگەیاندنی کادری هونەری. بەلآم ئەوانەش کەم کێشە نین، بۆ نمونە: پەیمانگەی هونەرە جوانەکان، بەلآم هۆلی شانۆی وەك پێویست نیە، ئامێری مۆسیقای نیە، تەنوری سورکردنەوەی نیە، پێداویستیەکانی رۆژانە بەکاری دەهێنن نیانە. بۆ پەیمانگەی کۆمپیوتەریش هەروایەو سەیر ترە، چونکە کۆمپیوتەر تاکە پسپۆرییانە دەیخوێنن بەلآم تاقیگەی کۆمپیوتەر و کۆمپیوتەریان وەك پێویست نیە. بۆ پەیمانگەی وەرزشیش هەروا، چونکە نە گۆڕەپان و نە مەلەوانگەو نە پێداویستیەکانی گۆڕەپان و مەیدان و هتد یان نیە. ئەمانە گرفتن و پێویستیان بە چارەسەر کردن هەیە. یەکێ لە گرفتەکانی تریشیان ئەوەیە کە ژمارەیەکی بەرچاو لە بەڕێوەبەرەکانیان پسپۆری خۆیان نیە و بەهۆکاری تر دانراون!!

٦. ئامادەییە پیشەییەکان:

لە هەموو دنیادا پەروەردەکردنی کادری ناوەڕاست و بواری پیشەیی گرنگیی خۆی هەیە، بەلآم لە ولآتی ئێمەدا بە پێچەوانەوە بەتەواوی پشتگوێ خراون. لە هەرێمی کوردستاندا (٤١) قوتابخانەی پیشەیی هەیە، (١٥٨٠) مامۆستایان هەیە و نزیکەی (٨٣٩٥) خوێندکار لەخۆ دەگرێت. بەلآم ئەم قوتابخانانە زۆر دواکەوتون، هەمان پرۆگرامە کۆنەکان دەخوێنن و هیچ تازەگەرییەکیان تیادا نییە. جگە لەوەی لە رووی خراپیەوە حالّیان حالّی قوتابخانەکانی ترە، تاقیگە و وەرشەکانیان زۆر کۆنن و ئەو ئامێرانەی بەکاریان دەهێنن رۆژگارێکە بەسەر چوون، بەشەکانیان کۆنن و کە دەریش دەچن سود لە بڕوانامەکانیان نابینن، مامۆستاکانیان هەمان بابەتی کۆنە دەلّێنەوە، پێویستیان بەوەیە لەسەر زانستی تازە خول ببینن و رەوانەی دەرەوە بکرێن. هەر ئەمەشە بۆتە هۆی ئەوەی خوێندکاران سەروەختێك قۆناغی (٩)ی بنەڕەتی دەبڕن، رووی تێنەکەن. رۆژ بە رۆژ ئەم قوتابخانانە هەم دەپوکێنەوە و هەم فشاری زیاتریش لەسەر ئامادەییەکان دروست دەبێت و هەم کادیری هونەریشمان لە کۆمەلّدا کەم دەبێتەوە.

کابینەی شەشەمی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە کاتی پەسەند کردنی بودجەی سالّی ٢٠١٠ دا لە پەرلەمان، لەبەشی بودجەی وەزارەتی پەروەردەدا هاتبوو کە سێ کۆمەلّگەی پیشەیی مۆدرێن لەهەر سێ پارێزگای هەولێر و دهۆك و سلێمانی دروستبکرێت، لە سالّەکانی دواتریشدا واتە سالانی (٢٠١١، ٢٠١٢ و

٢٠١٣)دا بەهەمان شێوە ساڵانە بڕی بودجەی پێویست کە (٢٠) ملیار دینار بوو تەرخانکرا، ئەگەر ئەم هەنگاوە جێبەجێ بکرابوایە تا ئاستێکی زۆر خوێندنی پیشەیی لەرووی کوالیتی و چەندایەتیەوە بەرەو پێشەوە دەچوو، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە سەربارى تەرخانکردنی بودجەی پێویست بۆی، وەزارەتی پەروەردە نەیتوانی جێبەجێی بکات و هیچ هەنگاوێکی بۆ نەنراو بودجە تەرخانکراوەکەیشی تا ئێستاش بێ سەروشوێنە.

ئاماری ئامادە پیشەییەکان لە هەرێمی کوردستاندا بەم شێوەیەیە:

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم قوتابخانەکانی هەرێم	ئامادەیی پیشەیی	ڕێژەی پیشەیی لە قوتابخانەکاندا
١	٢٠٠٣-٢٠٠٢	٣١٤٠	٢١	٠.٦٦
٢	٢٠٠٤-٢٠٠٣	٣٢٨٠	٢٢	٠.٦٧
٣	٢٠٠٥-٢٠٠٤	٤٧٥٤	٢٦	٠.٥٦
٤	٢٠٠٦-٢٠٠٥	٤٩٩٦	٢٩	٠.٥٨
٥	٢٠٠٧-٢٠٠٦	٥٠٦٩	٣٠	٠.٥٩
٦	٢٠٠٨-٢٠٠٧	٥٣٢٧	٣٣	٠.٦١
٧	٢٠٠٩-٢٠٠٨	٥٤٨٢	٣٣	٦٠ .٠
٨	٢٠١٠-٢٠٠٩	٥٥٣٤	٣٢	٠.٥٧
٩	٢٠١١-٢٠١٠	٥٧٤٦	٣٠	٠.٥٢
١٠	٢٠١٢-٢٠١١	٥٩٢١	٣٢	٠.٥
١١	٢٠١٣-٢٠١٢	٦٧٣٨	٣٤	٠.٥
١٢	٢٠١٤-٢٠١٣	٦٧٣٤	٣٦	٠.٥٣
١٣	٢٠١٥-٢٠١٤	٦٤٧٤	٤٠	٠.٥٩
١٤	٢٠١٦-٢٠١٥	٦٧٩٩	٤٣	٠.٦٣
١٥	٢٠١٧-٢٠١٦	٦٧٨٨	٤٣	٠.٦٣
١٦	٢٠١٨-٢٠١٧	٦٦٢٩	٤١	٠.٦١

بەپێی ڕێژەی قوتابخانەکان بۆ کوڕان و کچانیش لەم پێنج ساڵەی دواییدا بەم شێوەیەیە:

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم	ژمارەی ئامادەیی پیشەیی			
			کوران	کچان	تێکەلاو	کۆ
١	٢٠١٤-٢٠١٣	٦٧٣٥	٩	٦	٢١	٣٦
٢	٢٠١٥-٢٠١٤	٦٤٧٤	٨	٧	٢٥	٤٠
٣	٢٠١٦-٢٠١٥	٦٧٩٩	١٠	٦	٢٧	٤٣
٤	٢٠١٧-٢٠١٦	٦٧٨٨	١٠	٦	٢٧	٤٣
٥	٢٠١٨-٢٠١٧	٦٦٢٩	١٠	٦	٢٥	٤١

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم خوێندکارانی هەرێم	خوێندکارانی پیشەیی	ڕێژەی خوێندکارانی پیشەیی
١	٢٠٠٢–٢٠٠٣	٧٨٠٧١٤	٥٤٣٢	٪٠.٧
٢	٢٠٠٣–٢٠٠٤	٨٤٣٧٢٢	٧٧٤٤	٪٠.٩
٣	٢٠٠٤–٢٠٠٥	١٠٩٠٣٥٨	١٢١٩٢	٪١.١
٤	٢٠٠٥–٢٠٠٦	١١٤٥٦٠٨	١٣٤٥٨	٪١.٢
٥	٢٠٠٦–٢٠٠٧	١١٩٤١٣١	١٢١٦٢	٪١
٦	٢٠٠٧–٢٠٠٨	١٣٠٢٥٦٩	٧٩٧٦	٪٠.٦
٧	٢٠٠٨–٢٠٠٩	١٣٣٩٥٤٥	٧١٨٨	٪٠.٥
٨	٢٠٠٩–٢٠١٠	١٣٩٦١٢٩	٦٣٠٧	٪٠.٤٥
٩	٢٠١٠–٢٠١١	١٤٦٣٨٧٤	٧٩٥٨	٪٠.٥٤
١٠	٢٠١١–٢٠١٢	١٥١٢٥٩٠	٨٦٦٧	٪٠.٥٧
١١	٢٠١٢–٢٠١٣	١٦٥١٤٢٠	٩٨٤٠	٪٠.٦
١٢	٢٠١٣–٢٠١٤	١٦٧٣٧٦٠	٩٤٩٨	٪٠.٥٦
١٣	٢٠١٤–٢٠١٥	١٦٥٣٣٨٦	٨٣٦١	٪٠.٥
١٤	٢٠١٥–٢٠١٦	١٧٠٦٥٠٩	٧٤٢٠	٪٠.٤٣
١٥	٢٠١٦–٢٠١٧	١٧٣٨٥٢١	٧٦٠١	٪٠.٤٣
١٦	٢٠١٧–٢٠١٨	١٧٣٣٣٨٣	٨٣٩٥	٪٠.٤٨

٧. خوێندنی ئێواران:

خوێندنی ئێواران کە خواست لەسەری زۆرە، بەڵام گیر و گرفتی زیاترە. لەم دواییانەدا کە ژمارەیەکی زیاتر قوتابخانەی ئیواران کراوەتەوە، بەڵام وەك پێویست نین، لەوانە مامۆستا و ستافی ئیدارییان وەك پێویست نیە، بیناو شوێنی خوێندنیان وەك پێویست نیە، هەر بۆیە زۆر بە زەحمەت پرۆگرامی ساڵانەی خوێندن بەنیوە ناچلی تەواو دەکرێت و یاخود هەر ناکرێت. جگە لەوەوی لەروی زانستیشەوە وەك پێویست نین و بابەتی یارمەتیدان و پێوتنەوە لە سیمادیارەکانی ئەم قوتابخانانەن. لەم خشتەیەدا ئاماری قوتابخانەکانی ئێواران روون دەبێتەوە:

ژ	سالی خوێندن	بنەرەتی			دواناوەندی			ئامادەیی		
		قوتابخانە	مامۆستا	خوێندکار	قوتابخانە	مامۆستا	خوێندکار	قوتابخانە	مامۆستا	خوێندکار
	٢٠١٧–٢٠١٨	٨٥	٩٢٩	١٧٥٩٣	٣١	٣٤٥	٦٠٢٩	٨٧	١٣٥٣	٢٢٤٧٤

٨. گرفتی خوێندنی سریانی:

یەکێ لە رووە گەشەکانی پەروەردەی هەرێمی کوردستان ئەوەیە کە خوێندنی سریانیی کردۆتەوەو بە زمانی زکماکی خۆیان دەخوێنن. بەڵام خوێندنی سریانیش چەند گرفتێك رووی تێکردووە، لەوانە: نەبوون و کەمیی کادر و مامۆستای تایبەت بە زمانی سریانی و هیچ بوارێکیش نەڕەخسێنراوە بۆ ئەوەی کادری تازەی

زیاتر پێبگەیەنرێت. هەروەها کەمیی قوتابخانەی سریانی، لەوانە لە شاری هەولێر تەنها یەك دانە هەیە و ئەویش لە عەنکاوەیە و ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی گواستنەوەی خوێندکاران ئاسان نەبێت و لەلایەن پەروەردەشەوە ئەو دەرماڵەیەی بۆ گواستنەوەی ئەو خوێندکارانە تەرخانکرابوو بڕا. هەروەها گرفتێکی تر ئەوەیە کە ئەگەر کتێبی خوێندنی کوردی جارێك دووابکەوێت ئەوە کتێبی خوێندنی سریانی دوو جار دووادەکەوێت بەهۆی خاو و خلیچکی وەرگێڕان و ڕۆتینیاتەوە ساڵانە لە کۆتایی دەوامدا کتێب بەدەست خوێندکارانی سریانی گەیشتووە.

یەکی تر لەگرفتەکانی خوێندنی سریانی ئەوەیە تا ئێستاش وانەی ئایین بە زمانی عەرەبی دەخوێنن، کە لەراستیدا پێویستە بە زمانی خۆیان بێت، بەڵام گرفتی پەروەردە ئەوەیە کە کەنیسەی بەغدا ڕێگە نادات پرۆگرامەکان وەربگێڕدرێنە سەر زمانی سریانی!

تەوەری پانزەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە ناهاوسەنگی جێندەری

١. ناهاوسەنگی جێندەری لە پەروەردە:

ناهاوسەنگی جێندەری لە وەزارەتی پەروەردەدا بەزەقی دەبینرێت لە پۆستەکاندا، ئەگەر سەیرێکی ئەو پۆستانە بکەین کە لەوەزارەتی پەروەردەدا هەن ئەو راستیەمان بۆ روون دەبێتەوە:

ژ	جۆری پۆست	ژمارە	نێر	مێ	رێژەی سەدی نێر	رێژەی سەدی مێ
١	وەزیر	١	١	٠	—	—
٢	راوێژکارانی وەزارەت	٦	٦	٠	—	—
٣	بەرێوەبەرە گشتیەکانی ناو وەزارەت	١٢	١١	١	—	—
٤	بەڕێوەبەرە گشتیەکانی پارێزگاکان	٥	٥	٠	—	—
٥	ئەندامانی ئەنجومەنی وەزارەت	٢٢	٢١	١	—	—
٦	بەڕێوەبەری پەروەردەکان	٣٩	٣٣	٦	—	—
سەرجەم		٨٥	٧٧	٨	٪٩٠.٥	٪٩.٥

ئەمە لەکاتێکدا بەپێی ئاماری ٢٠١٧–٢٠١٨ لە چوارچێوەی وەزارەتی پەروەردەدا (١٢٨٤٢١) مامۆستا هەیە کە (٥٤١١٠) ی پیاوە بە رێژەی (٤٢.١٪) و ژمارەی مامۆستایانی ژنیش (٧٤٣١١) ە کە دەکاتە رێژەی (٥٧.٩٪).

هەروەها وەزارەتی پەروەردە (٣٣٠٤٠) فەرمانبەری هەیە کە (١٣٩٦٩)ی پیاون بە رێژەی (٤٢.٢٪) و فەرمانبەرانی ژنیش (١٩٠٧١)ە بە رێژەی (٥٧.٨٪). ئەمە بۆمان دەردەخات کە وەزاتی پەروەردە وەزارەتی پیاوانە !

٢. تێکەڵی کچان و کوڕان لە قوتابخانەکاندا:

بە پێی سیستەمی تازەی خوێندن پێویستە کچان و کوڕان لە قۆناغی بنەڕەتیەوە تێکەل بکرێن و وردە وردە رابهێنرێن پەروەردەبکرێن لەلایەن مامۆستاو خێزانەکانیانەوە کە بەبێ جیاوازی تەنها وەك مرۆڤ لە یەکتری بڕوانن. هەرچەندە هەنگاو نراوە بۆ ئەم مەبەستە. بەڵام لە گەلێك ناوچەدا وەك داب و نەریتێکی کۆن و داڕزیو رێگری کراوە لەم تێکەڵبوونە و وەزارەتی پەروەردەش لەجیاتی بەگژی دابچێتەوە ملی بۆ داواکاری ئەم خەڵکانە داوەو رەزامەند بووە لەسەر جیاکردنەوەیان. کە ئەمە پاشەکشەیەکی بەرچاوی وەزارەتی پەروەردەیە لە پرەنسیپەکانی.

بەلام لەگەڵ ئەوەشدا لەو قوتابخانانەشدا کە تێکەڵن، هێشتا جیاوازی جێندەری هەستی پێدەکرێت، خوێندنگا هەیە بەناو تێکەڵە بەڵام لەنێویدا جیاوازی لەنێوان کوڕان و کچاندا دەکرێت، بۆ نمونە قوتابخانەی زۆر هەیە بەپێی میزاجی بەڕێوەبەر و داخراوی بیرکردنەوەی مامۆستاوە حانوتی کچان و کوڕان لەیەك جیاکراوەتەوە، رێڕەوی رۆیشتنیان جیاکراوەتەوە، چاودێری پۆلەکان هەمووی کوڕن، هەروەها شێوازی

قسەکردنی هەندێك لە مامۆستا کە زۆرجار دەدرێت لە بەهای کەسێتی مێینە بەوەی توانای نییە! و هەندێك کار بە کوڕان دەسپێرن و کچان پشتگۆ دەخەن.

ئاماری پێنج ساڵی قوتابخانەکان بەپێی تێکەڵی و جیاکاری جێندەری لە هەرێمی کوردستاندا:

رەگەزی قوتابخانە

ژ	ساڵی خوێندن	کوران	کچان	تێکەل	کۆ	باخچە
١	٢٠١٣-٢٠١٤	٦٢٧	٥٦٣	٥٥٤٤	٦٧٣٤	٤٨٧
٢	٢٠١٤-٢٠١٥	٦٦٩	٥٧٥	٥٢٣٠	٦٤٧٤	٥٠٨
٣	٢٠١٥-٢٠١٦	٧٥٨	٦٣٦	٥٤٠٥	٦٧٩٩	٥١٧
٤	٢٠١٦-٢٠١٧	٧١٧	٥٩٢	٥٤٨٠	٦٧٨٩	٥٢٧
٥	٢٠١٧-٢٠١٨	٦٧٥	٥٥٩	٥٣٩٥	٦٦٢٩	٥٤٥

تەوەری شانزەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە قوتابخانە ناحکومیەکان

٣. قوتابخانە ئەهلی و نا حکومیەکان:

بە فەرمی لەلایەن وەزارەتی پەروەردەوە رێگە بە ژمارەیەك قوتابخانەی ئەهلی (بیانی و نێودەوڵەتی و خۆماڵی) دراوە و بە مۆڵەت کراونەتەوە، لە ساڵی (٢٠١٢)شدا پەرلەمانی کوردستان یاسای ژمارە (١٤) ی تایبەت بەو قوتابخانانە دەرکرد، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرسوڕمان بوو ساڵی ٢٠١٦ وەزارەت رێنمایی بۆ یاساکە دەرکرد! تا ئێستا بە پێی ئاماری وەزارەت نزیکەی (٣١٠) قوتابخانەی ئەهلی هەیە، بەڵام ئەوەی تێبینی دەکرێت لە زۆربەیاندا یاسا و رێنماییەکان وەك پێویست جێبەجێ ناکرێت، هەر لە پرۆگرامی خوێندن و کرێ ی خوێندکاران و بیناو رێ و شوێنیانەوە بگرە تا دەگات بەوەی هەندێك لەوانە ئەجیندای تایبەتی خۆیان هەیەو دەیانەوێت لە کوردستاندا جێبەجێی بکەن، کە ئەمەش ئەرکی وەزارەتی پەروەردەیە دەبێت بە یاسا و رێنمایی رێکیان بخات و رێگە بە پێشێلکاریەکانیان نەدات و بیانوەستێنێت.. ئێستا بەشێوەیەکی بەبڵاو زۆر بێ بەرنامە بەبەردەوامی لەکەناڵە ناوخۆییەکان رکلام بۆ قوتابخانە ئەهلیەکان دەکرێت پێویستە رێگەی لێبگیرێت. ئەوەی تێبینی دەکرێت:

١–لە بەشێکی زۆری قوتابخانە و پەیمانگە ناحکومیەکاندا یاسای ژمارە (٤) پێشێل کراوەو وەك پێویست رێنمایی جێبەجێ ناکرێت.

٢–بەشێك لە قوتابخانەکان پابەند نین بە خوێندنی وانەکانی کۆمەڵایەتی و زمانی کوردی و عەرەبی هەرێمی کوردستان کە بەپێی یاسا دەبێت بخوێنرێن.

٣–بەشێك لە قوتابخانەکان ساڵانە بە ئارەزوی خۆیان و بەبێ پلان نرخی خوێندن زیاد دەکەن و پابەندی گرێبەستەکانیان نین.

٤–هەندێك لە قوتابخانەکان کێشەی مۆڵەتیان هەیەو تا ئێستاش ئەوراقیان تەواو نیە. قوتابخانە هەیە هەر مۆڵەتی نیە کەچی چەند ساڵە خوێندکاریش وەردەگرێت، بۆ نمونە قوتابخانەیەکی نێودەوڵەتی ماوەی زیاد لە حەوت ساڵە لە کوردستان (هەولێر)کاردەکات، ساڵانە بڕی ٤٤٠٠ دۆلار حەقی خوێندنی لە خوێندکارەکان وەرگرتووە، کەچی تازە بە تازە وەزارەتی پەروەردە دایخستووەو خوێندکارەکانیشی ناتوانن بڕۆنە قوتابخانەکانی دیکە، چونکە بڕوانامەکانیان دانپێدانراون نییەو ئەو قوتابخانەیە پاڵپشتی زانستی نییە!

٥–بەشێك لە قوتابخانەکان تا ئێستاش بینای خۆیان نیەو لە بینای حکومیان داگیرکردووەو دەبێت لێیان بسەنرێتەوە، هەندێکیشیان باڵەخانەکانیان گونجاو نین و هۆیەکانی فێرکردنیان وەك پێویست تێدا نیە، وەك: (گۆڕەپانی وەرزشی، تاقیگە و کتێبخانە و هتد).

٦–بەشێك لەقوتابخانەکان کتێبی خوێندنیان بۆ خوێندکارەکان دابین نەکردووە.

٧– هەندێك لەم قوتابخانانە پرۆگرامی جۆراوجۆر بەکار دەهێنن کە سەرچاوەکانیان دیار نییە یا باوەڕپێکراو نییە، ئەمەش کار دەکاتە سەر پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن.

٨–وەزارەتی پەروەردە وەك پێویست چاودێری ئەم قوتابخانەو پەیمانگە ناحکومییەکانی نەکردووە و لەبەرامبەر ئەو سەرپێچی و پێشێلکارییە یاساییانەی کردوویانە لێپێچینەوەی پێویستی لەگەڵدا نەکردوون.

٩–سیستەمی سەرپەرشتیاری بۆ قوتابخانەو پەیمانگە ناحکومییەکان لاوازەو تا ئێستا سەرپەرشتیاران وەك پێویست سەردانی زۆرینەیان نەکردووە، ئەگەر سەردانیش کرابن بەپێی پێویست نەبووەو بەدواداچوون بۆ چۆنیەتی جێبەجێکردنی ڕێنماییەکانی وەزارەت نەکراوە.

١٠–ڕۆتینیاتێکی زۆر هەیە لە نوێکردنەوە یا وەرگرتنی مۆڵەتی قوتابخانەو پەیمانگە ناحکومییەکاندا لەلایەن وەزارەتی پەروەردەوە.

١١–زۆرێك لە قوتابخانەو پەیمانگە ناحکومییەکان ئەنجومەنی دایك و باوکانیان پێکنەهێناوە.

١٢–ناوی هەندێك لە قوتابخانەکان لەگەڵ یاساو ڕێنماییەکانی وەزارەت ناگونجێن، یاخود ناوی نێودەوڵەتیان لە خۆیان ناوە، ئەمەش لەگەڵ یاسای قوتابخانە ناحکومیەکاندا ناگونجێت.

١٣–وەرگرتنی خوێندکاران بەپێی سیستەمێکی روون و ڕێنماییەکانی وەزارەت نیە.

١٤–زۆربەی قوتابخانەکان دید و ئامانجی روونیان نیە بۆ وەرگرتنی خوێندکاران.

١٥–هەندێك لەم قوتابخانانە لە لایەن کەسانی کەمئەزموونەوە بەڕێوە دەبرێن، هەروەها مامۆستاکانیشیان بەشداری خولی ڕاهێنانیان نەکردووە و ئەزمونیان کەمە.

١٦–هەتا ئێستا قوتابخانە ناحکومییە خۆماڵییەکان بەشداری ئەزمونێکی نیشتمانییان نەکردووە بۆ ئەوەی ئاستی فێرکردنیان بزانرێت.

١٧–بەکورتی بەشێوەیەکی گشتی ئەوەندەی مۆرکی بازرگانیکردن بە زۆربەی قوتابخانە ناحکومیەکانەوە دیارە ئەوەندە پەروەردەیی نیە.

١٨– زیادبونی ئەو قوتابخانانە بەو شێوە کارکردنەو بێ پلان و چاودێری، بەبەراورد لەگەڵ حکومییەکان دەبێتەهۆی زیاتر قوڵکردنەوەی جیاوازیی چینایەتی لە کۆمەڵگادا.

ئاماری پێنجساڵی رابردووی قوتابخانە ناحکومیەکان لە هەرێمی کوردستاندا:

ژ	سالی خوێندن	سەرجەم	ژمارەی قوتا بخانە	ژمارەی خوێندکار	ژمارەی مامۆستا
١	٢٠١٥–٢٠١٦	٦٧٩٩	٢٢٤	٣٨٦٦١	٤٠٧٠
٢	٢٠١٦–٢٠١٧	٦٧٨٨	٢٧٤	٥١٧٤٤	٥٥١٤
٣	٢٠١٧–٢٠١٨	٦٦٢٩	٣١٠	٥٩٩٩٥	٦٢٠٢

تەوەری حەڤدەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە خوێندنی کوردی کەرکوك

٤. خوێندنی کوردی ناوچە کوردستانیەکانی دەرەوەی هەرێم:

لەدوای پرۆسەی ئازادییەوە ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی هەرێم خوێندنی کوردیان تیادا کرایەوە، گیانی نەتەوەیی و تینویتی کوردانی ئەم ناوچانە و خولیایان بۆ ئەوەی منداڵەکانیان بە کوردی بخوێنن، وای کرد کە ژمارەیەکی زۆر روو لە قوتابخانە کوردییەکان بکەن، کە ئەمە مایەی خۆشحاڵییە. بەڵام ئەوەی تێبینی دەکرێت ئەوەیە خوێندنی کوردی لەم ناوچانەدا (کەرکوك، خانەقین، مەخمور، شەنگال و ناوچەکانی تریش) وەك پێویست نیە و گرفتیان زۆرە.

بۆ نمونە: لە کەرکوکدا ژمارەی قوتابخانەکان کەمە و مامۆستا و بیناکان و کتێب و رەحلەو پێداویستیەکانی تریان وەك پێویست نیە و کەم و کورییان زۆرە. لەلایەکی ترەوە خوێندکارەکان پرۆگرامی هەرێم دەخوێنن، بەڵام بە سیستەمی بەغداد، وە لە تاقیکردنەوەکانیش سیستەمی بەغدایان بەسەردا جێبەجێ دەکرێت. ئەم هۆکارانەش بوونەتە مایەی ئەوەی وەك پێویست لە قۆناغی دووانزەی ئامادەییدا نمرەی پێویست نەهێنن و بەردەوام نمرەکانیان نزمە، لە هەمان کاتدا هیچ خوێندکارێکیان لە زانکۆ و پەیمانگەکانی هەرێم وەرناگیرێن.

ئەمانەش هەمووی بوونەتە مایەی ئەوەی کە لەم ساڵانەی دواییدا خوێندنی کوردی لەو ناوچانەدا لە پاشەکشەدابێت و ژمارەیەکی زۆر لە خێزانەکوردەکان منداڵەکانیان لەو خوێندنگە کوردییانە دەربێنن. لەم چەند ساڵەی دوایی بەتایبەت دوای رووداوەکانی ١٦ی ئۆکتۆبەر بەشی زۆری منداڵە کوردەکان دەچنە خوێندنی عەرەبی ئەوەش بەهۆی پشتگویخستنیان و فەرامۆشکردنیان کە ئەوانیش بون بەقوربانی لەنیوان حکومەتی هەرێم و عێراقداو لەساڵی ٢٠١٧–٢٠١٨ مامۆستایانی بەشی خویندنی کوردی داوایان کرد کە راژەکانیان بگویزریتەوە سەر بەغداد.

بەپێی بەدواداچونێك خوێندنگەکانی سەر بە خوێندنی کوردی لە پەروەردەی کەرکوك ساڵی خوێندنی (٢٠١٥ – ٢٠١٦) تەنیا ١٣٢ رۆژ و ساڵی خوێندنی (٢٠١٦–٢٠١٧)ش تەنها ١٠١ رۆژ دەوامیان کردووە، ئەوەش ناکاتە نیوەی دەوامی ئاسایی خوێندن کە بۆیاندانراوە، چونکە بەپێی یاسای وەزارەتی پەروەردە دەبێت ٢٧٠ رۆژ دەوام بکەن، کەئەمەش بە پاشەکشێی خوێندن دادەنرێت لە پارێزگاکە. لە بەشی خوێندنی کوردی لە کەرکوك جگە لەرۆژانی هەینی و شەممە، ساڵی ٢٠١٦–٢٠١٧ رۆژی پێنجشەممانیش کرایە پشوو، ئەوەش بەهۆی کەمکردنەوەی موچەی ئەو مامۆستایانەی میلاکیان سەر بە وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستانە. ساڵی (٢٠١٥–٢٠١٦) رێژەی دەرچوونی دووانزەی ئامادەیی بەشی وێژەیی لە بەشی خوێندنی کوردی لەکەرکوك لەسەدا ١٦ بۆ لە سەدا ١٧ بوو، بەشی زانستیش لە سەدا ٢٠ بووە. لەم خشتەیەدا ئاماری خوێندنی خوێندنی کوردی لە کەرکوك خراوەتە روو:

ژ	ساڵی خوێندن	ژمارەی قوتابخانەو خوێندکاران		ڕێژەی سەدی
١	٢٠١٣–٢٠١٤	ژمارەی قوتابخانە	٥١٦	
		ژمارەی خوێندکار	٩٥٥٣٣	
٢	٢٠١٤–٢٠١٥	ژمارەی قوتابخانە	٥٢٤	
		ژمارەی خوێندکار	٩٨٣٤٤	
٣	٢٠١٥–٢٠١٦	ژمارەی قوتابخانە	٥٢٥	
		ژمارەی خوێندکار	٩٥٥١٤	
٤	٢٠١٦–٢٠١٧	ژمارەی قوتابخانە	٥٢٣	
		ژمارەی خوێندکار	٩٥٥٨٠	
٥	٢٠١٧–٢٠١٨	ژمارەی قوتابخانە	٤٨٤	
		ژمارەی خوێندکار	٨٧٥٣٨	
	٢٠١٨–٢٠١٩	ژمارەی قوتابخانە	٥٢٥	
		ژمارەی خوێندکار	٩٠٠٠	

ئەگەر ساڵانی ڕابردوو کەمیی بینای خوێندن و دانەمەزراندنی مامۆستا و پێنەدانی مووچەی مامۆستایانی وانەبێژ کێشە و گرفتی گەورەی بەردەم خوێندنی کوردیی بوون، بۆ ئەمساڵی خۆێندنیش گرفتی نەگەڕانەوەی بەشێك لە مامۆستایان و خوێندکارانیش هاتوونەتە سەر کێشەکانی پێشتر. بەپێی ئامارێك لەمساڵدا ٢٥٠ مامۆستا و دوو هەزار خوێندکاری کورد نەگەڕاونەتەوە شارەکە، کە ئەو خوێندکارانە گوازراونەتەوە بۆ قوتابخانەکانی هەرێم یان گوازراونەتەوە بۆ خوێندن بە زمانی عەرەبی. ئەو مامۆستایانەش تائێستا نەگەڕاونەتەوە کەرکوك، بەشێکی زۆریان لە هەولێرن و بەشێکی دیکەشیان ئیداریەن دەوامەکانیان بۆ ناوچەکانی هەرێم گوازراونەتەوە، کە بە وتەی بەشێك لە مامۆستایان نەگەڕانەوەی ئەو مامۆستایانە گرفتی زۆری بۆ خوێندنی ئەمساڵ دروستکردووە.

هەربۆیە ئەو قوتابخانانەی مامۆستاکانیان نەگەڕاونەتەوە وانەکانیان بە بەتاڵی ماونەتەوە، بۆیە بەڕێوەبەرێتی خوێندنی کوردی داوایان لە وەزیری پەروەردەی هەرێم کردووە ٣٠٠ مامۆستایان بۆ دابمەزرێنێت، بەڵام تائێستا داواکەیان جێبەجێنەکراوە و چاوەڕوانی جێبەجێکردنین.

بەپێی ئاماری پەروەردەی کوردی لە کەرکوك، تا ئێستا تەنیا نۆ هەزار خوێندکار ناوی خۆیان لە خوێندنی کوردیی تۆمارکردووە، لەکاتێکدا ساڵی پار دووانزە هەزار منداڵ ناویان تۆمار کردبوو، بەپێی سروشتی زیادبوونی دانیشتوان دەبوایە ئەم ژمارەیە زیادبێت نەك کەمبێتەوە! لەگەڵ ئەوەشدا، لە کۆی ٥٢٥ قوتابخانەی کوردی کە لە کەرکوك لە ساڵانی ڕابردوودا هەبوون، ئێستا تەنها ٤٥٠ قوتابخانەیان ماونەتەوە کە خوێندن تیایدا بە زمانی کوردی بێت.

بەڕێوەبەری یەکەی سەرپەشتیاری خوێندنی کوردی، بۆ ڕاگەیاندنەکان دوواو دۆخی خوێندنی کوردی لە شارەکە بەزۆر خراپ وەسفکرد، وتی: تەنیا ئەوەیە پەکینەکەوتوە، حکومەتی هەرێمی کوردستان هیچ جۆرە

هاوکارییەکی خوێندنی کوردی ناکات لە کەرکوک. هەروەها وتی کە بەشێك لە خێزانە کوردەکان وابیردەکەنەوە کە خوێندنی کوردی هیچ داهاتویەکی نیە، بە تایبەت دوای تەواوکردنی خوێندن لەماڵەوە دەمنێنەوە و دامەزراندن نیە.

لەلایەکی ترەوە هەشت هەزار مامۆستا کە لەلایەن حکومەتی هەرێمەوە بۆ بەرێوەبردنی خوێندنی کوردی لە ناوچەکانی جێناکۆك موچەیان پێدەدرێت چوار ساڵە کێشەی کەمکردنەوەی موچەکانیان و دواکەوتنیان هەیە، بەهۆیەوە چەند جارێك بایکۆتی پرۆسەی خوێندنیان کردوە.

تەوەری هەژدەهەم:
گرفتەکانی پەیوەست بە دەستێخستنی حزب و ڕێکخراوەکان

١. **دەست تێخستنی حزب:**

تا ئێستاشی لەگەڵدابێت دەست تێخستنی حزب لە ناوەندەکانی پەروەردە و خوێندندا هەیە، هەر لە دانانی بەڕێوەبەرە گشتیەکان و بەڕێوەبەرەکانەوە تا بەڕێوەبەری قوتابخانەکان، کە لەگەڵ کاتدا شیاو ترین کەس کە کاندید بێت بۆ یەکێ لەم شوێنانە و سەرجەم مەرجەکانیشی تیادابێت دانانرێت، بەڵام کەسێکی حزبی بێ ئەوەی هیچ مەرجێکیشی تیادابێت دادەنرێت.

دەستوەردانی حزبە سیاسیەکان لە پرۆسەی پەروەردە، بەتایبەتی پارتی و یەکێتی هەر لەسەرەتاوە بە بەرنامەیەکی زۆر ڕێکخراو لە وەزیرەوە هەتا کارگوزاری قوتابخانەیەك لەسەر بنەمای حزبی خەڵکیان دامەزراندووە، بۆیە ئەمە ئاسەوارێکی خراپی بەسەر کۆی سیستمی پەروەردەوە جێهێشتووە.

تائێستا لەرووی واقیعیەوە پێوەرێك بۆ دانانی بەرێوبەر و یاریدەدەری قوتابخانەکان نییە و هەندێکیان بە تەزکییەو هەنددێکی دیکەشیان بەپشت بەستن بە ئەزمونویان دادەنرێن. هەندێك لەوانە بە تەزکییە، هەندێکی تریان بە پشت بەستن بە ئەزموونیان، هەندێکی تریشیان بە تەکلیف و خاتر پۆستی بەرێوبەری قوتابخانە یاخود یاریدەدەریان وەرگرتوە. نەبوونی پێوەریش بۆ دانانی بەڕێوەبەر و یاریدەدەرەکانی، ئەگەری دەستوەردانی حیزب و بەرپرسانی حیزبی لەناوەندەکانی خوێندن زۆرتر کردووە.

تەنانەت گرفتی خراپی و نارێکی دابەشکردنی میلاکی مامۆستایانیش، کە لەناوچەیەکدا زۆرەو لە ناوچەیەکی تردا کەم، بەهەمان شێوە بۆ ئەم دەست تێخستنە دەگەڕێتەوە. ئەمانەش هەمووی بوونەتە مایەی پەك کەوتن و بەرەو دوواوە گەڕانەوەی پەروەردە.

٢. **ڕێکخراوەکانی قوتابیان و خوێندکاران:**

ڕێکخراوەکانی خوێندکاران و قوتابیان کە وەك ڕێکخراوی پیشەیی لەناو ناوەندەکانی خوێندندا کار و چالاکی ئەنجام دەدەن، ئاساییە بەڵام پێویستە میکانیزمێکی فەرمیی ڕێکخراو بۆ جۆری ئیش و کارەکانیان دابنرێت. چونکە وەك تێبینی دەکرێت لە هەندێك ناوەندی خوێندندا دەست دەخەنە کاروباری پەروەردەو خوێندنەوە و لە ڕێگەی حزبەوە فشار لەسەر بەڕێوەبەر و مامۆستاکان دروست دەکەن و بێگومان ئەگەر پەروەردە هەروا بێدەنگ بێت لە ئاست ئەم دیاردە ناتەندروستانەدا ئەوا نەنگیەکی گەورەیە بۆ وەزارەت. دەوام پەك دەخەن لەبەر چالاکیەکانیان و ڕۆڵیشیان نیە لەناو ئەو هەمو کێشەیەی روبەروی خوێندکاران دەبێتەوە هێندەی کۆسپ بوون هێندە هاوکارنەبوون.

٣. **شکاندنی حورمەتی خوێندنی حکومی :**

خوێندنی حکومی لە هەرێمی کوردستاندا بێبایەخ کراوە، گرنگی بە ژینگەی خوێندن و بیناکانی نادرێت، پێداویستیەکانی خوێندن و هۆکارەکانی فێرکردنی بۆ دابین ناکرێت، قوتابخانەکان بێ کتێبخانەو تاقیگەن، لە زستاندا سارد و لەهاویندا گەرم، پرۆگرامی خوێندنی پڕلە هەڵەو کەم و کوڕی، مامۆستایان بەبێ موچەو

نەبوونی بودجە و رانەهێنراو، رێنمایی پـەرش و بـڵاو و یاسـای نـەگونجاو، ئەمانـەو دەیـان و سـەدان گرفـت و کێشەی تر بەرۆکی خوێندنی حکومیی گرتووە، لەبەرامبەردا کردنەوەی چەندین قوتابخانەی ناحکومیی ئـەهلی بەپارە هەیە کە گرنگییان پێدەدرێت و رۆژانە کارئاسانیان بۆ دەکرێت و ریکلامیان بۆ دەکرێت لەسەر حیسابی خوێندنی حکومی.

راسپاردەکان

ئەگەر بەرپرسانی حکوومەت و لایەنە سیاسییەکانی هەرێم بەم دیدەی تا ئێستا لەپەروەردەیان روانیوەو هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا کردووە بەردەوامبن ، بەرهەمی ئەم سیستەمە وەکوو ئامرازێك دژی پێشکەوتن ڕەفتار دەکات. بۆیە ئەرکی سەرەکیی حکومەت و پەرلەمان و بەرپرسانی پەروەردەیە تێروانینیان بگۆڕن. لەم پێناوەدا چەند راسپاردەیەك دەخەینە روو، بەو هیوایەی لەبەرچاو بگیرێن و لەهەنگاوی تازەی پێکهێنانی حکومەتدا کاریان لەسەر بکرێت بۆ ئەوەی رەوشەکە بباتە قۆناغێکی ترەوەو لەو پاشاگەردانیە دەرباز بین:

١–پرۆسەی پەروەردە و خوێندن وەکو پرۆژەیەکی مرۆیی سەیر بکرێت و لە ئایین و سیاسەت جیا بکرێتەوە، تاوکو کۆمەڵگەیەکی تەندروست و پێشکەوتووی لێ بکەوێتەوە.

٢– دەستی حزب بەتەواوی لە ناوەندە پەروەردەییەکان دوور بخرێتەوە.

٣– چاو بە پەیکەری وەزارەتدا بخشێنرێتەوە هەر لە راوێژکاران و بەڕێوەبەرە گشتیەکان و بەڕێوەبەرەکانەوە، گۆڕینی ئەو بەرپرسانەی لە پەروەردە کە باوەڕیان بە شێوازی نوێ لە پرۆسەی خوێندندا نییە.

٤– لە زوترین کاتدا پەرلەمانی کوردستان یاسای پەروەردە پەسەند بکات و فەلسەفەیەکی دیاریکراو و پروگرامێکی خوێندنی نیشتیمانی بۆ پەروەردە تیادا دابڕێژرێت.

٥–پلانێکی ستراتیجی نیشتیمانی درێژخایەن بۆ پەروەردە دابنرێت.

٦–لەپەرلەماندا لەکاتی دانانی بودجەدا بە پێی ئەوەلەویاتی پەروەردە بەشە بودجەی گونجاو تەرخان بکرێت.

٧–سیستەمەکانی خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی رێکبخرێن و سیستەمەکانی پیشەیی و باخچەی مندالان و بەهرەدارانیش چاویان پێدابخشێنرێتەوەو رێکبخرێن. سیستەمێکی نوێی گونجاو لەگەڵ ژینگەی هەرێمی کوردستان بۆ پەروەردە دابڕێژرێت.

٨–هەماهەنگی تەواو هەبێت لەنێوان هەردوو وەزارەتی پەروەردەو خوێندنی باڵادا و ئەو بۆردەی لەنێوانیاندا هەیە کارا بکرێت و گوێ لە راسپاردەکانیشی بگیرێت و کاریان پێ بکرێت و ڕیفۆرم لە پرۆگرامی مامۆستایان لە زانکۆکاندا بکرێن.

٩–هەڵمەتی نیشتمانی دروستکردنی قوتابخانەکان دەستپێبکاتەوە و لە ماستەر پلانی شارەکاندا زەوی لە شوێنی گونجاو بۆ درووست کردنی قوتابخانە دابین بکرێت.

١٠–هەڵمەتی نۆژەنکردنەوەی قوتابخانەکان دەستپێبکاتەوە و ژێرخانی فیزیکی قوتابخانەکان باشتر بکرێت.

١١–چاو بە قوتابخانەی لادێکاندا بخشێنرێتەوەو گرفتی هاتوچۆو دابینکردنی مامۆستاو پێداویستیەکانیان چارە بکرێت.

١٢–هەڵمەتی پاکوخاوێنی قوتابخانەکان دەست پێبکات.

١٣–لە زووترین کاتدا ئەو قوتابخانانەی گرفتی ئاوی خواردنەوەیان هەیە بە تۆڕی ئاوی پاکەوە ببەسترێنەوە.

١٤–بەهەماهەنگی لەگەل وەزارەتی کارەبا گرفتی بێ کارەبایی ئەو قوتابخانانە چارە بکرێت کە نیانە.

١٥–ساڵنامەی خوێندن جێبەجێ بکرێت و پشووە لابەلاکان کەم بکرێنەوە.

١٦–چاوخشاندنەوەی تەواو بە پرۆگرامەکاندا بکرێت و لەهەڵەی زانستی و زمانەوانی و وەرگێڕان بژار بکرێن و پەرە بە ناسنامەی نەتەوەیی بدرێت و سیاسەتی داڕشتنی پرۆگرامەکان پێداچوونەوەی تەواویان بۆ بکرێت.

١٧–چاپی پرۆگرامەکان بهێنرێتەوە ناو ولات و لەناوخۆ چاپ بکرێن.

١٨–چاو بە پرۆگرامەکاندا بخشێنرێتەوە لەهەڵەی زانستی و زمانەوانی و وەرگێڕان بژار بکرێن و بە زانستی سەردەم دەوڵەمەند بکرێن، پەرە بە ناسنامەی نەتەوەیی بدرێت.

١٩–چاو بە میلاکاتدا بخشێنرێتەوەو سەرلەنوێ بەپێی پێداویستی مامۆستایان بە شێوەیەکی یەکسان دابەش بکرێنەوە.

٢٠–خولی راهێنان و شیاندن بۆ مامۆستایان بکرێتەوە وخولەکان بە پێی پێداویستیەکانی مامۆستایان بن.

٢١–پرۆگرامی بەردەوامی توانسازی بۆ بەڕێوەبەرانی پەروەردە و ئەو کادیر و پسپۆرانەی پێویستن دابین بکرێت. و پرۆگرامێکی تواناسازی تایبەت بۆ وەزارەتی پەروەردە دابنرێت.

٢٢–میکانیزمی هەڵسەنگاندنی مامۆستایان سەر لە نوێ رێکبخرێتەوە و چالاکتر بکرێت.

٢٣–چاو بە موچەی مامۆستایاندا بخشێنرێتەوەو شایستەکانی خۆیان لەکاتی خۆیدا پێ بدرێت وموچە و دەرماڵەیان زیاد بکرێت.

٢٤– رێز بۆ کەسایەتی مامۆستا بگێڕدرێتەوە، چونکە هەر کۆمەڵگەیەك شکۆی مامۆستای تیادا پارێزراو نەبێت، چاوەڕێی نەوەیەکی هۆشیاری لێ ناکرێت.

٢٥–بەرێکەوتن لەگەل کۆمپانیاکاندا هەوڵبدرێت شوێنی نیشتەجێبوون بۆ مامۆستایان دابین بکرێت.

٢٦–ژمارەی پێویستی توێژەری کۆمەلایەتی بۆ سەرجەم قوتابخانەکان دابین بکرێت و دابمەزرێن.

٢٧–بەدواداچوون بکرێت بۆ دۆزینەوەی هۆکاری بەرزبوونەوەی رێژەی وازهێنان و پەیوەندی نەکردن بەخوێندن و چارەسەر کردنی گرفتەکانی.

٢٨–لەرێگەی دەرکردنی بڕیاری پێویست و بلاوکردنەوەی هۆشیاری زیاتر کار بۆ کەمکردنەوەی دیاردەی توندوتیژی بکرێت لە ناوەندەکانی خوێندندا.

٢٩–بە بڕیار هەوڵی کەمکردنەوەی وانەی تایبەت و نەهێشتنی دیاردەی مەلزەمە بدرێت.

٣٠– تەکنەلۆجیای زانیاری لە پرۆسەی فێرکردندا پەرەی پێبدرێت و پێداویستیەکانی دابین بکرێت.

٣١–دابینکردنی گۆڕەپانی یاری و تاقیگە جۆراوجۆرەکان و هۆکارەکانی فێربوون لەسەرجەم قوتابخانەکاندا.

٣٢–دابینکردنی کتێبخانەی پێویست لەسەرجەم قوتابخانەکان بە هەماهەنگی لەگەل وەزارەتی رۆشنبیری و دەزگای چاپ و پەخشە ئەهلیەکان و چاپخانەکاندا.

٣٣–کاراکردنی زیاتری کەناڵی تەلەفزیۆنی پەروەردەیی بەوەی کە هەم پێداویستیەکانی لەرووی ئامێر و توانای مرۆییەوە بۆ زیاد بکرێت و پانتایی بەرنامەکانی فراوانتر بکرێت و هەم هەموو کوردستان بگرێتەوە.

٣٤–وانەکانی وەرزش و هونەر و مۆسیقا گرنگیی خۆیان پێ بدرێت و وەك وانە بخوێندرێن.

٣٥–گرنگیی تەواو بەزمانی کوردی بدرێت و لەو پشتگوێخستن و بێبایەخ کردنەی هەیە رزگار بکرێت.

٣٦–گرنگیی تەواو بە پەروەردەی ژینگەیی بدرێت و منداڵانی لەسەر رابهێنرێت.

٣٧–کۆنترۆلی تاقیکردنەوەکان و دانانی پرسیار و لیژنەکانیان چاوی پێدابخشێنرێتەوەو لە هەڵەی پرسیار و ئاشکرابوونی پرسیارەکان رزگار بکرێت.

٣٨–وەزارەتی پەروەردە پلانی سالانە و پلانی چوار ساڵە و پلانی درێژخایەنی هەبێت و رێگری بکرێت لە میزاجی کەسی و حزبی کاتێك پەکی پلانەکانی بخەن.

٣٩–کار بکرێت بۆ دووبارە دارشتنەوەی پەیکەری وەزارەتی پەروەردە، هەر لە راوێژکاران و بەرێوەبەرە گشتیەکان و بەرێوەبەرەکانەوە تا بەرپرسی هۆبەکان کە لەگەل پێداویستیەکانی سەردەمدا بگونجێنرێن و کەسانی شیاویان بۆ دابنرێت.

٤٠–بەرێوەبەری قوتابخانەکان بەپێی لێهاتوویی و مەرجەکان دابنرێن نەك بە مەحسوبیەتی حزبی.

٤١–ماڵپەڕی وەزارەتی پەروەردە رێکبخرێتەوەو هەموو ئەو یاسا و سیستەم و بڕیار و رێنمایی و پێداویستیانەی پەیوەندیان بە مامۆستایان و خوێندکارانەوە هەیە لەسەرجەم رووەکانەوە لەسەری داونلۆد بکرێت.

٤٢–بەبڕیاری پەرلەمان و حکومەت هەموو ئەو بینایانەی مولکی پەروەردەن و داگیر کراون، یا لەلایەن قوتابخانە ئەهلیەکانەوە بەکاردەهێنرێن بۆ پەروەردە بگێڕدرێنەوە.

٤٣–گرنگی بە پەروەردەی تایبەت و خوێندنی خاوەن پێداویستیە تایبەتەکان بدرێت و پێداویستیەکانیان لە کادری مرۆیی و پرۆگرام و ژینگەی گونجاویان بۆ دابین بکرێت.

٤٤–سەرجەم قوتابخانەکانی (نابینایان، نابیستان، بیرکۆلان) کە سەر بە وەزارەتی کار و کاروباری کۆمەڵایەتین بگێڕدرێنەوە سەر وەزارەتی پەروەردە.

٤٥–سەرجەم قوتابخانەکان بەیەکسانی و بەیەك چاو سەیر بکرێن و سیستەمە نمونەیی بەتەواوی کۆتایی پێ بهێنرێت.

٤٦–ژمارەی باخچەی منداڵان زیاد بکرێت.

٤٧–کار بکرێت بۆ بنیادنان و کردنەوەی هەرسێ کۆمەڵگە پیشەییەکە بەشێوازێکی مۆدرێن لەهەر سێ پارێزگای (هەولێر دهۆك سلێمانی) و بۆ پارێزگای هەلەبجەش بکرێتەوە.

٤٨– پەروەردە و بازاڕی کار بە یەکەوە ببەسترێنەوە.

٤٩-بالانسی جێندەری لەسەرجەم جومگەکانی پەروەردەدا لەبەرچاو بگیرێت.

٥٠-کاری جدی بکرێت بۆ زیاتر تێکەلاو کردنی کچان و کوڕان لەسەرجەم ناوەندەکانی خوێندندا لەسەرجەم ناوچەکان بەبێ جیاوازی.

٥١-چاو بە قوتابخانە ناحکومیەکاندا بخشێنرێتەوەو یاساو ڕێنماییان بەسەردا جێبەجێ بکرێت و جیاوازیان لەنێواندا نەکرێت و لە هەژموونی بازرگانیکردن ڕزگار بکرێن.

٥٢-بەهەماهەنگی لەگەل لایەنە پەیوەندیدارەکانی تر، گرنگیی تەواو بە خوێندنی کوردیی کەرکوك و ناوچەکوردستانیەکانی تری دەرەوەی هەرێم بدرێت.

٥٣-دەستی حزب بەتەواوی دوور بخرێتەوە لە ناوەندەکانی خوێندن.

٥٤- پلانێکی ستراتیژی دابڕێژرێت بۆ بەشداری پێکردنی کەسان و ئورگانەکانی تری پەیوەندیدار بە پەروەردەوە.

٥٥-بەستنی کۆنگرەیەکی پەروەردەیی کە هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان بەشداری تیادا بکەن، بۆ هەلسەنگاندنی رەوشی پەروەردەو دەرچوون لەو قەیرانانەی تێی کەوتووەو کار بە راسپاردەکانیشی بکرێت.

٥٦-کەڵك لە بنەما نوێیەکانی زانست وەربگیرێت بە ئامانجی پراکتیزەکردنی پەروەردە و پێداچوونەوە بە پرۆگرامە کۆنەکان.

٥٧- گۆڕانکاری لە شێوازی وانەوتنەوە، فێربوون و هەڵسەنگاندن بەرچاوکردنی ئامانجی نوێی خوێندن. خولی راهێنان و شیاندن بۆ مامۆستایان بکرێتەوەو پرۆگرامێکی تواناسازی تایبەت بۆ وەزارەتی پەروەردە دابنرێت.

PAY INSTITUTE
For Education & Development

KOYA UNIVERSITY

EDUCATION IS THE CORNERSTONE OF PROGRESS

JOINT SCIENTIFIC CONFERENCE OF KOYA UNIVERSITY AND KOYA EDUCATION DIRECTORATE
19/12/2019

EDUCATION IN THE KURDISTAN REGION
PROBLEMS AND SOLUTIONS

SARWAR ABDULRAHMAN OMAR
HEAD OF PAY INSTITUTE FOR EDUCATION & DEVELOPMENT

DECEMBER 2019
KOYA